

R11-1991

Verslag van de directie
over het jaar 1989

Rijksmuseum te Amsterdam

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Verslag van de directie over het jaar 1989

Rijksmuseum te Amsterdam

Algemeen overzicht

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Inleiding

Voor het museum werd het jaar 1989 in belangrijke mate beheerst door de directiewisseling en het verder vorm geven van de voortgang in de reorganisatie.

In januari ving de toekomstig algemeen directeur aan met de inwerkperiode, waarvoor hem door het departement de mogelijkheid werd geboden. De gesprekken, die met hoofd directeur Levie en de aanstaande medewerkers gevoerd werden, gaven een goed beeld van hetgeen in het museum leeft en in welke richting het te voeren beleid zich zou dienen te ontwikkelen.

Tevens werd de algemeen directeur nauw betrokken bij de voorbereidingen voor het ondernemingsplan, waaraan vanaf 17 december van het voorgaande jaar werd gewerkt in het kader van het onderzoek naar de mogelijkheden van verzelfstandiging van de Rijksmusea en Rijksinstellingen op museaal gebied.

Het afscheid van dr S.H.Levie

In september vond het officiële afscheid plaats van dr S.H. Levie, hoofd directeur van het Rijksmuseum sedert 1 november 1975. Vanaf maart werd gewerkt aan de voorbereidingen, waarvoor een commissie in het leven werd geroepen, bestaande uit:

drs R.J. Baarsen, mr K. Schoemaker, mevr.drs A.A.E. Vels Heijn, mevr. M.-C.A. Vink, dr W.H. Vroom, V.M.C.M. de Weerd, en (in een later stadium) mevr. B.A.M. de Beus.

Het afscheid bestond uit drie delen.

Allereerst vond op 18 september 's middags het officiële gedeelte plaats, op de Voorhal en de Eregalerij van het museum. Circa 750 genodigden woonden deze plechtigheid bij. De scheidende hoofd directeur werd achtereenvolgens toegesproken door de minister van WVC, mr drs L.C. Brinkman, die vooral de zorgvuldigheid

roemde waarmee de heer Levie zijn zware en veelomvattende taak had uitgevoerd, door prof.dr H.Fillitz, directeur van het Kunsthistorisch Museum te Wenen, die zijn grote verdiensten voor de internationale museumwereld breed belichtte, door de directeur van de afdeling Schilderijen, dr P.J.J. van Thiel, die de ongeëvenaarde capaciteiten van de heer Levie op het gebied van collectievorming (en fondswerving) op speelse wijze naar voren bracht en tenslotte door prof. dr J. Bruyn, voorzitter van het 'Erecomité afscheidsgeschenk dr S.H. Levie', die inging op de grote veelzijdigheid, brede belangstelling en warme hartelijkheid die zo kenmerkend zijn voor de heer (en ook mevrouw!) Levie. De talrijke vriendschapsbanden die het echtpaar onderhield, riepen, aldus prof. Bruyn, om een cadeau. Dat werd een werk van Carel Visser, gebaseerd op twee schilderijen in het Rijksmuseum, Rembrandt's portret van Haesje van Cleyburgh en De Bedreigde Zwaan van Jan Asselijn.

De collectie van het Rijksmuseum was die middag al met twee werken uitgebreid. Minister Brinkman bood de inmiddels traditionele bronzen portretkop van de hoofd directeur, vervaardigd door Nel van Lith, aan en de heer Van Thiel had zijn rede besloten met het aanbieden van een verguld zilveren coupe, versierd met parels, in 1851 gemaakt door de Franse edelsmid François-Desiré Froment-Meurice.

Vervolgens sprak de heer Levie zijn dankwoord uit. Hij wees daarin o.m. op de volstrekt ontoereikende middelen om een actief verwervingsbeleid te kunnen voeren en pleitte voor de totstandkoming van een substantieel nationaal aankoopfonds voor museale objecten.

De heer Levie, daartoe in staat gesteld door bijdragen van vrienden, bood het museum eveneens een kunstwerk aan, een schilderij van Willem Roelofs, De Opkomende Storm, waarmee de collectie negentiende eeuwse kunst nogmaals

een belangrijke uitbreiding onderging. Collectievorming was gedurende zijn ambtstermijn één van de onderwerpen, waar de heer Levie zich met volle overgave mee bezighield. Zijn bijzondere vermogen om aan het magere aankoopbudget van het Rijksmuseum voor belangrijke aankopen steeds weer bijdragen van buiten te kunnen toevoegen heeft hem daarbij goede diensten bewezen. Het resultaat van zijn inspanningen werd getoond in de zaal achter de Nachtwacht, waar een keuze uit de aanwinsten sedert zijn aantreden werd getoond. Zesenvestig topwerken gaven een beeld van de gevarieerde en van grote kwaliteitszin getuigende smaak van de scheidende hoofddirecteur. Een speciale uitgave van het *Bulletin van het Rijksmuseum* vormde de catalogus bij deze tentoonstelling, die de familie Levie als eerste bezichtigde. Daarna vond een uiterst geanimeerde receptie plaats in de Nachtwachtzaal en op de Eregalerij. Met een diner in het Carré van de Afdeling Nederlandse geschiedenis werd deze dag afgesloten.

Naast collectievorming was de stimulering van de wetenschapsbeoefening in het museum één van de hoofdpunten waar de heer Levie gedurende zijn hoofddirectoraat aandacht aan besteedde. Om hem daarvoor te eren bestond het tweede deel van het afscheid uit een symposium, Wetenschap in het Rijksmuseum, dat op donderdag 21 september plaatsvond. Zes leden van de wetenschappelijke staf van het museum hielden een lezing over recent onderzoek dat ieder op zijn of haar vakgebied had verricht, en prof. E. de Jongh ging in op de samenwerking tussen museale en wetenschappelijke instellingen. Het symposium werd door ca. 175 collega's uit de museale en universitaire wereld bijgewoond.

Tenslotte werd de scheidende hoofddirecteur op vrijdagavond 22 september tijdens een daverend feest in gebouw Marcanti, door nagenoeg het gehele personeel en vele oud-medewerkers nog eens in het zonnetje gezet. Een cassette in de contouren van het Rijksmuseum, waarin zich de creatief vormgegeven herinneringen aan de periode- Levie van vele medewerkers bevonden, alsmede een cd- installatie, werden hem aangeboden. Een speciaal nummer van het personeelsblad Ongekunsteld werd aan het einde van de avond uitgereikt. In dit nummer werd in een

terugblik het hoofddirectoraat van de heer Levie vanuit de interne situatie belicht.

Meer in algemene zin kan worden gesteld, dat de periode waarin de heer Levie zijn functie vervulde turbulent en sterk door economische factoren beïnvloed is geweest. De recessie na de eerste oliecrisis van 1973 was nog maar net zijn dieptepunt voorbij, toen de tweede oliecrisis van 1979 de wereldeconomie in een zeer diep dal dreef, waar eerst in 1985/86 een wending in kwam. Om in zo'n tijdsgewricht toch de belangen van het Rijksmuseum te dienen op de wijze zoals de heer Levie heeft gedaan, verdient respect en bewondering.

Niet alleen het budget, maar ook de personeelsformatie is op een enkele uitzondering na de gehele veertien jaar bevroren geweest. Voor de formatie kwam daarbij nog de inkrimping van personeel, die de Rijksoverheid om bezuinigingen te realiseren gedurende een fors aantal jaren toepaste. Met veel diplomatie, stuurmanskunst en vasthoudendheid is de heer Levie erin geslaagd het Rijksmuseum door deze moeilijke periode heen te loodsen.

De voortgang van de reorganisatie

Zoals in het verslag over 1988 werd vermeld, kon de dienstcommissie van het Rijksmuseum zich niet vinden in het voorstel van IKON Beleidsconsulenten om een functie (hoofd beleidsstaf) te creëren, waaronder zowel de afdeling Financiële zaken als de afdeling Personeelszaken zouden ressorteren. Er was sprake van een patstelling. Samen met de dienstcommissie en met steun van de Hoofddirecteur Cultuurbeheer, kwam er toch een oplossing, welke hierin bestond, dat aan de beleidsstaf de functie van Financieel- economisch manager zou worden toegevoegd; de personele en financiële aspecten zouden op die manier gescheiden blijven, terwijl toch voldoende ondersteuning van de directie op het punt van bedrijfsvoering aanwezig zou zijn. Hierdoor kon het dreigende conflict met de dienstcommissie worden afgewend, zodat de reorganisatie voortgang kon vinden. Vooruitlopend op de formele invoering -waar nog geruime tijd mee gemoeid zou zijn- was met het ministerie afgesproken, dat voor de beide sectordirecteuren de wervings- en selectieprocedure gestart kon worden. Dit leidde ertoe, dat per 15 september mev. drs A.A.E. Vels Heijn, reeds sedert 1967 aan het museum verbonden, werd benoemd tot directeur van de sec-

tor presentatie. Voor de sector behoud en beheer deed zich in eerste instantie geen geschikte kandidaat voor. De tweede ronde echter leverde het gewenste resultaat op, want daarin kwalificeerde dr J.P. Filedt Kok, hoofd van de sectie prenten bij het Rijksprentenkabinet, zich als veruit de meest geschikte kandidaat; per 1 maart 1990 treedt hij in functie.

Ondernemingsplan

Onmiddellijk na het begin van het nieuwe jaar werd begonnen met het opstellen van een ondernemingsplan, waaruit zou moeten blijken in hoeverre het Rijksmuseum zich in een verzelfstandigde situatie van voldoende inkomsten zou kunnen verzekeren om activiteiten te kunnen ontplooien. Aan de hand van zgn. Product Marktcombinaties (PMC's) kon hierin inzicht worden verschaft. Met inachtneming van een aantal absolute voorwaarden op het stuk van het ten eigen nutte aanwenden van inkomsten lijken er voor het Rijksmuseum zeker mogelijkheden aanwezig om een redelijk deel van het jaarlijkse budget zelf te genereren. Personeelskosten zullen nimmer uit zelf verworven middelen gefinancierd kunnen worden. Om de voordelen van verzelfstandiging voor het museum optimaal te laten zijn, is het essentieel, dat de centrale regulerende instanties hun bevoegdheden aan de instellingen overdragen, en dat daarvoor in de plaats geen nieuw bedachte regulerende lichamen diezelfde bevoegdheden gaan uitoefenen.

Publieksgerichte activiteiten

Tentoonstellingen

De afdeling Nederlandse geschiedenis presenteerde na een gedegen voorbereiding en langdurige onderhandelingen met de Sovjet- Russische autoriteiten van 3 juni tot 11 september de tentoonstelling 'Russen en Nederlanders', waarin een gevarieerd beeld werd gegeven van de betrekkingen tussen Nederland en Rusland van het einde van de zestiende tot het begin van de twintigste eeuw. De catalogus was van de hand van mevr. drs J.J. Driessen- van het Reve, die in tijdelijk dienstverband bijzonder veel werk heeft verzet ter ondersteuning van drs J. Braat, de initiatiefnemer tot dit project. De samenwerking met de Sovjet- Russische betrokkenen heeft erin geresulteerd, dat in het kader van het Barents-onderzoek van de heer Braat mogelijkheden

werden geopend om ook de objecten uit Het Behouden Huis die zich in de Sovjet-Unie bevinden te bestuderen. De tentoonstelling werd na de sluiting in Amsterdam, waar ruim 30.000 bezoekers werden geteld, naar Moskou getransporteerd en in het Pusjkin- museum aldaar getoond.

Met de tentoonstelling 'De Hollandse Fijnschilders, van Gerard Dou tot Adriaen van der Werff', werd door de afdeling Schilderijen het beleid voortgezet om aan diverse aspecten van de Nederlandse zeventiende eeuwse schilderkunst aandacht te besteden. Voor de inrichting van de tentoonstelling, die op 18 november werd geopend, was de inventiviteit van de heer A. Janssen, hoofd Museumrichting, weer van groot nut. De kleine, op paneel geschilderde werken werden groepsgevoels in vitrines opgesteld, waarbij dankzij een ingenieus verlichtingssysteem de leesbaarheid volkomen behouden bleef. Voor de samenstelling van de tentoonstelling en de catalogus werd drs P. Hecht van de Rijksuniversiteit Utrecht in tijdelijke dienst aangesteld. Hij promoveerde op 10 november op de resultaten van zijn onderzoek terzake, dat een nieuw licht wierp op deze vooral aan buitenlandse vorstenhoven bijzonder gewaardeerde tak van de schilderkunst.

Op 31 december was de tentoonstelling door 23.656 personen bezocht.

In het Rijksprentenkabinet waren de tekeningen van de familie Terborgh nog tot 12 maart te zien (vanaf 1 januari 17.660 bezoekers), waarna van 17 maart tot 12 juni een door 18.493 personen bezochte selectie uit de kort tevoren in zijn geheel door het prentenkabinet verworven verzameling van Carel Vosmaer getoond werd. Met 'Kunst in Kaart' (24 juni tot 11 september) leverde het prentenkabinet een bijdrage aan de historische cartografie- manifestaties, die gedurende de zomer in Nederland plaatsvonden. De rol van tekenaars en prentmakers bij de productie van kaarten in de zeventiende eeuw werd daarin belicht; de resultaten van het onderzoek -neergelegd in een kleine publicatie, tevens catalogus- werden door alle specialisten op dit gebied als verrassend ervaren. Met 22.820 bezoekers was deze tentoonstelling de drukstbezochte, die het prentenkabinet dit jaar organiseerde.

Met de tentoonstelling 'Fotokunst 19de eeuw' speelde het Rijksprentenkabinet in op het jaar van de fotografie en gaf daarmee tevens aan, dat

deze vorm van kunst in het verzamelgebied een plaats heeft, die overigens nog verder geaccentueerd zal worden. De belangstelling was groot: 20.519 personen werden geregistreerd.

De tentoonstelling 'Ontmoetingen. Meesterwerken van teken- en prentkunst uit de Albertina te Wenen en het Rijksprentenkabinet te Amsterdam', waarvan de voorbezoeking op 12 december plaatsvond, sloot het jaar af. Deze vrucht van langdurig onderzoek en samenwerking met de beroemde Weense verzameling werd begeleid door een fraaie catalogus. Op 31 december hadden 7542 bezoekers van hun belangstelling blijk gegeven.

De op 24 november 1988 geopende, aan Duitse propaganda gewijde presentatie in de vaste opstelling van de afdeling Nederlandse geschiedenis over aspecten van de Tweede Wereldoorlog liep tot 6 maart en trok in totaal 18.788 bezoekers.

De fototentoonstelling 'Oog voor Kunst' was het resultaat van de opdracht voor 1987 die tot onderwerp had 'De beeldende kunst in de Nederlandse samenleving'. De fotografen Oscar van Alphen, Nick Sinclair en Ferry André de la Porte gaven een uiterst gevarieerd beeld van dit onderwerp. Een boekje geschreven door Ursula den Tex verscheen naar aanleiding van deze tentoonstelling, waarvoor tot en met 31 december 61830 bezoekers geteld werden.

De afdeling Aziatische Kunst organiseerde een drietal tentoonstellingen in de zalen van de afdeling. In het verslag van die afdeling wordt op deze tentoonstellingen nader ingegaan.

Publicaties

Van medewerkers van het Rijksmuseum verschenen, voorzover niet elders in dit verslag vermeld, de navolgende publicaties:

Baarsen, R.J.

'Een Amsterdams zilveren zoutvat uit 1618', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37 (1989), pp. 51-72

'Plaquette met de Aanbidding der Herders, Paulus van Vianen', *Vereniging Rembrandt Jaarverslag 1988*, pp. 26-27

'Zoutvat, Amsterdam, 1618', *Vereniging Rembrandt Jaarverslag 1988*, pp. 70-71

'*Noble simplicité*', De decoratieve kunsten en de Franse smaak' (pp. 113-121) en cat. nrs. 110-160 (meubelen en zilver), cat. tent. *Edele eenvoud, Neo-classicisme in Nederland 1765-1800*, Frans Halsmuseum en Teylers Museum, Haarlem 1989 (de volledige versie van deze bijdrage zal in

1990 apart worden gepubliceerd)

'Paulus van Vianen, De aanbidding der herders, Praag, 1607', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 141-147

'Adam van Vianen, Kan met deksel van verguld zilver, Utrecht, 1614', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 201-203

'Luiermandskastje van eike- en notehout, Nederland, 3de kwart 17de eeuw', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 230-232

'Louis en Philippe Metayer, Beker met deksel van goud, Amsterdam, 1754', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 246-249

Berge, G. van

'René Jules Lalique, Haarkam van hoorn met goud en diamanten, Parijs, ca. 1902-1903', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 271-273

Burgers, C.A.

'Willem Andriessen de Raet, Wandtapijt met Elia's vlucht, Leiden, 3de kwart 16de eeuw', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 176-178

Cousens, S.S.

'Second Sight': Further Investigation into the Construction of Ecclesiastical Embroideries and Tapestries', in: *The Conservation of Tapestries and Embroideries*, The Getty Conservation Institute, 1989

Dam, J.D. van

'Pelgrims - of veldfles, Delft, ca. 1680', in *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 240-241

'Vroeg faïence uit Delft (1625-1655) en de invloed op Japans porselein (1660-1670)', *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek*, nr. 135 (1989/3), pp. 4-18

Duin, P. van

'Two Pairs of Boule Caskets on Stands by Thomas Parker', *Furniture History* 25 (1989), pp. 214-220

Filedt Kok, J.P.

'Een Biblia Pauperum met houtsneden van Jacob Cornelisz. en Lucas van Leyden gereconstrueerd', *Bulletin van het Rijksmuseum* 36 (1988), pp. 83-116

'Meester W met de sleutel, Gothisch kerkinterieur, ca. 1490', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 166-168, 283-284

'Turning a drawing so as to catch the best light: The impact of originals', in *Generators of Culture* (ed. by d'Arts), Amsterdam 1989, pp. 89-94

- Groot, I.M. de
 'De grafiek van Jan Mankes', in: *Jan Mankes, schilderijen, tekeningen en grafiek*, Utrecht 1989
 'Edvard Munch, Twee vrouwen aan het strand, 1898, *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 265-267
 Halsema-Kubes, W.
 'Adriaen van Wesel, Ontmoeting der drie Koningen, 1475-1477', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 163-165
 'Johan Gregor van der Schardt, Sol (de Zon), ca. 1580', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 182-184
 Heijbroek, J.F.
De verzameling van Mr Carel Vosmaer (1826-1888), 's-Gravenhage 1989, pp. 39-42, 117-130 en de cat. nrs. 38-45, 51, 52, 57, 58, 60 en 62-69
Kunst in kaart. Decoratieve aspecten van de Cartografie
 Utrecht 1989 (samen met M. Schapelhouman e.a.)
 'Bij de voorplaat' *De Boekenwereld* 6 (1989/'90), pp. 16-19
 'Waller, François Gérard', in: *Biografisch woordenboek van Nederland*, derde deel, 's-Gravenhage 1989, pp. 646-647
 'Carlo Maratta, De werelddelen Azië en Amerika, 1670-1676', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 235-237.
 Lunsingh Scheurleer, P.C.M.
 'The tridanda of the main image of Candi Jago' in *Southeast Asian Newsletter* No. 2, 1989, pp. 14-19.
 'A Particular Central Javanese Group of Bronzes' in *Studies in South and Southeast Asian Archaeology* No. 2;
 Een bijdrage in *Essays offered to Dr R. Soekmono*, edited by H.I.R. Hinzler, Leiden, 1988 (verschenen feb. 1989), pp. 23-38.
 Beschrijvingen van de nrs 6,7,14 en 35 in: *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989)
 Met Ellen Raven 'South Asian Art and Archaeology in the Netherlands; Universities - Libraries - Museums' in *South Asian Newsletter*, Amsterdam and Leiden, No 4, Dec. 1989, pp. 13-18.
 Mortier, B.M.A.M. du
 'Een paar geborduurde handschoenen, Nederland, ca. 1622', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989) pp. 204-207
 'Costume in Frans Hals', cat. tent. *Frans Hals*, National Gallery of Art, Washington D.C. 1989, pp. 45-61 (Duitse editie München 1989)
 Niemeijer, J.W.
De kasteeltekeningen van Roelant Roghman, deel I, Alphen aan den Rijn, 1989 (samen met Jhr Dr H.W.M. van der Wyck)
 'Het Kunstenaarsalbum van Arnout Vosmaer', in:
 F.L. Bastet e.a. *De verzameling van Carel Vosmaer, 1828-1888 's Gravenhage- Amsterdam 1989*
 Bijdragen in de catalogus *Begegnungen/Ontmoetingen*, Wenen-Amsterdam 1989-1990
 Samuel Palmer, 'A Towered City' en 'The Curfew', 1868 en 1870, *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 262-264
 Ritsema van Eck, P.C.
 'Roemer van helder donkergroen glas, Nederlanden of Duitsland (de roemer). Diamantgravure: Nederland, 3de kwart 17de eeuw', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 233-234
 'Carel Adolph Lion Cachet, Buffet met opstand, ca. 1900', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 274-275
 'Josef Hoffmann, Jardinière van glas, ca. 1910', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp. 276-277.
 Ruitenbeek, K.
 'The Lu Ban jing; A Fifteenth-Century Chinese Carpenter's Manual', academisch proefschrift, Rijksuniversiteit Leiden, 1989
 'Een grenskozak in China; F.C. Terborgh als verzamelaar van Chinese kunst en schrijver over China' in *Aziatische Kunst* 19, nr 1 (april 1989) pp. 2-16
 'Chinese kunst uit de collectie van dr R. Flaes in het Rijksmuseum' in *Aziatische Kunst* 19, nr 1, pp. 17-24
 'Lu Xun und Der kleine Johannes' in Wolfgang Kubin (ed.), *Aus dem Garten der Wildnis; Studien zu Lu Xun (1881-1936)*, Bonn, 1989, pp. 111-123.
 'Duivelverjagende vreemde duivels; een Chinese rolschildering uit 1738, in *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, (1989), pp. 333-340.
 De beschrijvingen van de nrs 3, 4 en 5 in: *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr. 3, (1989), pp. 148-157
 Schatborn, P.
 'Kaartdecoraties van Pieter Lastman' in: *Kunst in Kaart*, Utrecht 1989, pp. 54-57
 'Vosmaer's magnum opus over Rembrandt', in: F.L. Bastet e.a. *De verzameling van Mr Carel*

Vosmaer (1826-1888) 's-Gravenhage/Amsterdam 1989, pp. 171-185. Hierin ook enkele catalogus-teksten.

Verhaak, P.L.M.

'Pierre Paul Prud'hon, Venus en Adonis 1808' *Bulletin van het Rijksmuseum* 37, nr 3 (1989), pp.256-258

In het speciale nummer van het *Bulletin van het Rijksmuseum*, jaargang 37, nr 3 (1989), ter gelegenheid van het afscheid van dr S.H. Levie, voorts nog bijdragen van J.B. Kist, W.Th. Kloek, P.J.J. van Thiel en W.H. Vroom, alsmede van enkele gastauteurs.

Bezoek

Het aantal bezoekers bedroeg 972.554, waarmee een stijging ten opzichte van 1988 van ruim 6% werd bereikt. De opbrengst der entreegelden bedroeg f 4.537.270,50

Er werden 768.034 betalende bezoekers geteld, en 204.520 niet-betalende, de laatste groep onderverdeeld als volgt:

109.508	Houders museumjaarkaarten
11.251	Kinderen onder geleide
18.071	Scholieren in groepsverband
17.323	Scholieren in museumlessen
3.762	Bezoekers studiezaal
11.928	Bezoekers avondontvangsten
32.677	Overigen

Gebouw

Interieur

Voortgegaan werd met het aanbrengen van de voorzieningen en het treffen van de maatregelen die ten gevolge van de brandweervoorschriften noodzakelijk zijn. De vluchtwegen in de torens werden vrijgemaakt, hetgeen eens te meer duidelijk maakte, dat in het museum voor berging en opslag van goederen in het geheel geen adequate ruimte beschikbaar is. Het gebruik van een deel van het Veiligheidsinstituut brengt gelukkig verbetering in deze situatie.

In oktober werd begonnen met de renovatie van het trappenhuis west. Wederom een ingrijpende operatie, die de infrastructuur van het museum gedurende ruim vier maanden aantastte. Dit soort hoogstnoodzakelijke werkzaamheden kan uitsluitend in het laagseizoen worden uitgevoerd.

Exterieur

De ornamentale beelden boven de ingang van de directievilla, die door weersinvloeden ernstig aangetast waren en steeds verdergaande afbrokkeling gingen vertonen, werden verwijderd en opgeslagen. Bezien wordt, welke oplossing in deze de beste is, conserveren of bronzen replica's vervaardigen.

Tuinen

In de tuinen werd de ring van prunussen die de museumtuin langs het straathek omgeeft geïnspiceerd, waaruit bleek dat veertien stuks aan vervanging toe waren. Ze werden gerooid en ter plaatse zijn nieuwe bomen geplant. Ook in de brede zoom langs het hek bij de directievilla werden te oude bomen en heesters vervangen door jonge soortgenoten; het zal wel enkele jaren duren voordat daar weer een evenwichtig opgebouwd groenscherm zal zijn ontstaan. De zeer droge zomer veroorzaakte bijzonder weinig verliezen, dankzij de inspanning van de tuinlieden om overal op tijd water te geven. Dat gold natuurlijk in het bijzonder de nieuwe aanplant, waaronder ook de rozenperken bij de ingang Bibliotheek/Rijksprentenkabinet gerekend moeten worden. Nieuw ingeplant werd ook de strook waaruit vorig jaar het transformatorhuisje werd verwijderd; hier kwamen achter de lavendelhaag laagblijvende cotoneasters.

Van de vier beelden van Bauscheidt in de tuin aan de zijde van de Jan Luykenstraat kwam ook de restauratie van het derde gereed.

Als winterwerk werden door de tuindienst banken geschilderd en conserverend voorwerk verricht aan het bandijzer dat in de toekomst toegepast zal worden tussen grind en perken in de beide voortuinen.

Helaas moet geconstateerd worden, dat door de aanvoer en opslag van materialen te behoefte van de werkzaamheden die vrijwel continu aan en in het gebouw zelf worden verricht, voortdurend schade wordt veroorzaakt aan paden en beplanting.

Verzamelingen

Aanwinsten

Dank zij enorme financiële steun van de Rijksmuseum Stichting, de Vereniging Rembrandt en een extra bijdrage van het Ministerie, kon een

buitengewoon belangrijk schilderij, *Lot en zijn dochters* van Hendrick Goltzius (1558-1617) verworven worden. Schilderijen van deze Haarlemse meester, die aanvankelijk uitsluitend als tekenaar en graveur werkzaam was en eerst op latere leeftijd (in 1600) de schilderkunst ging beoefenen, zijn zeldzaam. Dit werk is ontstaan in 1616 en het is fascinerend vanwege de zeer tot de verbeelding sprekende wijze waarop het Oudtestamentische verhaal van Lot, die tijdens de brand van Sodom in een grot door zijn dochters dronken wordt gevoerd en verleid, teneinde van nageslacht verzekerd te zijn, is uitgebeeld. Daarnaast is de staat waarin het schilderij verkeert buitengewoon goed, zodat het in tweeërlei opzicht 'een lust voor het oog' is. In de afdelingsverslagen wordt verder ingegaan op aanwinsten en onderhoud der verzamelingen.

Organisatie en personeel

Organisatie

Hierboven is reeds vermeld, hoe de impasse in de voortgang van de reorganisatie kon worden doorbroken.

Personeelsaangelegenheden

Op 18 januari promoveerde Klaas Ruitenbeek, wetenschappelijk medewerker bij de afdeling Aziatische kunst, aan de Rijksuniversiteit Leiden op een proefschrift, getiteld: 'The Lu Ban jing; A Fifteenth Century Chinese Carpenter's Manual'.

Op 2 juni overleed na een ernstige ziekte de heer L. Kuiper, hoofdrestaurator schilderijen. De heer Kuiper trad in 1970 in dienst. Hij heeft gedurende de periode dat hij in het Rijksmuseum werkzaam was vooral grote eer ingelegd met de restauratie van Rembrandt's Nachtwacht in 1975, toen dit schilderij door een geestelijk gestoorde bezoeker met messteken en -halen ernstig werd beschadigd.

Op 1 september was de heer A. Ames, restaurator boeken en boekbanden, 25 jaar in overheidsdienst; deze gehele periode bracht hij bij het Rijksmuseum door. Eenzelfde jubileum vierde de heer V.M.C.M. de Weerdt, intendant, op 15 september; deze functionaris had echter het overgrote deel van zijn dienstjaren reeds bij een andere overheidsinstelling opgebouwd.

Op 6 oktober ontving drs R.J.Baarsen de Mr. J.W. Frederiks-prijs voor zijn artikel 'Andries Bongen (ca. 1732-1792) en de Franse invloed op de Amsterdamse kastenmakerij in de tweede helft van de achttiende eeuw', verschenen in *Oud Holland* 102 (1988).

Op 1 november trad de heer R.J. Fickweiler, voorlopig op basis van detachering, in dienst als hoofd personeelszaken.

Aan deze functionaris is een belangrijke taak toebedacht bij de verdere voltooiing van de reorganisatie.

23 Medewerkers verlieten de dienst, terwijl er 40 in dienst traden.

Het aantal stagiair(e)s bedroeg 23. Er waren zes volontair(e)s in het museum werkzaam gedurende het verslagjaar.

Overige wetenswaardigheden op personeelsgebied zijn in de verschillende onderdelen van dit verslag opgenomen.

Personeelsvereniging

De jaarlijkse busreis ging dit jaar weer eens naar zuidelijker streken. Met een bezoek aan 'de Efteling' en een diner in motel Vianen werden de drie achtereenvolgende dagen wederom een groot succes. De viering van het vijfentwintigjarige bestaan van de vereniging zou in september plaatsvinden, doch vanwege het afscheid van de hoofd directeur werd de datum naar het volgend jaar verschoven.

Diversen

Automatisering

Een zeer belangrijke stap in het automatiseringsproces werd gezet in de bibliotheek, waar de eind 1988 geïnstalleerde hard- en software operationeel werd. In het verslag van de bibliotheek wordt hierop uitvoerig ingegaan. De beleidscommissie automatisering collectiebeheer bleef nauw samenwerken met de specialisten van bureau IMC. Een 'minimaal beheersformat' werd ontwikkeld en aan de toekomstige gebruikers ter beoordeling voorgelegd. Vervolgens werd een plan van aanpak opgesteld en werden enkele experimenten gestart voor het invoeren van gegevens, waarbij het minimaal beheersformat als uitgangspunt diende. De invoer kon geschieden in WordPerfect. Conver-

sie naar de programmatuur van het te kiezen centrale opslagsysteem kan in een later stadium op betrekkelijk eenvoudige wijze plaatsvinden.

A. Afdeling Schilderijen

Aanwinsten

Een schilderij van zulk eminent museaal belang dat het wegens de te verwachten internationale belangstelling en de daaruit voortvloeiende prijsstelling, onbereikbaar scheen voor het met financiële middelen schamel bedeelde Rijksmuseum is na lang en geduldig volgen van de lotgevallen van het kunstwerk op de kunstmarkt uiteindelijk toch binnengeloodst. Dit succes is, behalve aan de formidabele financiële steun van de Vereniging Rembrandt, aangevuld met bijdragen van de Rijksmuseum-Stichting en het Ministerie van WVC en de inzet van meer dan één jaarlijks aankoopbudget, misschien toch vooral te danken aan de schilder zelf, die van een oudtestamentische geschiedenis zo'n libidineus schilderij heeft gemaakt dat het in Amerika onverkoopbaar bleek. De scrupules waar Amerikaanse collega's soms mee te maken hebben, bestaan hier niet in die mate en zo verwierf Amsterdam de *Lot en zijn dochters* (A 4866; afb. 1), een meesterwerk van Hendrik Goltzius (1558-1617). Het schitterend bewaard gebleven grote doek (135 × 195 cm) dateert uit 1616, het laatste volle levensjaar van deze geniale Haarlemse tekenaar en graveur die pas in 1600, toen hij al 42 jaar was, is gaan schilderen. Het schilderij brengt niet alleen de sector waartoe het behoort - het Hollandse maniërisme - op hoog niveau maar valt tevens te rekenen tot de kernstukken van de hele verzameling.

Door de verwerving van drie schilderijen uit het midden van de negentiende eeuw heeft ook dit zoveel latere tijdperk van de verzameling, waarvoor de belangstelling van de kant van het publiek merkbaar toeneemt, verdiende aandacht gekregen. Het panoramische *Landschap bij naderend onweer* (A 4868; afb. 2) is een vroeg, 1850 gedateerd werk van Willem Roelofs (1822-1897), die, woonachtig in Brussel, na zijn romantische beginperiode, waarvan dit schilderij een relatief laat voorbeeld is, in de jaren vijftig het voorbeeld zou volgen van de Franse meesters van de School van Barbizon, waardoor hij de voornaamste grondlegger werd van de

naturalistische Hollandse landschapskunst van na 1860. Vult het schilderij enerzijds het beeld van Roelofs eigen ontwikkeling, dat met elf schilderijen uit zijn latere tijd slechts eenzijdig kon worden getoond, goed aan, anderzijds illustreert dit onstuimige tafereel van de nietige, door natuurgeweld bedreigde mens de Hollandse romantiek, welke kunststroming in de verzameling onvoldoende tot uitdrukking kwam. De gelukkige aanwinst werd geschonken door dr S. H. Levie bij zijn afscheid als hoofddirecteur van het museum, een prachtig gebaar waartoe vrienden hem in staat stelden.

Uit 1852 dateert het enorme *Gezicht op Den Haag vanaf de Delfse Vaart in de zeventiende eeuw* (A 4870; afb. 3) door Kaspar Karsen (1810-1896) en Cornelis Springer (1817-1891), die hun spectaculaire werkstuk, uitgevoerd op een doek van maar liefst 200 × 340 cm, nogal opzichtig signeerden. Het historiserende panorama werd vervaardigd als decoratie van de feestzaal, ingericht ter gelegenheid van de onthulling van Rembrandts standbeeld te Amsterdam op 27 mei 1852. Deze blikvanger van de negentiende-eeuwse historieschilderkunst is derhalve tegelijk een cultuurhistorisch document en een bewijs dat onze schilders uit die tijd, gedoemd tot het leveren van aangename kabinetstukken voor de Hollandse huiskamer, monumentaal werk heel goed aankonden, -- zeker het duo Karsen-Springer. De aankoop op een Londense veiling werd mogelijk gemaakt door financiële steun van de Vereniging Rembrandt en het Ministerie van WVC.

Uit de nalatenschap van de heer Maurits Aronson te Amsterdam ontving het museum een bijzonder mooi op doek (24,3 × 32,4 cm) geschilderd en 1855 gedateerd *Riviergezicht in Frankrijk* (A 4869; afb. 4), mogelijk een gezicht op Pontoise, door Johan Barthold Jongkind (1819-1891) in eigendom, dat reeds in 1982 ter beschikking was gesteld als bruikleen uit de nalatenschap van mevrouw A. M. Aronson-Stigter.

Volledigheidshalve wordt hier de verwerving vermeld van *De blijde inkomst van Anjou in Antwerpen* (A 4867) door de Monogrammist MHVH, welke aanwinst wordt besproken in het verslag van de afd. Nederlandse Geschiedenis.

Bruiklenen

Uit de kunsthandel kreeg het museum een in Rembrandts omgeving ontstane *Rust op de vlucht naar Egypte* (C 1626) in bruikleen, welk paneel (77,5 × 64,5 cm) met Govert Flinck in verband is gebracht.

Een particuliere verzamelaar stelde een gesig-neerd en 1664 gedateerd *Bosachtig landschap met een hengelaar en reizigers bij een poel* (C 1627) op doek (82,6 × 106,6 cm) door Meindert Hobbema (1638-1709) ter beschikking.

De eigenaresse stond drie portretjes (MIN C 1623-C 1625) door de zowel met de voornaam Jacques als Perpète te boek staande, uit Dinant afkomstige en in Den Haag werkzame miniaturist Evrard (1662-1727) welwillend af voor de miniaturenverzameling.

Werkzaamheden en personeel

Op 1 juni trad mevrouw Wiepke Loos in dienst als conservator, in het bijzonder van de schilderkunst van de 18de en de 19de eeuw.

Op 2 juni overleed de heer Luitsen Kuiper, hoofdrestaurator van schilderijen sinds 1970. Zijn persoon en verdiensten zijn gememoreerd in de vierde aflevering van het Bulletin van het Rijksmuseum en eerder in dit verslag.

De in het vorige jaarverslag uitvoerig aangekondigde tentoonstelling *De Hollandse fijnschilders. Van Gerard Dou tot Adriaen van der Werff* werd op 18 november geopend en duurt tot 25 februari 1990. Begin november is de heer Peter Hecht in Utrecht gepromoveerd op het manuscript van de uitvoerige, prachtig verzorgde catalogus.

De impasse, waarin het eveneens aangekondigde supplement op de schilderijencatalogus van 1976 is geraakt, duurt voort.

Onderhoud van de verzameling

Het overlijden van de heer L. Kuiper bepaalde in sterke mate het verloop van de werkzaamheden in het restauratieatelier voor schilderijen. Het zoeken naar een opvolger heeft bovendien veel tijd gevegd. Pas per 1 januari 1990 werd een oplossing gevonden, waarover in het verslag van 1990 zal worden gesproken. De plaats van assistent-restaurator werd medio februari door

de heer M. van de Laar ingenomen. In het kader van een internationaal uitwisselingsprogramma bracht hij later in het jaar enkele weken in Italië door. Mevr. M. Grannas uit Hannover volgde van januari tot en met juni een stage. De klimaatbeheersing in de schilderijenzalen baart van tijd tot tijd ernstige zorgen. Triest gevolg van een onbedoelde ingreep in de besturing van de apparatuur in de laatste maand van 1987 was het ontstaan van losse verf over de gehele oppervlakte van het paneel bij Hendrick Avercamp's befaamde *Wintergezicht* (A 1718). Hoewel er gelukkig geen sprake is van verfvlies moest gedurende het gehele verslagjaar aan het vastzetten van de verflaag worden gewerkt. Niet alleen moet in de toekomst een dergelijke fout vermeden worden, ook dient te worden gestreefd naar verbetering van de bestaande apparatuur en naar het aanbrengen van klimaatbeheersing in die delen van het museum waar deze niet aanwezig is. De huidige apparatuur is, vooral bij extreme weersituaties, zoals bijvoorbeeld bij de ongewone droogte in mei, niet tegen de omstandigheden opgewassen. Een te grote relatieve vochtigheid, die gemakkelijk tot schimmelvorming leidt, kan met de bestaande installatie niet worden vermeden. Gelukkig zijn er op dit punt tot nog toe geen ernstige ongevallen gemeld.

Een gemene beschadiging, door een verwarde bezoeker met een sleutel toegebracht aan het *Portret van Maria Stuart* door Bartholomeüs van der Helst (A 142), maakte het noodzakelijk dit schilderij te behandelen. De restauratie kon worden uitgevoerd zonder het stuk opnieuw te bedoeken en zonder tot een integrale vernisafname over te gaan.

De behandeling van de volgende schilderijen werd in dit jaar voltooid: Nicolaes Berchem (A 31), Vigilius Erichsen (A 1929), Cornelis de Heem (A 2564), Gerard Lairesse (A 211 en A 212), C.J.L. Portman (C 203), Willem van de Velde I (A 1364). Tevens werden de in 1988 verworven schilderijen van Gerard Bilders (A 4865) en Charles Rochussen (A 4864), alsmede het in 1989 verworven schilderij van Willem Roelofs (A 4868) gereed gemaakt voor presentatie. De behandeling van de *Magere Compagnie* van Frans Hals en Pieter Codde (C 378), die enigszins onder druk van de Schutterijtentoonstelling in Haarlem was uitgevoerd, werd in dit jaar naar tevredenheid afgewerkt. Een aantal portretten van Gouverneurs-generaal werd voor de

Afdeling Nederlandse Geschiedenis opgeknapt, zonder dat tot een integraal herstel van deze soms zeer gehavende portretten werd overgegaan. Op deze wijze is de nadruk gelegd bij het documentaire karakter van deze stukken. Het ging hierbij om de portretten van Pieter Both (A 3755), Joan Maetsuyker (A 3765), Cornelis Speelman (A 3767), Hendrik Swaardecroon (A 3773), Adriaan Valckenier (A 3778), Gustaaf Willem baron van Imhoff (A 3780), Petrus Albertus van der Parra (A 3782) en Willem Arnold Alting (A 3785). Het aanzien van één van de grote schilderijen van Ferdinand Bol in het Vredespaleis werd op een provisorische wijze verbeterd. De zeventiende eeuwse lijst van het *Portret van Adriaen Banckert* door Hendrick Berckman (A 1644) is van de niet oorspronkelijke en sterk beschadigde vergulding ontdaan en opnieuw verguld.

Ten behoeve van de tentoonstelling *De Hollandse fijnschilders* werden tal van werkzaamheden verricht. De buitengewoon gaaf bewaarde *Jonge vrouw met dode muis* van Pieter van Slingelandt en Willem van Mieris uit het Museum Ridder Smidt van Gelder te Antwerpen werd in goed overleg met de eigenaars in het atelier van het Rijksmuseum gereinigd. Ook in dit jaar werd een aantal stukken van een nieuwe lijst voorzien. Vooral in zaal 210 werd met onder meer de ebben lijst voor de *Buitenpartij* van Dirck Hals een fraai resultaat geboekt.

B Afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid

Algemeen

In verband met de aankoop in 1988 van het Amsterdamse, gedeeltelijk verguld zilveren zoutvat uit 1618 werd in de Aanwinstenzaal de presentatie *Soutvaeten met termen ende vergulde Beeldens* ingericht, waarop de kleine groep Nederlandse vroeg 17de-eeuwse driehoekige zoutvaten was bijeengebracht tesamen met enkele iets latere exemplaren, enige schilderijen waarop soortgelijke zoutvaten zijn afgebeeld en een aantal gegraveerde ontwerpen voor dergelijke stukken. De tentoonstelling werd op 25 mei geopend, waarbij Mevrouw P. Glanville, Assistent Keeper bij het Department of Metalwork van het Victoria and Albert Museum te Londen, een inleiding hield, en was te zien tot 25 september. Juist door de confrontatie met zijn

soortgenoten bleek nog eens overduidelijk het uitzonderlijke belang van de nieuwe aanwinst. De tentoonstelling was mede bedoeld als een dankbetoon aan de instanties die in zo belangrijke mate aan de verwerving hebben bijgedragen: de Vereniging Rembrandt, de Rijksmuseum-Stichting en het Ministerie van W.V.C. De manifestatie, die vergezeld ging van een publicatie over het nieuwe zoutvat in het *Bulletin van het Rijksmuseum* van de hand van drs R.J. Baarsen, vond bij pers en publiek veel weerklink. Ter gelegenheid van de vijftiende Algemene Vergadering van de ICOM, die in Nederland werd gehouden, werd in de zalen 31 en 166 een opstelling verzorgd: 'Nederlandse heraldiek uit de textielverzameling van het Rijksmuseum'. De tentoongestelde voorwerpen zijn beschreven en afgebeeld in een bijdrage van de hand van de heer C.A. Burgers in het *Bulletin van het Rijksmuseum* van 1990.

Ter opluistering van het bezoek van het ICOM Costume Committee op dinsdag 29 augustus werd in de tentoonstellingszaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap een speciale opstelling ingericht uit de hoogtepunten van de kostuumverzameling, die nadien nog twee weken voor het publiek toegankelijk was en een aanzienlijk aantal bezoekers trok.

Na de vernieuwing van de voorzetramen aan de zuidkant van het gebouw kon de herinrichting van zaal 165 worden voortgezet: de zaal is opnieuw geschilderd, de verlichting is vernieuwd en er zijn nieuwe gordijnen aangebracht. Helaas is nog steeds geen systeem ontworpen voor de etiketten voor de in het midden van de zaal opgestelde voorwerpen; die zijn daarom nog voorzien van voorlopige etiketten. Veel tijd werd besteed aan de voorbereidingen van de ingrijpende verbouwing van de zalen 178 en 179, die in 1990 haar beslag zal krijgen. Een kamer naast het weefseldepot werd als textieldepot in gebruik genomen; er is een gedeelte van de zijdeverzameling in ondergebracht. In het verleden zijn in enkele gevallen voor de verzameling kostuums te grote en niet altijd kwalitatief hoge schenkingen aanvaard en/of aankopen gedaan. Gezien het nijpende tekort aan ruimte bleek een schifting in de verzameling noodzakelijk. Thans is een aantal kostuums in een apart, klein depot ondergebracht. Verder zal er van nu af aan een nog strengere selectie op mogelijke schenkingen en/of aankopen moeten

worden toegepast om een constante, hoge kwaliteit te waarborgen.

De nieuwe meubeldepots in het Veiligheidsinstituut werden ingericht met voornamelijk Nederlandse meubelen uit de late 19de en vroege 20ste eeuw, die voorheen opgeslagen waren geweest in een ten ene male ontoereikend depot naast het meubelrestauratieatelier en op verschillende andere plaatsen in het museumgebouw. Twee tijdelijke krachten hebben gedurende enkele weken hoezen vervaardigd voor de meubelen in de nieuwe depots. Zowel voor de textiel- en kostuumverzameling als voor de meubelen bestaat nog een nijpend tekort aan depotruimte.

Personeel en Werkzaamheden

Per 1 juni trad de heer P. van Duin in dienst als hoofdrestaurator meubelen, per 1 september kwam drs J.D. van Dam als conservator ceramiek de geleerden versterken en per 15 november trad mevrouw I. Garachon in dienst als restaurator ceramiek, glas en steen. Het is bijzonder verheugend, dat door deze drie benoemingen de afdeling weer enigszins op normale sterkte is gebracht. Besloten werd, dat drs R.J. Baarsen, directeur ad interim van de afdeling, na de reorganisatie van het Rijksmuseum als hoofd zal aan blijven en zich in het bijzonder met het beheer van de meubelen tot 1800 zal bezighouden. In samenhang daarmee is begonnen met de werving van een nieuwe conservator edele metalen. Nu resten nog twee vacatures op het restauratieatelier textiel. Het is te hopen, dat ook die spoedig vervuld zullen kunnen worden. Drs A.L. den Blaauwen, voormalig directeur van de afdeling, sloot in dit jaar de inventarisatie over de periode van zijn directoraat af. Hem is zeer veel dank verschuldigd voor zijn bereidheid daar na de beëindiging van zijn dienstverband nog zo veel tijd aan te besteden. Hij werkt thans aan de voorbereiding van de bestandscatalogus van het Meissen porselein.

Mevrouw drs O.D. Stokvis-baronesse van Boetzelaer was gedurende het hele jaar voor halve dagen in dienst als assistent-conservator edele metalen. Zij assisteerde de directeur a.i. bij het werk voor de catalogus van het Nederlandse zilver. In het bijzonder bewerkte ze de verzameling bestekken.

De heer J. Boonstra was het gehele jaar werkzaam als meubelrestaurator in het kader van de regeling vervangende dienstplicht.

Mevrouw drs E. Haarsma werkte vanaf 1 september als volontair op de afdeling. Zij bestudeerde een drietal beeldhouwwerken die na 1973, het jaar van verschijnen van de bestands-catalogus Beeldhouwkunst, zijn verworven. Dankbaar werd ook dit jaar weer de hulp aanvaard van mevrouw Patricia Griffiths-Wardle bij de herinventarisatie van de kantcollectie. De directeur a.i., drs R.J. Baarsen, besteedde als voorzitter van het afscheidscomité dr S.H. Levie bijzonder veel tijd aan de voorbereidingen van het officiële afscheid van de hoofddirecteur op 18 september. Daarnaast vergden voorbereiding, inrichting en afbraak van de zoutvatententoonstelling veel tijd, evenals de voorbereidingen van de tentoonstelling 'Juwelen 1850-1920 uit het Schmuckmuseum Pforzheim', die in 1990 zal worden gehouden. Bij beide was mevrouw G. van Berge, assistente van de afdeling, zeer nauw betrokken. Als lid van de tentoonstellingswerkgroep 'Kunst rondom 1600' hield de heer Baarsen zich met de voorbereidingen van deze in 1992 te houden tentoonstelling bezig. Tevens had hij zitting in de tentoonstellingswerkgroep 'Imitatie-Inspiratie', ter voorbereiding van een tentoonstelling over de Japanse invloed op de Nederlandse kunst, die in 1991 zal worden gehouden.

Op 17 en 18 juni bezocht hij een symposium te Bremen, georganiseerd naar aanleiding van de tentoonstelling 'Das Gold aus dem Kreml' in het Übersee-Museum aldaar. Hij hield er een lezing over het nieuw verworven Amsterdamse zilveren zoutvat uit 1618.

Mevrouw drs W. Halsema-Kubes was gedurende het gehele verslagjaar secretaris van de Dienstcommissie.

Als lid van de tentoonstellingswerkgroep 'Nederlandse Kunst omstreeks 1600' nam zij deel aan de voorbereidingen van deze tentoonstelling.

De heer C.A. Burgers woonde in zijn functie van vice-voorzitter de bestuurs- en ledenvergaderingen bij van het Centre International d'Etude des Textiles Anciens in Chicago. Hij hield daar een lezing onder de titel 'Ties between two countries'. Aansluitend nam hij deel aan het Joseph V Columbus Tapestry Symposium in de National Gallery of Art in Washington, gaf advies over restauratie van de wandtapijten in H.M.'s Ambassade te Washington en bestudeerde een onderdeel van de textiel-

verzameling van het Cooper-Hewitt Museum in New York.

Mevrouw drs B.M.A.M. du Mortier stelde, samen met mevrouw drs H. Adriaans-Buy (Conservator Kostuum, Centraal Museum, Utrecht), het programma samen voor het bezoek van het ICOM Costume Committee aan de verschillende Nederlandse kostuumcollecties van 27 augustus tot 6 september. Als onderdeel hiervan werden op dinsdagochtend 29 augustus de ca. 40 deelnemers ontvangen in de vergaderzaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. Inhakend op één van de officiële thema's (New forms of presentation) van het congres, hield mevrouw Du Mortier een lezing over de geschiedenis en ontwikkeling van de kostuumopstellingen in het Rijksmuseum vanaf 1885 tot heden. Voorts hielden de heren S.S. Cousens en J.A. Cok beiden een lezing.

Drs P.C. Ritsema van Eck besteedde veel tijd aan de voorbereiding van de Algemene Vergadering van de ICOM, die eind augustus en begin september in Den Haag plaats vond en waarvan hij penningmeester was.

In februari volgde hij drs A.L. den Blaauwen op als bestuurslid van de Stichting Nationaal Glasmuseum in Leerdam.

Hij bezocht een internationaal glascongres in Portugal. Dit had als thema het behoud van gegevens en voorwerpen van de 19de-eeuwse glasindustrie, een juist in Portugal zeer actueel onderwerp omdat daar de oude, kleinschalige, veelal uit de 19de eeuw daterende glasfabrieken in snel tempo worden vervangen door grote, geheel geautomatiseerde bedrijven. Technieken, die elders niet meer bekend zijn, worden op dit moment in Portugal nog wel toegepast, zij het dat ze ook daar snel uitsterven. Als direct gevolg van het bezoek aan dit congres wordt in 1991 een tentoonstelling gehouden over persglas in het Glasmuseum te Leerdam.

Drs J.D. van Dam hield op 30 september een lezing te Hoorn voor de Vereniging van Vrienden van It Nofflik Sté, 'Nederlands tinglazuur aardewerk 1600-1675'.

De heer S.S. Cousens behaalde de propaedeutische Kunstgeschiedenis en archeologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden. In het Textile Conservation Centre in Londen hield hij een lezing over nieuwe ontwikkelingen in textielrestauratie. In Amsterdam gaf hij voor de Opleiding Restauratoren een aantal praktijk-lessen. Voor het ICOM Costume Committee hield hij in Amster-

dam op 29 augustus een lezing over de restauratie van de poppen in onze 17de-eeuwse poppenhuizen. Bij dezelfde gelegenheid sprak de heer J.A. Cok over de restauratie van een achttiende eeuwse modepop.

Beeldhouwkunst

Met grote teleurstelling moest het museum geheel aan de kant blijven staan toen in Londen een prachtig en zeldzaam bronzen beeld van een dansende faun door Adriaen de Vries voor een astronomisch bedrag werd geveild. Het enige werk dat het museum van De Vries bezit is een bronzen reliëf met *Bacchus vindt Ariadne op Naxos*. Een vrijstaand beeld zou de collectie enorm hebben verrijkt. Het betrof hier waarschijnlijk een van de laatste mogelijkheden om een belangrijk beeld van De Vries te verwerven.

Als enige aanwinst kan worden vermeld de portretkop van dr S.H. Levie, door de beeldhouwster Nel van Lith (geb. Blaricum 1932) vervaardigd in opdracht van het Rijksmuseum ter gelegenheid van het afscheid van de heer Levie als hoofddirecteur (afb. 5). De kop is getekend: *Nel van Lith 1989* (brons, h. 39 cm), en is gemonteerd op een marmeren plaat. Hij is aangekocht met een subsidie van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

Restauraties

Mevrouw J.M. van den Berg te Amsterdam restaureerde de arm van het gipsen beeld van een man die zich vleugels aanbindt, 'Illusie', van Johan Hendrik Baars (cat. beeldhouwkunst 1973, nr. 552).

Twee reliëfs van Benedetto Buglioni, het retabel met *Maria met kind tussen de heiligen Hieronymus en Nicolaas van Myra* (cat. nr. 600) en de *Annunciatie* (cat. nr. 601) en twee naar elkaar toegewende zwevende engelen uit het atelier van Lucca della Robbia (cat. 595) werden gerestaureerd door de heer E.J. Tjebbes, mevrouw A. Tjebbes-Hamilton en mevrouw C.C. van Hoogevest. De restauratie was enige jaren eerder begonnen door de heer C.V. Hartman maar door diens vertrek onvoltooid gebleven. De firma Vintec voltooide de restauratie van het derde van vier zandstenen tuinbeelden van J.P. Bourscheit d.O., de *Androchus* (cat. nr. 360 d), dat reeds zeer verweerd was. Het beeld werd schoongemaakt en verstevigd.

Meubelen

De belangrijkste aanwinst van de afdeling in het verslagjaar is een subliem Nederlands kabinet in rococo-stijl (afb. 6). Het in note- en wortelnote-hout uitgevoerde meubel onderscheidt zich door zijn sterk drie-dimensionale karakter, met de uitzonderlijk geprononceerde welvingen van voorzijde en zijkanten. Alleen al om die reden een virtuoos staal van meubelmakerskunst, is het bovendien verrijkt met prachtig snijwerk, dat de vorm nergens verstoort maar deze juist accentueert. Heel ongewoon is, dat geen enkel beslagstuk is toegepast; ook dat gegeven draagt bij aan de grote eenheid van het meubel, dat als een der voornaamste hoogtepunten van het rococo in de Nederlandse kunstnijverheid mag worden beschouwd. Wederom zijn wij van diepe dankbaarheid vervuld jegens de Rijksmuseum-Stichting, die door een royale bijdrage de aankoop van het kabinet mogelijk maakte.

Er bestaan bepaalde overeenkomsten tussen de gesneden versiering van het nieuw verworven kabinet en die van het staande horloge met een uurwerk van de Amsterdamse horlogemaker Adam Heymuys, R.B.K. 1967-144. Om die reden zou ook voor het kabinet aan een Amsterdamse herkomst kunnen worden gedacht maar zoals bij bijna alle Nederlandse meubelen tasten we over de maker in het duister. Een uitzondering vormt in dit opzicht een buffet van mahoniehout ingelegd met koperen biezen, dat op de onderzijde van een lade het jaartal 1805 en de signatuur van Carel Breytspraak (1769-1810) draagt. Deze vooraanstaande Amsterdamse meubelmaker is ons vooral bekend door zijn omvangrijke leveranties aan koning Lodewijk Napoleon voor het Paleis op de Dam, die meubelen in een sterk Frans beïnvloede Empire-stijl omvatten. Het nieuw ontdekte buffet, dat in de Zweedse kunsthandel werd verworven, vertegenwoordigt een meer traditioneel Hollands aspect van zijn werk.

Twee stoelen ontworpen door A.J. Kropholler met medewerking van M. Kropholler en J.F. Staal, uitgevoerd in 1907 door de gebroeders Vogel te Amsterdam en bekleed met leer met gestempelde motieven naar ontwerp van S. Jesurun de Mesquita, werden aangekocht van een particulier. Werk van Kropholler ontbrak tot op heden in de omvangrijke verzameling Nederlandse art nouveau-meubelen.

Restauraties

De heer P. van Duin besteedde veel tijd aan een ingrijpende restauratie van het nieuw verworven buffet door Carel Breytspraak. Daarnaast verzichte hij veel achterstallig onderhoud aan de meubelen op zaal. De heer J. Boonstra zette de restauratie van de omvangrijke set Franse Louis XV-stoelen, in gebruik in het directiegebouw van het museum, voort.

Edele metalen

Ter gelegenheid van het afscheid van dr S.H. Levie als hoofddirecteur werd met zeer aanzienlijke steun van Christie's Amsterdam een gedeeltelijk verguld zilveren coupe aangekocht, vervaardigd te Parijs door François-Désiré Froment-Meurice, uitgevoerd door Jules Wiëse (afb. 7). Het voorwerp, dat een mengeling van neogothische en neo-renaissance elementen vertoont, draagt in de cuppa de inscriptie: A M^R MEL POISAT, SOUVENIR DE SON AMI LE BON JAMES DE ROTHSCILD, A L'OCCASION DU VINGT-CINQUEME ANNIVERSAIRE DE SON MARIAGE. - LE 27 NOVEMBRE 1851. Froment-Meurice toonde een nauw verwant stuk op de Wereldtentoonstelling te Londen in 1851. De aankoop van dit meesterwerk der Franse 19de-eeuwse edelsmeedkunst past in de politiek van de afdeling om te trachten een goede internationale verzameling 19de-eeuwse kunstnijverheid te vormen. In datzelfde kader werd een zilveren wandelstokknop uit omstreeks 1890, vervaardigd door de beroemde Parijse edelsmid Lucien Falize, aangekocht. Het zilver is gedeeltelijk verguld en gedeeltelijk gekleurd als rood koper. De knop stelt een slang voor, die zich om een rat kronkelt. Onderwerp en uitvoering zijn geïnspireerd op de Japanse kleinkunst.

De verzameling edele metalen werd dit jaar met een aantal bijzonder welkome schenkingen verrijkt. Een Amsterdamse verguld zilveren theebus werd geschonken door mevrouw J.E. van Schendel-Reesink te Amsterdam uit de nalatenschap De Bruijn-van der Leeuw (afb. 8). Het is de vroegst bekende Amsterdamse zilveren theebus en een opmerkelijk vroeg voorbeeld van de toepassing der *cut card* techniek hier te lande. Dit prachtige busje was te zien op de grote overzichtstentoonstelling *Nederlands zilver 1580-1830*, die in 1979-'80 in het Rijksmuseum

en vervolgens in Toledo en Boston in de Verenigde Staten werd gehouden.

Mevrouw E. Beyerman te Bussum schonk twee zeldzame lage kandelaars met brede voet, vermoedelijk speeltafelkandelaars, vervaardigd in 1779 door de Haagse zilversmid Martinus van Stapele (afb. 9); een zilveren mergboor uit 1805 door de Dordtse meester Johannes Keeman; en een fraaie ovale zilveren theebus in de kenmerkende Amsterdamse 'gladde' stijl van de vroege 19de eeuw, een werkstuk uit 1805 van Jacobus Carrenhof.

Restauraties

De restaurator edele en onedele metalen, de heer A. Smolenaars, betrok in het verslagjaar het nieuw ingerichte restauratieatelier in de Tekenschool. Hij restaureerde, reinigde en lakte een groot aantal zilveren voorwerpen. Het blijkt steeds weer moeilijk om hier een gericht programma voor op te stellen, aangezien praktische omstandigheden zoals bruiklenen voor tentoonstellingen, fotografie en tijdelijke opstellingen bij voortduring onverwachte prioriteiten doen ontstaan.

Sieraden

Op een veiling te Genève werd een haarkam van hoorn met een zilveren gietstuk in de vorm van drie zaadhuizen van de gewone esdoorn aangekocht (afb. 10). Het fraaie art nouveau-sieraad is gesigeneerd door de Parijse kunstenaar Lucien Gaillard en zal omstreeks 1902-1906 door hem zijn vervaardigd.

Ceramik

Wederom schonken de heer en mevrouw Oosterbaan-Lugt enkele stukken uit hun in bruikleen gegeven verzameling Islamitisch aardewerk. Het betreft twee kommen, gedecoreerd in goudluster techniek, het ene exemplaar met bandrollen met Arabisch schrift, het andere exemplaar met zes afbeeldingen van mensen, een heel ongebruikelijke versiering op dit type aardewerk. Beide zijn gemaakt in Kashan (Perzië) in de 13de eeuw.

Als legaat van de heer M. Aronson te Amsterdam verkreeg het museum een kannetje en een schaalje van Weesper porselein, twee Delftse faïence vioolspelende figuurtjes (afb. 11) en een Delftse faïence fokan in 'petit feu' techniek. Deze voorwerpen die reeds in 1982 in bruikleen

aan het museum waren gegeven en sindsdien een prominente plaats innemen in de opstelling, vormen een prachtige aanvulling voor de omvangrijke deelverzamelingen op dit gebied. Aangekocht werd een Loosdrechts porseleinen bloempot met twee zwanen op de rand, beschilderd met bloemen, vogels en een vruchtenstilleven in medaillon op een fond van blauw-groene schubben. Het model van de bloempot was tot op heden slechts bekend in een paar spaarzamer gedecoreerde exemplaren in de voormalige verzameling Houthakker, thans in het Amsterdams Historisch Museum.

Van mevrouw Kate Foster te Londen ontving het museum ter gelegenheid van het afscheid van drs A.L. den Blaauwen als directeur van de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid in 1988 een achtkantig Japans porseleinen schaalje cadeau, dat rond 1730 in Nederland is gedecoreerd in Kakiemon stijl. Heel mooi in de decoratie is de grote pot met een verdrinkende man die door zijn vriend Shima Kuang nog net wordt gered.

Als uitbreiding van de nog zo kleine verzameling Europese kunstnijverheid uit de 19de eeuw werden twee stukken Franse ceramiek aangekocht: een wandbord van Théodore Deck, door Raphael Collin beschilderd met het borstbeeld van een jonge vrouw op een gouden fond, waarschijnlijk ontstaan kort na 1878, het jaar waarin Deck zijn eerste grote schotels in dit genre toonde op de Wereldtentoonstelling te Parijs; en een vaas van *grès brun* met een ingegrifte, gemodelleerde, geschilderde en geëmailleerde versiering van Japans aandoende zwaluwen en prunusbloesems (afb. 12). De vaas is omstreeks 1885-1886 vervaardigd door de beroemdste aller Franse ceramiekkunstenaars uit de late 19de eeuw, Ernest Chaplet, in diens Parijse atelier in de Rue Blomet. De decoratie is vermoedelijk van de hand van A. Kalt.

Glas

De collectie glas kon worden verrijkt met een interessante, vroege vaas van de in Nancy werkzame kunstenaar Émile Gallé uit het midden van de jaren tachtig van de 19de eeuw. De geëtste en geschilderde versiering is opgebouwd uit gotische, Japanse, Chinese, Arabische en klassieke motieven (afb. 13).

Textiel

Tapijten

Op een Amsterdamse veiling werd een tapijten lopertje aangekocht, geweven bij de Handtapijtknooperij 'Kinheim' in Beverwijk, bij gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina in 1923. Het ontwerp is van Dirk Verstraten (1892-1946).

Weefsels

De heren C.A. Burgers en J.G. du Preez te Haarlem schonken zes wit linnen damasten. Ten eerste een servet met voluten en bloemen en een keizerskroon, ca. 1680-1690. Voorts een servet geweven in 1704 naar aanleiding van de herovering, in 1703, door de Franse troepen van de stad Landau in de Pfalz. Ten derde een servet met een zogenaamd 'Kantpatroon' van omstreeks 1725-1730. Deze drie servetten werden waarschijnlijk vervaardigd in de Zuidelijke Nederlanden. Een servet met bandwerk, sterren en ornamenten en met randen met bloemen en voluten werd omstreeks 1740-1750 ofwel in Duitsland of in de Zuidelijke Nederlanden geweven. Een fragment van een tafellaken met het wapen Junius van Hemert werd mogelijk geweven in de Linnenfabriek van J. Maas te Bostel, in het midden of het derde kwart van de negentiende eeuw. Een servet met de gekoppelde wapens van Jhr. Mr. F. Junius van Hemert (1825-1885) en E.M.S.D.A. van Rijck (1836-1915), gehuwd in Batavia in 1853, is waarschijnlijk uit dezelfde fabriek afkomstig.

Kanten

De Vereniging Het Kantsalet schonk drie stukken kant. Een waaierblad van naaldkant, 'Point de gaze de Bruxelles', ca. 1875, toont de initialen EVN te midden van bloemtakken. Oorspronkelijk opgezet op een montuur van schildpad was het een huwelijksgeschenk (1875) voor Emilie van Nierop-Gomperts (1851-1925).

Een geschulpte strook, applicatie van kloskant op tule, met een patroon van bloemtakken en servetwerk werd waarschijnlijk omstreeks 1875 vervaardigd in Brussel. Een strook naaldkant, imitatie 'Venise à la rose', werd in Burano (Italië) gemaakt in het vierde kwart van de negentiende eeuw.

Kostuums en accessoires

Naar aanleiding van een bezoek aan het kostuumdepot schonk de Franse couturier Hubert de Givenchy een bruidsjacon van korenblauwe gazar (*gaze de soie*), die hij in 1981 voor het huwelijk van de Poolse Comtesse Plater Zyberck had ontworpen. De stof van deze haute-couture jacon is speciaal voor de gelegenheid ontworpen en met de hand gedrukt door Maison Beauclerc in Parijs. De zijden stof heeft een korenblauw fond, waarop een stroomotief van lichtblauwe en gele bloemetjes; blauw en geel zijn de kleuren van de familie Plater Zyberck. Via tussenkomst van de heer De Givenchy kreeg het museum van de nabestaanden van de inmiddels overleden gravin een foto waarop de bruid op haar huwelijksdag.

Mevrouw J.B.E. Stokhuyzen te Amsterdam schonk een avondtasje van zwarte geribde zijde in een ruitvormig model, dat zij omstreeks 1950 in Parijs cadeau had gekregen.

Registratie, conservatie en restauratie

Er werd een standplaatscatalogus voor de zijdeverzameling gemaakt; de herkomst van een aantal ongenummerd aangetroffen stukken moet nog verder worden uitgezocht. Ook van de verzameling wandtapijten werd een standplaatscatalogus opgesteld, die van de kantverzameling vordert gestadig. Er werd een begin gemaakt met het fotograferen van wit linnen damasten van de schenkingen (1980) Twickel en Weldam. De enorme achterstand bij het aanbrenge van inventarisnummers op de textiele voorwerpen baart grote zorgen.

Een tapijten schoorsteenval (NM 14856) en een wapenkussen werden gerestaureerd. De restauratie van het tapijt met het wapen van Monterey (RBK 1974-100) wordt voortgezet. Begonnen werd met de restauratie van een mille-fleurs tapijtfragment (RBK 17252). In samenwerking met het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap werd onderzoek verricht naar het verwijderen van synthetische lijmen op gedoubleerde tapijten. Dit in verband met de restauratie van twee gebloemde tapijten tafelkleden (KOG 40 en 41) en een paneel van een haardscherm (NM 16637).

In het tapijtendepot zijn alle rollen voorzien van nieuwe afdekdoeken.

Aan de kantverzameling wordt regelmatig gewerkt; kleine kanten worden opgerold, grote

stukken worden gevouwen in dozen opgeborgen, nadat inventarisnummers zijn aangebracht. De kostuums, accessoires en kanten uit de in 1988 gesloten kostuumopstelling werden systematisch schoongemaakt, waar nodig gerestoureerd en vervolgens in depot opgeborgen. Begonnen werd aan de restauratie van een achttiende-eeuwse modepop.

Ruim zestig linnen damasten werden gewassen en opgemaakt om te worden gefotografeerd. Voor bruiklenen aan tentoonstellingen in binnen- en buitenland werd een groot aantal objecten, zowel weefsels als borduurwerken, gerestoureerd en op panelen opgezet of geëncadreerd. Evenzo de voorwerpen voor de tentoonstelling 'Nederlandse heraldiek uit de textielverzameling van het Rijksmuseum'.

In samenwerking met de heer H. van Soest van het Centraal Laboratorium werden technische en conditiebeschrijvingen gemaakt van de verzameling goudleer. Door onjuiste behandeling in het verleden blijkt een groot deel van die verzameling achteruit te gaan en behoeft derhalve dringend behandeling.

De heer W. Schouten, textielrestaurator van het Rijksmuseum Paleis Het Loo, kreeg ook dit jaar weer een dag per week een restauratieopleiding in het atelier.

Tien studenten van de Opleiding Restauratoren liepen een korte stage van twee weken in de textieldepots.

C. Afdeling Aziatische Kunst

Algemeen

Een vermeldenswaardige en verheugende wetenschappelijke prestatie vond in het begin van het jaar plaats. Op 18 januari promoveerde Klaas Ruitenbeek aan de Universiteit van Leiden op het proefschrift: 'The Lu Ban jing; A Fifteenth Century Chinese Carpenter's Manual'. Vele museale collega's en leden van het Bestuur van de Vereniging van Vrienden der Aziatische kunst togen naar Leiden om dit plechtige evenement bij te wonen.

Aanwinsten

Een bronzen Buddhabeeldje uit Thailand, gemaakt in Nakhon Si Thammarat, 16de eeuw, H. 19,8 cm., aankoop Galerie de Ruimte, Eersel (NB) (RAK 1989-1)

Een verguld bronzen beeldje van de bodhisattva

Padmapani. Op de voet twee adoranten, aan de achterzijde een inscriptie en een voorstelling van de Boeddha en twee discipelen door middel van gravering aangebracht. In de inscriptie komt een datering voor, die overeenkomt met 512 na Chr., China, Noordelijke Wei-dynastie, H. 17,5 cm., aankoop Christian Deydier, London (RAK 1989-2).

Ook dit jaar kreeg de afdeling Aziatische Kunst enkele Javaanse bronzen en terracotta voorwerpen ten geschenke van de heer en mevrouw Oorthuys-Lutjens, Baak (Overijssel).

Een priesterbel versierd met een hellebaard, H. 17 cm. (RAK 1989-3),

Een priesterbel versierd met een lingga, H. 11 cm. (RAK 1989-4)

Topstuk van een klok in de vorm van een opstaande leeuw met een ketting en haak, H. 10 cm. (RAK 1989-5)

Sierstuk van een handbel in de vorm van een hurkende man, H. 4 cm. (RAK 1989-6)

Watervat en drievoet, H. 7 en 7 cm. (RAK 1989-7a en b).

Spiegel, het handvat aan de ene zijde versierd met een asceet in een grot, aan de andere zijde met een staande man en vrouw ter weerszijde van een boom, H. 18 cm. (RAK 1989-8) Lit.: Divine Bronze, Exh. Cat. Rijksmuseum, Amsterdam, 1988, No. 106.

De hierbovengenoemde voorwerpen zijn alle van brons en uit de Oost-Javaanse periode (begin 10de - 16de eeuw). Hierna volgen de voorwerpen van terracotta, alle uit de Mojopahit periode (14de- 15de eeuw).

Vrouwenkop met een gladde kap om het hoofd met een sierband eindigend in rosetten boven de oren, H. 10 cm. (RAK 1989-9).

Torso van een hemelnymf, H. 11 cm. (RAK 1989-10)

Kopje met een scheef, hoog kapsel, H. 11 cm. (RAK 1989-11).

Kopje met een hoge, holle haartooi, H. 6 cm. (RAK 1989-12).

Uit het legaat van de heer M. Aronson, Amsterdam ontving de afdeling Aziatische Kunst een porseleinen schaalte gedecoreerd in emaille; familie roze met ruby back, D. 19,8 cm., China, Yongzheng-periode (1722-1736) (RAK 1989-13). Twee porseleinen flessen beschilderd in onderglazuur-blauw, China, Overgangperiode, ca 1640, H.36 cm, D. 20,7 cm, kreeg de afdeling ten geschenke van mevrouw

E. Beyerman, Bussum (RAK 1989-14a en b).

Een bronzen beeldje van de bodhisattva Avalokiteshvara gevonden op Sumatra, dat duidelijk de vroege kenmerken, die bekend zijn van andere bronzen beeldjes gevonden in West-Sumatra, daterend uit de 7de à 8ste eeuw (zie Divine Bronze, Exh. Cat. Rijksmuseum, Amsterdam, 1988, nos 54-56) vertoont (MAK 1415), werd de Vereniging geschonken door de heer J. Polak, Amsterdam. Eerder dit jaar schonk hij al twee miniatuurschilderingen op papier uit Nepal uit de 17de eeuw. De één heeft een voorstelling van een man die een vrouw op zijn knie houdt; de ander van een bosbewoner gekleed in pauweveren, die met een slang speelt. Beide schilderingen vormden oorspronkelijk de voor- en achterzijde van een vel papier. Wellicht zijn het voorstellingen uit een ragamala-reeks. H. × B. 11,6 × 23 cm. (MAK 1417).

Een serie van 48 vellen wrijfprenten van de Wu Liang-graftempels uit China, uit de tweede eeuw na Chr. De prenten zijn aan het begin van de 20ste eeuw afgewreven. Het is een complete serie (MAK 1416). Geschenk van mevrouw H. de Vries-van der Hoeven, 's-Gravenhage. Bovendien gaf zij nog een paar verticale hangrollen met kalligrafie door de geleerde en politicus Zhang Jian (1853-1926) in inkt op rood met goud bespikkeld papier ten geschenke (MAK 1422a en b).

Ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag in september van dit jaar schonk de heer J.J. Boeles te Bangkok de Vereniging drie voorwerpen: Een stenen kop van een godheid, Khmer, Bayon-stijl, eind 12de - 13de eeuw, H. 24 cm. (MAK 1418);

Een stenen kopje van een godheid, Khmer, Bayon-stijl, 11de eeuw, H. 12,5 cm. (MAK 1419);

Een terracotta zittend leeuwje gevonden in Dvaravati, Zuid-Thailand, H. 9,7 cm. (MAK 1420).

Een metalen sierknop versierd met een kwartel, chrysanten en grassprietten in metaal-inlegwerk, H. 1,5 cm. werd door de heer W. Schnitzler, Amsterdam, geschonken.

Restauratie

In het voorjaar werd door een van de zaalwachters gesignaleerd, dat er beweging zat in het Japanse houten beeld, dat een van de discipelen van de Boeddha voorstelt (14de eeuw, MAK 117). Naar bleek hadden houtwormen zich

onder de gunstige weersomstandigheden in het beeld kunnen vestigen. Gelukkig kon dit alles snel door Jaap Boonstra, de meubelrestaurator geconstateerd worden, zodat zo snel mogelijk een adequate behandeling toegepast kon worden. Bij de Necob te Duivendrecht werden de diertjes in het beeld met methyl-bromide vergast. De schade werd tot een bijna onzichtbaar minimum beperkt.

Tentoonstellingen

Op 21 april werd voor een kleine groep genodigen van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst en betrokkenen de tentoonstelling 'Een grenskozak in China - de collectie Chinese kunst van de schrijver F.C. Terborgh -' geopend.

Deze tentoonstelling gaf aan de hand van Chinese kunstvoorwerpen, documenten en foto's een beeld van de collectionneur dr Reijnier Flaes (1902-1981). In de tijd dat hij als diplomaat in Peking werkzaam was (1939-1942) verzamelde hij Chinese kunstvoorwerpen. De afdeling Aziatische Kunst beheert er daarvan 23. Hieronder bevinden zich enkele topstukken. Ook in zijn literaire werk - als auteur gebruikte hij het pseudoniem F.C. Terborgh - speelt China een speciale rol. Ook die wordt op de tentoonstelling toegelicht. Een speciaal nummer van 'Aziatische Kunst' werd aan deze tentoonstelling, die liep tot 23 juli, gewijd.

Van 16 september tot 3 december, tegelijk met de tentoonstelling 'Fotokunst uit de 19de eeuw' in het Rijksprentenkabinet was er in de afdeling Aziatische Kunst een keuze te zien van het werk van Isidore van Kinsbergen (1821-1905). Deze fotograaf kreeg opdracht van het gouvernement van Nederlandsch Indië om de Javaanse oudheden te fotograferen. Eerdere pogingen met daguerreotypie waren op niets uitgelopen. Van Kinsbergen wist het natte collodium-procédé tot in de perfectie ten dienste te stellen aan zijn opnamen in de open lucht. Ruim een dertigtal van zijn opnamen uit het bezit van het Instituut Kern te Leiden konden nu door een breder publiek bewonderd worden.

Onder de titel 'Chinese schimmen; Rubbings van de Wu Liang-graftempels, China, tweede eeuw na Chr.' werd een bijzondere aanwinst van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst aan het publiek getoond. De Wu Liang-graftempels, gelegen in de provincie Shandong stammen uit de Han-periode. Het zijn

stenen gebouwtjes, waarvan de muren geheel bedekt zijn met voorstellingen van mythologische en godsdienstige aard in laag reliëf. Vanaf de 11de eeuw al werden deze afbeeldingen door Chinese geleerden bestudeerd en werden er regelmatig afwrijfsels van gemaakt. Sinds enige tijd is dit niet meer toegestaan, omdat de reliëfs er onder lijden. De complete serie, die de Vereniging van mevrouw De Vries cadeau kreeg, is aan het begin van deze eeuw vervaardigd. De tentoonstelling toonde er een keuze uit. De voorstellingen werden ter plaatse toegelicht. De manier waarop de verhalen zijn uitgebeeld, door middel van figuren in silhouet die theatrale bewegingen maken, werd door de twintigste eeuwse bezoekers nog steeds als zeer krachtig ervaren.

Bezoek

Dit jaar werd de afdeling Aziatische Kunst bezocht door bijna vijftigduizend mensen. Dit is een verheugend aantal. Des te meer als men daarbij bedenkt, dat de afdeling gedurende het grootste deel van het jaar voor de helft van de dag gesloten was. Enkele bezoekersgroepen kregen een bijzondere behandeling. Voor de Vrienden van het Instituut Kern werd op zaterdag 14 oktober een inleiding gehouden op de tentoonstelling over Isidore van Kinsbergen. De fotorestaurator Michiel Kort vertelde over de techniek, middelen en omstandigheden, waarmee Van Kinsbergen gewerkt moet hebben en de samensteller van de tentoonstelling gaf een toelichting over de opdrachten die Van Kinsbergen voor zijn werk kreeg. Afgezien van de leden van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst zijn er allerlei andere vaste bezoekers aan de afdeling. Een regelmatig terugkerende groep zijn studenten van de Universiteit van Utrecht, die zich onder leiding van de docent dr K.R. van Kooij met Aziatische kunst bezighouden. Op 22 februari waren ze er en behalve dat elke student een eigen opdracht had om een beeld op de afdeling te bestuderen, konden zij profiteren van de opstelling van Indonesische bronzen in zaal 12, waar op dat moment de uitbeelding van de menselijke gestalte in de Javaanse bronskunst te zien was. Een tweede bezoek van die groep vond plaats op 4 december. Toen kregen ze een inleiding over Oost-Javaanse bronzen watervaten. Beide inleidingen werden verzorgd door de conservator voor de kunst van Zuid- en Zuidoost-Azie.

Een andere steeds wederkerende groep zijn de vijftenzestig plussers onder leiding van de heer W.G. Heikens. Op 12 april kregen ze een inleiding met dia's over Indonesische beeldhouwkunst van dezelfde conservator.

Om grotere bekendheid te geven aan de collectie Indonesische beeldhouwkunst van de afdeling schreef de conservator een wervend stukje hierover in de nieuwe 'European Newsletter of Southeast Asian Studies' Vol. 1, No 2, May 1989, p. 29-30.

Na een ontmoedigend lange en moeizame voorbereidingstijd kwamen dan tenslotte de folders van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst eind juli gereed. Ze werden bij de ingang van de afdeling Aziatische Kunst, in de entree-hal van de bibliotheek en bij de balie van de afdeling Inlichtingen op de grote voorhal van het Rijksmuseum gelegd in de hoop, dat ze daar door leden in spe het gemakkelijkst gevonden zouden worden.

Stages

In het kader van haar studie aan de Universiteit van Utrecht van kunstgeschiedenis en archeologie van Zuid-Azie liep mevrouw G. Theuns een stage van zes weken, verspreid over twee dagen per week, zodat hij zich uitstrekke van 15 november 1988 tot 23 februari 1989. Haar taak bestond uit het nalopen van de inventariskaarten van de beeldhouwkunst van Zuid-Azie, vooral uit het aanvullen van literatuur over deze voorwerpen. Tenslotte zou er een voorwerp uitgekozen worden om diepgaander te bestuderen. Vele, nuttige verwijzingen werden zo op de kaarten aangebracht. Voor verdere studie werd de pilaar van een stupa-omheining uit Mathura van de tweede eeuw (MAK 303) uitgezocht. Te zijner tijd zal hierover een stukje verschijnen in 'Aziatische Kunst'.

Willem Vogelsang, een archeoloog van Afghanistan met ervaring in graaf- en vertaalwerk verbleef in het najaar twee dagen per week op de afdeling om ook in museaal werk ervaring op te doen. Hij maakte de inventariskaarten van de laatste aanwinsten in orde.

Bruiklenen aan derden

Aan de tentoonstelling 'Leaves from the Bodhi Tree: The Art of Pala India (8th - 12th centuries) and its International Legacy', die door de professoren John en Susan Huntington van de Ohio Universteit werd georganiseerd in het

Dayton Art Institute van 11 november 1989 tot 14 januari 1990 en die daarna naar nog drie andere musea in de U.S.A. zal reizen, werden vier Indonesische bronzen uitgeleend: Een tweearmige Kubera (MAK 1201), een zittende Manjushri (MAK 389), een gouden Wairocana (MAK 313) en een zilveren Wajrasattwa (RAK 1970-2).

Voor de tentoonstelling over Von Siebold, die in Brussel in het kader van de Europalia van 5 oktober tot 6 december werd gehouden, werden drie Japanse voorwerpen uitgeleend: een pistool met aoi familiewapen en arabesken in lakwerk, 17de eeuw, een schrijfdoois met decor van waka gedichten in parelmoer op lakwerk, 17de eeuw (MAK 141) en een schrijfdoois met een decoratie in lakwerk van de herfstgrassen, 17de eeuw.

Lezingen

Klaas Ruitenbeek hield twee lezingen van de cursus die door Sotheby en de School of Oriental and African Studies te Londen werd georganiseerd, te weten: 'Principles of Chinese Architecture' en 'Chinese Carpeting Techniques' op 13 februari. Op 17 mei hield hij voor de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst in het Rijksmuseum een lezing over 'Een grenskozak in China' n.a.v. de door hem gemaakte tentoonstelling. Tijdens het congres van het Oosters Genootschap in Nederland hield hij op 9 juni te Leiden een lezing met de titel: 'Vimalakirti in de schilderkunst van China en Japan'.

Tijdens het symposium 'Wetenschap in het Rijksmuseum', dat het Rijksmuseum ter gelegenheid van het afscheid van dr S.H. Levie organiseerde, hield Pauline Lunsingh Scheurleer een lezing over 'Goden in chronologie'.

D. Afdeling Nederlandse Geschiedenis

Verzamelingen

Aanwinsten

Eind vorig jaar deed zich de zeldzame gelegenheid voor een aanwinst te verwerven die een nieuw facet laat zien van één van de belangrijkste episoden uit onze geschiedenis, de opstand tegen Spanje. Het in de Londense kunsthandel verworven schilderij op paneel van de monogrammist MHVH (Inv.nr A 4867) beeldt een episode af van de Blijde Inkomste van Anjou in

Antwerpen op 19 februari 1582, een staatsrechtelijke gebeurtenis van belang na de verlaten van de koning van Spanje en tevens een psychologische en propagandistische zet van Willem van Oranje in zijn politieke spel tegen Spanje. De Rijksmuseum-Stichting heeft dit schilderij aan het museum geschonken.

De collectie fotoalbums met betrekking tot koloniale geschiedenis kon worden aangevuld met enkele albums over het medisch en technisch onderwijs in het voormalige Nederlands Oost-Indië.

Op het gebied van de hedendaagse geschiedenis werden enkele fraai uitgevoerde in leer gebonden felicitatiealbums verworven van het afscheid van Evert Kupers als voorzitter van het NVV in 1949.

Onderhoud verzamelingen

Per 1 augustus trad de heer Ab Hoving in dienst als hoofd van het restauratieatelier, een functie die na het vertrek van de heer Herman Ketting een jaar lang vacant was. Hij heeft samen met zijn collega Guus Hoekstra een plan opgesteld voor een ingrijpende uitbreiding en verbetering van het atelier.

Alle scheepsmodellen in de vaste opstelling zijn schoongemaakt en nagezien. De verzorging van de objecten van de tentoonstelling Russisch-Nederlandse betrekkingen voor verzending van en naar de Sovjet Unie heeft vooral van de heer Hoekstra veel inspanning gevraagd evenals de bruiklenen van objecten naar tentoonstellingen. Verscheidene objecten uit de Marinemodellenkamer, waarvan een wetenschappelijke catalogus wordt voorbereid, werden geconserveerd. Ook dit jaar was de heer F.J.H.Th. Smits sr., adviseur van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum 'Generaal Hoefler' te Delft, bereid een deel van de collectie militaire uitrustingsstukken te conserveren en te beschrijven.

Registratie, inventarisatie, documentatie

In het Veiligheidsinstituut kwam een ruimte ter beschikking als depot. Er werd een begin gemaakt met de verhuizing van het hoofddepot annex restauratieatelier van alle objecten, die niet tot de Marinemodellenkamer behoren. Voorts werd het kanonnendepot in een andere locatie volgens moderne normen ingericht. Mevrouw M.K. Pragt en de heer A.F. Hoekstra hebben dit werk verricht. Mevrouw Pragt was nauw betrokken bij de ont-

wikkeling van het minimale format voor de beheersgegevens in het bijzonder met betrekking tot de penningencollectie, zij maakte deel uit van de commissie woordcontrole. Hans Bakker, tot medio november werkzaam in het kader van de vervangende dienstplicht, maakte onder andere een overzicht van tentoonstellingen waaraan objecten van de afdeling zijn uitgeleend en verwerkte deze gegevens op de registratieformulieren. Hij werd half december opgevolgd door drs G. Sanders.

Wetenschappelijk onderzoek

Het onderzoek van de modellenverzameling van de Marinemodellenkamer werd dit jaar onder leiding van J.B. Kist voortgezet. Behalve de kapitein-luitenant ter zee b.d.

W.H.G. Canisius (die vooral archiefonderzoek in het Algemeen Rijksarchief heeft gedaan) was daarbij ook betrokken dr ir. J. Dirkzwager in verband met een onderzoek naar de geschiedenis van de radervoortstuw van schepen. De heer Alan Lemmers was met de coördinatie belast. Voor het eerst werd een elektronisch meetinstrument toegepast, ontwikkeld door het Maritime Research Institute of the Netherlands (MARIN), onder leiding van C.M.J. Gommers, voor het ruimtelijk meten van modellen.

De heer Kist was, evenals vorig jaar, voorzitter van de Werkgroep VOC Oostenburg-Onrust. De maquette van de VOC-werf op Oostenburg kwam gereed. De hoofdrestaurator Ab Hoving heeft daarvoor de scheepsmodellen gemaakt. Er werd voorts een plan uitgewerkt voor een maquette van het eiland Onrust.

De studiegroep Geschutgieters, onder voorzitterschap van dr J.Th. Semeyns de Vries van Doesburgh, zette haar werkzaamheden voort ter voorbereiding van een publicatie en een tentoonstelling. De heer Kist maakte deel uit van deze werkgroep.

Publieksgerichte activiteiten

Op 2 juni werd de tentoonstelling 'Russen en Nederlanders; uit de geschiedenis van de betrekkingen tussen beide landen 1600-1917' geopend door de heer J.M. Chiltsevski, vice-minister van cultuur van de regering van de USSR in aanwezigheid van minister Brinkman. Dezelfde tentoonstelling werd in het Poesjkin-museum te Moskou op 30 oktober geopend door de secretaris-generaal van het Ministerie

van W.V.C., de heer H.A. de Boer.

Met deze beide vernissages werden jarenlange inspanningen in beide landen tot een goed einde gebracht. Van Nederlandse kant werd veel medewerking verleend door het Ministerie van W.V.C., met name de afdeling Buitenlandse Betrekkingen, door het Ministerie van Buitenlandse Zaken en door de Ambassade te Moskou. Van de zijde van het Rijksmuseum fungeerde drs J. Braat als coördinator. Hij werd geassisteerd door mevrouw drs J. Driessen; zij was ook de auteur van de catalogus, die in twee edities, een Nederlands- en een Russischtalige, bij de SDU en vormgegeven door Vincent van Baar, is verschenen. Prof. dr A.H. Huussen (Rijksuniversiteit Groningen) en dr G.W. van der Meiden (Algemeen Rijksarchief) maakten met de heer Braat en de directeur van de afdeling deel uit van de tentoonstellingscommissie. Behalve in het vorig jaarverslag vermelde personen dienen de namen genoemd te worden van mevrouw drs E. Naaijkens, mevrouw A. van der Put en de heer B. van Tilburg, die als externe werkkrachten veel werk hebben verzet. Het ontwerp van de tentoonstelling was van Guus Boudstein (Ontwerpers B.V. Den Haag).

De tentoonstelling had niet op een gunstiger moment geopend kunnen worden. De politieke belangstelling voor de USSR is als gevolg van de politieke ontspanning sterk toegenomen. Het tentoonstellingsthema sloot daar zeer goed op aan: bekende en minder bekende aspecten van de bilaterale relaties op economisch, diplomatiek en cultureel gebied tussen beide landen over een periode van drie eeuwen. De belangrijke rol van de Nederlandse kooplieden, ambachtslieden, kunstenaars, militairen en geleerden, de bijdrage van de Nederlandse kartografie aan de Europese kennis over Rusland en de plaats van markante persoonlijkheden als Nicolaas Witsen en Peter de Grote kregen een plaats in de tentoonstelling, die ruim 30.000 bezoekers trok.

Op 6 juni werd naar aanleiding van de tentoonstelling in de David Röellzaal een eerste symposium gehouden over verschillende aspecten van de Nederlands-Russische relaties: vijf geleerden uit de USSR, de heren V. Starkov, V.P. Alexeev, A.N. Tsjiztozvonov, V.A. Vateishvili en A.V. Ignatiev en eenzelfde aantal Nederlanders, de heren B. Naarden, A.H. Huussen, E.H. Wijnroks, H. van Koningsbrugge en C.A.L.M. Willemsen, hielden voordrachten over dit thema:

door tentoonstelling en symposium werd de basis gelegd voor samenwerking tussen beide landen op het gebied van historisch onderzoek. De tentoonstelling 'Met Duitsland voor een Nieuw Europa', geopend op 25 november van het vorig jaar, werd verlengd tot 6 maart en trok ruim 18.000 bezoekers. In de pers werd aan deze tentoonstelling opvallend veel aandacht besteed. De voorbereidingen van de tentoonstelling 'Oorlogskunst in opdracht' over de activiteiten van geallieerde war-artists en Duitse Kriegsmaler in Nederland gedurende de Tweede Wereldoorlog vroegen veel tijd van mevrouw H.J. Baruch; ook de directeur van de afdeling was bij het onderzoek betrokken. De tentoonstelling zal de bijdrage van het Rijksmuseum zijn tot het herdenkingsjaar 1990. Mevrouw Baruch maakte in dit verband reizen naar Parijs, Ingolstadt, Stuttgart, Osnabrück en Londen, de directeur bezocht de collectie Cor Visser in Ipswich. De student in de kunstgeschiedenis H. Hoetink deed als stagiair onderzoek naar war-artprogramma's in Canada, Engeland en de U.S.A. Op 7 april werd de tentoonstelling 'Oog voor kunst' geopend met foto's van Oscar van Alphen, Ferry André de la Porte en Nick Sinclair. Het thema was: het functioneren van de beeldende kunst in Nederland na de opheffing van de BKR. Ditmaal werd gekozen voor een strak geredigeerde presentatie, waarin de inhoudelijke lijnen van de reportages de volle nadruk kregen. Een boek onder dezelfde titel, met een inleiding van Ursula den Tex (Vrij Nederland) en vormgegeven door Eric Nuyten (Studio Dumbar), verscheen bij de SDU. Eind september werd de nieuwe foto-opdracht verstrekt aan de fotografen Hannes Wallrafen en Theo Bos. Het thema was/is 'Recreatie'. Er was voor deze opdracht uitzonderlijk veel belangstelling: de redactiecommissie, die behalve uit de directeur van de afdeling en drs T. van der Meer (Educatieve afdeling) bestond uit Bas Vroege (directeur galerie Perspectief) en dr W. Knulst (Sociaal en Cultureel Planbureau) moest een keuze maken uit ruim 60 inzendingen. De besprekingen over de tentoonstelling Honderd Jaar Sociaal Democratie werden voortgezet; van museumzijde werd daaraan deelgenomen door de directeur van de afdeling en drs T. van der Meer. J.B. Kist nam de voorbereidingen op zich van een in de zomer van 1991 te houden tentoonstel-

ling over Herman Willem Daendels (1762-1818); hij formeerde een werkgroep waarin zitting hebben de dames en heren mr H.A. Daendels, dr N. van Sas, dr Th. Stevens, drs F. van Anrooij, drs J. van Hooff, dr W. Zappey, M. Wolff, drs C.J. Zandvliet, drs T. van der Meer (Educatieve afdeling) en de directeur van de afdeling. De stagiair W. van der Velde deed voor deze tentoonstelling onderzoek.

De voorbereidingen voor de vaste opstelling over de VOC op de gaanderij van de binnenplaats werden voortgezet; een drietal stagiairs, de heren H. Wildeboer, B. Westera en P. Prins, deden in dit kader onderzoek.

Externe activiteiten

De directeur van de afdeling hield tijdens het ICOM-congres in Den Haag een referaat voor de ICMAH over de foto-opdrachten van het Rijksmuseum in het kader van het thema 'hedendaags verzamelen'. Hij maakte deel uit van de adviescommissie voor het Vakbondshistorisch Museum in oprichting.

J. Braat behaalde zijn doctoraal-examen kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij maakte deel uit van een adviesgroep in verband met de modernisering van het Vriezenveens Historisch Museum, waar zich een belangrijke collectie betreffende het oude Rusland bevindt.

J.B. Kist had de supervisie over een tentoonstelling 'Vrijheid of de Dood', die in mei in het Maison Descartes te Amsterdam werd geopend. Hij coördineerde de Nederlandse inzending en de bijdragen tot de catalogus voor de tentoonstelling van de Raad van Europa in Parijs 'La révolution française et l'Europe'. Op de jaarlijkse conferentie van de Nautical Archaeology Society hield hij te Londen in oktober een lezing over 'The English East India Company and its competitors' en in The Armouries H.M. Tower of London over 'Integrating archaeological and historical records in Dutch East India Company research'. Hij had een werkzaam aandeel in de organisatie van het IAMAM-congres tijdens het ICOM-congres in Den Haag. Hij adviseerde de Britse ontwerper Martin Bainbridge in verband met de nieuwe inrichting van Madame Tussauds te Amsterdam. Hij nam deel aan een werkgroep van de Rijksdienst Beeldende Kunst over het ontwikkelen van selectiecriteria bij collectievorming. Hij was adviseur van de Stichting VOC-schip Amsterdam, mede

in verband met de inrichting van een tentoonstelling in de Dresdener Bank te Düsseldorf. Hij werkte mee aan de publikatie van H.H. van Rooijen en J. Gawronski: *VOC-schip Amsterdam* gebleven op de kust van Sussex tusschen Hastings en Beachyhead gestrand, Haarlem 1989.

Mevrouw H.J. Baruch was bestuurslid van de Historische Sectie van de Nederlandse Museumvereniging. Zij nam deel aan de werkgroep Selectie en Acquisitie van de Vereniging Geschiedenis Beeld en Geluid.

E. Rijksprentenkabinet

Algemeen

Inleiding

In de tentoonstellingsruimten werd de tweede een laatste fase van de renovatie uitgevoerd. Deze had plaats in de zogenaamde lange gang (zaal nr. 128) waar nu net als in de belendende zaal het zwarte linoleum op de vloer is vervangen door een licht kleed. Een vrij in de ruimte opgehangen lichtbalk heft de duisternis op waarin zich vroeger de wandvitruines als verlichte aquaria voordeden, en draagt aanzienlijk bij tot de suggestie van meer ruimte.

Helaas liet de uitvoering van andere, al jarenlang gewenste renovaties op zich wachten: de inrichting van het depot D95 (c.q. een vervangende ruimte), de afwerking van de 'Cuyperskasten' in de nieuwe prentenberging, de zo broodnodige opknapbeurt van ingangsportaal en trappenhuis.

Door de aftimmering van nog een werkkamer in het souterrain kon de glazen werkruimte in de bibliotheekhal ter beschikking komen van de chef-opzichter en diens zitplaats worden getransformeerd tot een portiersloge, bemand gedurende de uren van openstelling van de studiezaal. Deze reorganisatie, ingevoerd met veel medewerking van de Intendance, voldeed direct uitstekend.

In het kader van de automatisering van museale registratie boog zich de staf dit jaar over een aantal specifieke aspecten daarvan, met name de nomenclatuur voor de beschrijving van prenten en tekeningen, aquarellen, schetsboeken, miniaturen, autografen enz. enz. In een aantal sessies werd een 'thesaurus' samengesteld, een lijst

van gestandaardiseerde termen die in het vervolg gehanteerd zouden moeten worden. Een praktisch begin van automatisering bij museale documentatie en -onderzoek is, in samenwerking met onder meer het RKD alvast gemaakt met het 'Hollstein-project', waarbij gedeelten van de Nederlandse prentkunst met behulp van de computer gecatalogiseerd worden, met de bedoeling t.z.t. te komen tot een verbeterde wetenschappelijke uitgave van de eerste veertien delen van F.W.H. Hollstein's beroemde handboek.

Overigens lijkt het verstandig om gedurende de zeker nog vele jaren waarin zich deze automatisering verder moet ontwikkelen, de tot nog toe gevolgde inventarisatie en registratiemethodes volledig aan te houden, zodat we straks niet worden geconfronteerd met een al half-verlaten oud systeem, en een nog experimentele registratie nieuwe stijl.

Bezoek en tentoonstellingen

Het bezoekersaantal in de prentenzalen bedroeg 92.115. Het grootste gedeelte van de tentoonstelling 'Tekeningen van de familie Ter Borch', geopend in december 1988, viel in de eerste maanden van het verslagjaar en oogstte 22.741 belangstellenden. Op 17 maart had de voorbezigting, op 18 maart d.a.v. de openstelling plaats van 'De verzameling van mr. Carel Vosmaer', naar aanleiding van de integrale verwerking van die collectie door het Rijksprentenkabinet. Onder het hoofd 'Aanwinsten Tekeningen' wordt nader ingegaan op het belang van deze aankoop en-bloc. Hier zij vermeld dat de tentoonstelling een selectie vormde van ca. 70 bladen uit het totaal van 190 stuks, aangevuld met tekeningen en aquarellen uit het 'Album van Kunstenaars', dat de 18de-eeuwse Arnout Vosmaer had aangelegd en met andere Vosmeriana die nog in familiebezit zijn. Ter gelegenheid van de tentoonstelling verscheen een gelijknamig boek van verschillende auteurs onder eindredactie van drs J.F. Heijbroek. Het bezoekersaantal bedroeg, tot de sluiting op 11 juni, 18.493.

De zomermaanden stonden in het teken van de historische cartografie. Als één van de vier tentoonstellingen die in Nederland aan dit onderwerp waren gewijd werd hier van 24 juni t/m 10 september 'Kunst in Kaart' getoond, handelend over de rol van de Nederlandse tekenaars en prentmakers bij de cartografische productie. Tot

verrassing óók van de vakspecialisten die het tijdens deze tentoonstelling hier gehouden symposium bezochten, bleek het aandeel van belangrijke 17de eeuwse kunstenaars in het kaartbedrijf veel groter dan tot nu toe bekend was. De rol van b.v. Bakhuyzen, Berchem, Lairesse, Adriaan van de Velde en David Vinckeboons werd op de tentoonstelling gedemonstreerd aan de hand van tekeningen en prenten uit eigen bezit en andere kabinetten. In een kleine publicatie, uitgegeven door H & S te Utrecht, gingen J.F. Heijbroek en M. Schapelhouman op dit verschijnsel nader in. Het bezoekersaantal kwam nog juist uit boven dat van 'Tekeningen van de familie Ter Borch', met 22.820.

Al de volgende week, op 16 september, ging de deur open voor de tentoonstelling 'Fotokunst 19de eeuw' en ook hierbij verscheen een met veel zorg uitgegeven catalogus/boek, waarin alle getoonde werken waren afgebeeld. Het initiatief voor deze tentoonstelling werd ontwikkeld in nauwe samenwerking met de Rijksdienst Beeldende Kunst in Den Haag, waar ook de foto's berusten waaruit de presentatie werd samengesteld, in hoofdzaak de collectie Hartkamp. Uit het eigen bezit werden hieraan nog enige foto's van Breitner toegevoegd. Van de zijde van de Rijksdienst was het vooral mevr. Mattie Boom, conservatrice van de Foto-collectie, die zich zeer heeft ingezet voor de totstandkoming van deze manifestatie, aan deze kant gecoördineerd door dr J.P. Filedt Kok. Met deze tentoonstelling, gehouden in het Jaar van de Fotografie, heeft het Rijksprentenkabinet willen duidelijk maken dat het deze kunstvorm een plaats binnen zijn verzamelgebied geeft en ook in de komende jaren op de nu ingeslagen weg wil voortgaan. Op het programma staan daartoe tentoonstellingen over de rol van de fotografie in het werk van respectievelijk Munch en Breitner. 'Fotokunst 19de eeuw', die een pendant vond in de aan de 20ste-eeuwse fotografie gewijde tentoonstelling in het Stedelijk Museum, deelde in de algemene en actuele belangstelling voor het onderwerp en telde 20.519 bezoekers.

De laatste tentoonstelling in het jaar was de vrucht van een samenwerking met de Graphische Sammlung Albertina te Wenen, en het resultaat van een heel lange voorbereiding. De eerste plannen voor een gezamenlijke manifestatie dateerden uit 1982, op suggestie van de toenmalige directeur-generaal voor culturele zaken

mr R. Hotke. In samenspraak met de Weense partners kwam een concept tot stand waarbij hoogtepunten uit elk der beide verzamelingen gepresenteerd zouden worden in relatie tot elkaar, als dubbeltallen of kleine groepen. De tentoonstelling ging heten 'Ontmoetingen. Meesterwerken van teken en prentkunst uit de Albertina te Wenen en het Rijksprentenkabinet te Amsterdam'. De eerste presentatie vond plaats in Wenen, met een feestelijke opening op 18 september, de officiële voorbezigting in Amsterdam volgde op 1 december. In beide steden getuigden de respectieve Ambassadeurs van hun belangstelling voor deze internationale samenwerking. Een groot deel van de staf was hier betrokken bij het project, zes van hen leverden bijdragen aan de catalogus, die in twee talen werd gedrukt en van 83 kleurenillustraties voorzien. Niet onvermeld mogen blijven de grote medewerking van de directeur der Albertina, dr Konrad Oberhuber, en zeker ook die van de coördinatrice der hele onderneming aan Weense zijde, dr Marian Bisanz-Prakken. In de maand dat 'Ontmoetingen' in dit jaar nog te zien was, werden 7.542 bezoekers geregistreerd. De administratie van het bezoek aan de studiezaal leverde een jaarcijfer van 3727 op. Het aantal malen dat prenten en/of tekeningen ter beoordeling werden voorgelegd zou 152 hebben bedragen. Beide getallen zijn echter zoveel lager dan de normale jaar-eindstanden dat er plaats is voor twijfel aan de accuratesse waarmee de tellingen zijn verricht c.q. opgetekend.

Bruiklenen aan tentoonstellingen elders

De sterke stijging van het aantal kunstwerken dat tijdelijk uit de collectie verdwijnt om elders getoond te worden zet zich voort. Met een totaal van 359 stuks is het aantal met ruim 12% toegenomen t.o.v. 1988, ten behoeve van 52 instellingen, 34 binnenlandse en 18 in het buitenland. Belangrijke concentraties waren te constateren in Haarlem en Amsterdam (elk op vijf plaatsen) en in musea in Frankrijk (vier plaatsen). Monografische tentoonstellingen van Kees Verwey (Dordrecht), en De Famars Testas (Leiden) vroegen uit het kabinet bijdragen van enkele dozijnen werken. In de overige gevallen werd geprobeerd de soms exorbitante verlangens tot redelijke proporties terug te brengen en een maximum van ca. 10 bladen per tentoonstelling aan te houden. Het spreekt vanzelf dat de aanvragen telkens individueel beoordeeld en beant-

woord worden en dat de aard en conditie der gevraagde werken daarbij van zwaarwegend belang zijn.

Aanwinsten tekeningen

De Noord-Nederlandse sectie werd in één klap enorm verrijkt door de aankoop-en-bloc van de verzameling Vosmaer. Hierdoor konden 223 Nederlandse tekeningen aan het bezit worden toegevoegd, daterend uit de 16de t/m de 19de eeuw. Over de samenstelling en opbouw van deze collectie, die gevormd werd door de 19de-eeuwse Arnout Vosmaer, is intussen in de catalogus van de tentoonstelling die hier dit jaar werd gehouden, zoveel gepubliceerd, dat daarnaar nu verwezen moge worden. Voor het Prentenkabinet betekende deze aankoop, gefinancierd door de Vereniging Rembrandt, de Rijksmuseum-Stichting en De Ster B.V., niet alleen dat deze oude Nederlandse collectie, die een zekere faam genoot maar die door heel weinigen gekend was, nu intact in de nationale tekeningenverzameling kon worden ingelijfd, maar tevens dat het aanwezige oeuvre van belangrijke tekenaars wezenlijk is verrijkt. In het bijzonder was dat het geval bij Jan de Bisschop en Constantijn Huygens de Jonge. Van hen -onderling zo verwant- bevat de collectie Vosmaer een groep van 23 studies, waarvan de kern (vermoedelijk nog uit het bezit van Huygens zelf) tot ca. 1840 bijeengebleven was. Een groep van zes figuurstudies door Cornelis Saftleven betekent vooral een verrijking omdat er hierbij zijn uit de jaren '30, d.w.z. van veel vroeger dan de gedateerde bladen die men al bezit. Andere hoogtepunten zijn een prachtig bewaard gezicht 'In roomen' van Cornelis Poelenburch, tot nu toe onbekend en de achtste van dit type, een roodkrijtstudie van een zittende herder door Gerrit Berckheyde en een brede olieverfstudie van een half van achteren geziene cavalier door Dirck Hals, enigszins gewijzigd gebruikt voor een geschilderd gezelschapsstuk dat nu in Zweeds bezit is. Uit de 18de eeuw is de oogst gering maar het bijna 90 cm brede panorama van Rome door de jong aldaar gestorven Grandjean is een indrukwekkend getuigenis van zijn visie en durf.

Talrijk is de 19de-eeuwse component. Hieronder bevindt zich de neerslag van Vosmaers artistieke contacten, vooral van zijn vriendschap met Lourens Alma Tadema, maar ook van de omgang met de veel oudere Cornelis Kruseman, met

Johan Philip Koelman, met August Allebé en vele andere tijdgenoten. Een laatste categorie vormen de buitenlandse tekeningen, tezamen 13 stuks, merendeels uit de Italiaanse school. Naar een aantal zal nog nader onderzoek gedaan moeten worden, een 'Dood van Ananias' door de 17de-eeuwse Veronees Alessandro Turchi en een fresco-ontwerp van de Romein Carlo Maratta werden daarentegen al gepubliceerd in de bovengenoemde tentoonstellingscatalogus. Laatstgenoemde tekening is zeker een van de belangrijkste uit de verzameling. Al honderd jaar vóór Vosmaer haar kocht was deze Maratta in Nederlands bezit, als onderdeel van de beroemde collectie van Cornelis Ploos van Amstel. Speciaal deze tekening is Carel Vosmaer dierbaar geweest; ingelijst hing zij jarenlang in zijn studeerkamer.

Andere, incidentele verwervingen waren erop gericht de Nederlandse tekenkunst uit de periode rond 1800, en de Romantiek, waar het aanbod nog niet geheel is opgedroogd, nog beter te vertegenwoordigen en de opbouw van een goede representatie van de Engelse School verder voort te zetten. Aan de Franse en Duitse scholen kon respectievelijk weinig en niets worden toegevoegd. Wel werd ook nu weer de collectie Oosterse miniaturen uitgebreid: een eind 17de-eeuws portret van Ali Adil Shah uit de school van Bikaner beeldt dezelfde vorst af die voorkomt onder de miniaturen uit het Album-Witsen, de grondslag van dit verzamelonderdeel in het Prentenkabinet.

Lijst aanwinsten tekeningen

Nederlanden,

16de en 17de eeuw

Ludolf Bakhuijzen, Gezicht op een haven. Penseel in grijs over een schets in grafiet of zwart krijt, 81 × 186 mm.

Inv.nr. 1989:136. Coll. Vosmaer.

Nicolaes Berchem, Studieblad met schapen.

Zwart krijt,

167 × 285 mm. Inv.nr. 1989:97. Coll. Vosmaer.

Nicolaes Berchem, Ontwerp voor een cartouche. Grafiet en enig rood krijt, pen en penseel in bruin, 177 × 164 mm.

Inv.nr. 1989:98. Coll. Vosmaer.

Gerrit Adriaensz. Berckheyde, Twee figuurstudies. Rood krijt. Inv.nrs. 1989:106-107. Coll. Vosmaer.

Jan de Bisschop, Twaalf tekeningen, waaronder

- copieën naar antieke beelden en reliëfs. Pen en penseel in bruin (afb. 14).
Inv.nrs. 1989:110-114, 1989:116, 1989:118-121, 1989:124 en 1989:132. Coll. Vosmaer.
- Anthonis Blocklandt van Montfoort, De opdracht in de Tempel. Olieverf op papier, in grisaille, 226 × 338 mm.
Inv.nr. 1989:2. Aankoop gedeeltelijk bekostigd uit het legaat O. Busch.
- Abraham Bloemaert, Studieblad met hoofd van een oude vrouw en twee handen. Rood krijt, gehoozd met witte dekverf (gedeeltelijk geoxydeerd) op bruin papier, 218 × 149 mm. Inv.nr. 1989:86. Coll. Vosmaer.
- Abraham Bloemaert, Lot en zijn dochters. Zwart krijt, penseel in bruin-grijs en donkerbruin, gehoozd met wit, 152 × 203 mm. Inv.nr. 1989:87. Coll. Vosmaer.
- Leonard Bramer, Muzikanten in een interieur. Verso: muzikanten in een loggia. Penseel in grijs, verso geel geprepareerd, 372 × 463 mm. Inv.nr. 1989:108. Coll. Vosmaer.
- Leonard Bramer, De Delftse schutterij. Penseel in grijs en bruin, 230 × 356 mm. Inv.nr. 1989:109. Coll. Vosmaer.
- Bartholomeus Breenbergh, Gezicht in het Colosseum te Rome. Pen en penseel in bruin over een schets in grafiet of zwart krijt, 236 × 175 mm. Inv.nr. 1989:91. Coll. Vosmaer.
- Jan Brueghel de Oude (navolger van), Gezicht op Antwerpen over de Schelde. Pen in bruin, penseel in bruin en grijs, 139 × 186 mm. Inv.nr. 1989:185. Coll. Vosmaer.
- Leendert van der Cooghen (in de manier van), Jongenskop, naar rechts. Rood krijt, 103 × 118 mm. Inv.nr. 1989:293. Coll. Vosmaer.
- Karel Dujardin, Een staande ezel. Zwart krijt, penseel in grijs, 127 × 120 mm. Inv.nr. 1989:96. Coll. Vosmaer.
- Jacob Esselens, Berglandschap met een rivier. Pen in bruin, 159 × 211 mm. Inv.nr. 1989:95. Coll. Vosmaer.
- Jacob de Gheyn II, Studieblad met drie liggende leeuwen. Pen in bruin over een schets in rood krijt, op lichtbruin kardoepapier, 202 × 323 mm. Inv.nr. 1989:85. Coll. Vosmaer.
- Hendrick Goltzius, Staande Juno. Zwart krijt op lichtbruin papier, 283 × 220 mm (ovaal) (afb. 15). Inv.nr. 1989:84. Coll. Vosmaer.
- Hendrick Goltzius (navolger van of copie naar), Twee zittende naakte vrouwen. Zwart, rood en wit krijt op kardoepapier, 260 × 195 mm. Inv.nr. 1989:184. Coll. Vosmaer.
- Jan van Goyen, Gezicht op een oever met herders en vee. Zwart krijt, penseel in grijs, 120 × 200 mm. Inv.nr. 1989:94. Coll. Vosmaer.
- Dirck Hals, zittende man met zwaard. Olieverf op papier, gevernist, 270 × 168 mm. Inv.nr. 1989:99. Coll. Vosmaer.
- Constantijn Huygens de Jonge, Elf tekeningen, voor het merendeel figuurstudies en landschappen. Verschillende technieken. Inv.nrs. 1989:115, 1989:117, 1989:122-123, 1989:125-131. Coll. Vosmaer.
- Jan Luyken, ontwerp voor de titelprent van Het Leerzaam Huisraad, 1711. Pen in bruin, penseel in grijs, voer een schets in zwart krijt, 136 × 190 mm. Inv.nr. 1989:183. Coll. Vosmaer.
- Claes Cornelisz. Moeyaert (in de manier van), Landschap met boerderij en vee. Pen en penseel in bruin, 164 × 314 mm. Invnr. 1989:93. Coll. Vosmaer.
- Pieter Mulier de Jonge (toegeschreven aan), watermolen bij een ingestorte brug. Zwart krijt, penseel in bruin en grijs, 181 × 294 mm. Inv.nr. 1989:188. Coll. Vosmaer.
- Daniël Mytens de Jonge (toegeschreven aan), Knielend mannelijk naakt. Rood krijt, gehoozd met wit krijt, op bruin (verkleurd) papier, 340 × 468 mm. Inv.nr. 1989:133. Coll. Vosmaer.
- Cornelis van Poelenburch, Antieke ruïnes in Rome. Pen en penseel in bruin over een schets in grafiet of zwart krijt, 307 × 220 mm (afb. 16). Inv.nr. 1989:89. Coll. Vosmaer.
- Cornelis van Poelenburch, landschap met het tempeltje van de Sibylle in Tivoli. Verso: begroeide rotswand met ruïneuze muur. Pen en penseel in bruin over een schets in grafiet of zwart krijt, 251 × 397 mm. Inv.nr. 1989:90 Coll. Vosmaer.
- Roelant Roghman, Landschap met bomen bij een kust. Zwart krijt, penseel in grijs, 181 x 162 mm. Inv.nr. 1989:92. Coll. Vosmaer.
- Cornelis Saftleven, Zes figuurstudies. Verschillende technieken. Inv.nr. 1989:100-105. Coll. Vosmaer.
- Augustinus Terwesten, Staand mannelijk naakt. Rood krijt, 401 × 317 mm. Inv.nr. 1989:134. Coll. Vosmaer.
- Mattheus Terwesten naar Augustinus Terwesten, Zittend vrouwelijk naakt. Rood krijt, met wit gehoozd, op lichtbruin kardoepapier, 544 × 328 mm. Inv.nr. 1989:135. Coll. Vosmaer.
- Gillis van Valckenborch (toegeschreven aan), Landschap met het tempeltje van de Sibylle te Tivoli. Pen en penseel in bruin, 260 × 422 mm.

Inv.nr. 1989:88. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, eind 16de / begin 17de eeuw,
 Romeinse ruïnes. Pen in bruin, 195 × 270 mm.
 Inv.nr. 1989:187. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, 17de eeuw, Begoeide ruïne. Pen in
 bruin, penseel in bruin en enkele kleuren, 203
 × 237 mm. Inv.nr. 1989:186. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, 17de eeuw, Portret van een predikant.
 Zwart krijt, 268 × 222 mm. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, 17de eeuw (?), Drieëndertig anatomi-
 sche tekeningen. Verschillende technieken.
 Inv.nrs. 1989:256 en 1989:258-289.

18de eeuw

Johannes Dilhoff, Copie naar Rembrandts *Ana-
 tomische les van Dr Deyman*. Zwart krijt, 298 ×
 292 mm. Inv.nr. 1989:139. Coll. Vosmaer.
 Jean Grandjean, Gezicht op Rome van het
 Kapitoel. Pen en penseel in bruin en grijs over
 een schets in potlood,
 420 × 863 mm (afb. 17). Inv.nr. 1989:140. Coll.
 Vosmaer.
 Gerard van Nijmegen, Stenen boogbrug over
 een stroomversnelling, met een ruiter en een
 vrouw die water haalt. Zwart krijt, 410 × 327
 mm. Inv.nr. 1989:1.
 Jan van Os, Herders en vee in een boomrijk
 landschap. Potlood, penseel in grijs, 284 × 416
 mm. Inv.nr. 1989:294. Coll. Vosmaer.
 Pieter Gerardus van Os, Vier studiebladen met
 vee. Verschillende technieken. Inv.nrs. 1989:141
 en 1989:295-297. Coll. Vosmaer.
 Cornelis Pronk of omgeving, De ruïne van de
 abdij en kerk te Rijnsburg. Penseel in grijs, 181
 × 309 mm. Inv.nr. 1989:137. Coll. Vosmaer.
 Abraham Teerlink, Negen landschappen en
 figuurstudies, getekend in Frankrijk en Italië.
 Verschillende technieken. Inv.nrs. 1989:1119.
 Jacob de Wit (copie naar), Eén van de vier ele-
 menten: Water. Penseel in grijs over een schets
 in grafiet of zwart krijt, 131 × 132 mm. Inv.nr.
 1989:138 Coll. Vosmaer.
 Anoniem, eind 18de eeuw, Ruiters bij een drink-
 plaats. Potlood, pen in bruin, penseel in grijs,
 143 × 164 mm.
 Inv.nr. 1989:152. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, omstreeks 1800. Elf figuurstudies.
 Zwart krijt. Inv.nrs. 1989:27-37. Geschenk van
 de heer J.P. Veerman, Son.

19de en 20ste eeuw

August Allebé, Drie studies. Verschillende tech-
 nieken. Inv.nrs. 1989:159-161. Coll. Vosmaer.

Jacobus E.J. van den Berg, Dertien academie-
 studies in zwart krijt en een schetsboek van een
 reis naar Italië. Inv.nrs. 1989:189-201 en
 1989:255. Coll. Vosmaer.
 Johannes Warnardus Bilders, Drie landschap-
 pen. Verschillende technieken. Inv.nrs.
 1989:154-156. Coll. Vosmaer.
 Thomas Simon Cool, Tweeëndertig tekeningen
 voornamelijk figuurstudies. Verschillende tech-
 nieken. Inv.nrs. 1989:208-239. Coll. Vosmaer.
 Johan Michael Schmidt Crans, Vijf tekeningen.
 Verschillende technieken. Inv.nrs. 1989:240-244.
 Coll. Vosmaer
 Eduard Flor, Rotsformatie in de Provence. Pot-
 lood, zwart en gekleurd krijt en houtskool, 177
 × 253 mm. inv.nr. 1989:20. Geschenk drs A.L.
 den Blaauwen.
 Paul Joseph Constantin Gabriël, Een wetering
 bij Abcoude. Zwart krijt, 254 × 322 mm. Inv.nr.
 1989:24.
 Johannes Hubertus Leonardus de Haas, Een os
 voor een ploeg. Zwart en rood krijt, 314 × 452
 mm. Inv.nr. 1989:171. Coll. Vosmaer.
 Johann W.F. Kachel, Twee academiestudies
 naar pleistermodel. Zwart krijt. Inv.nr.
 1989:203-204. Coll. Vosmaer.
 Dick Ket, Uitgebloeide zonnebloemen. Potlood
 op bruin papier, 665 × 490 mm (afb. 18).
 Inv.nr. 1989:4.
 Johan Daniël Koelman, Portret van een man op
 zijn sterfbed. Potlood, 187 × 225 mm. Inv.nr.
 1989:25. Geschenk van de heer J.P. Veerman,
 Son.
 Johan Philip Koelman. Acht tekeningen, waar-
 onder ontwerpen voor monumenten. Verschil-
 lende technieken. Inv.nrs. 1989:162-166 en
 1989:168-170. Coll. Vosmaer.
 Abraham Krayesteyn, Vijf tekeningen, voor het
 merendeel dierstudies. Verschillende technieken.
 Inv.nrs. 1989:245-249. Coll. Vosmaer.
 Cornelis Kruseman, Tien studies voor zijn schil-
 derij *Johannes de Doper predikend in de woestijn*.
 Verschillende technieken (afb. 19). Inv.nrs.
 1989:142-151. Coll. Vosmaer.
 Sjoerd Kuperus, Negenendertig tekeningen, drie
 schetsboeken en zeven losse bladen uit een
 schetsboek, voornamelijk studies van dieren,
 figuren en landschappen. Voor het merendeel
 potlood. Inv.nrs. 1989:38-80. Geschenk van de
 weduwe van de kunstenaar, mevr. H.A.M.
 Kuperus-de Rooy, Koudum (Fr.)
 Jacob Jan van der Maaten, Landschap met

schaapherder onder zware wolkenlucht. Penseel in grijs en enige kleur,

130 × 267 mm. Inv.nr. 1989:9.

Hendrik Willem Mesdag, Zeegezicht bij bewogen lucht. Zwart krijt, 225 × 168 mm. Inv.nr.

1989:157. Coll. Vosmaer.

Hendrik Willem Mesdag, Drie pinken op zee. Zwart krijt,

205 × 233 mm. Inv.nr. 1989:158. Coll. Vosmaer.

Johan Hendrik Louis Meyer, Drie rivier- en kustlandschappen. Potlood. Inv.nrs.

1989:205-207. Coll. Vosmaer.

Nicolaas Pieneman, Studie voor het portret van de jonge prinsen Willem en Alexander, zoons van de latere koning Willem III. Potlood, 270 × 212 mm.

Raden Saleh, Drie tekeningen, voornamelijk dierstudies. Verschillende technieken. Inv.nrs.

1989:250-252.

Lourens Alma Tadema, Elf tekeningen, waaronder enkele voorstudies voor schilderijen.

Inv.nrs. 1989:172-182. Coll. Vosmaer.

Carel Vosmaer, De Dood rijdend op een door vier paarden getrokken kanon. Potlood, zwart en bruin krijt, 273 × 420 mm. Inv.nr. 1989:254. Coll. Vosmaer.

Johannes Weissenburch, De boekenkoopman David Blok. Pen en penseel in bruin, 155 × 96 mm. Inv.nr. 1989:153. Coll. Vosmaer.

Johannes Weissenburch naar Anthonie Waterloo, Dorp aan een rivier. Pen en penseel in bruin, 125 × 215 mm.

Inv.nr. 1989:167. Coll. Vosmaer.

Anoniem, 19de eeuw, Luitspeelster in een interieur. Potlood en aquarel, 174 × 107 mm. Inv.nr. 1989:26. Geschenk van de heer J.P. Veerman, Son.

Anoniem, 19de eeuw, Staand mannelijk naakt, op de rug gezien. Houtskool, 555 × 410 mm. Inv.nr. 1989:290. Coll. Vosmaer.

Engeland

James Holland, Gezicht in Lynmouth, North Devon. Aquarel,

370 × 533 mm (afb. 20). Inv.nr 1989:21. Aankoop gedeeltelijk bekostigd uit de schenking Mr. G.A. Greidanus.

Sidney R. Jones, Stadsgezicht in Nijmegen. Potlood, penseel in waterverf, 359 × 278 mm.

Inv.nr. 1989:3.

William Turner of Oxford, Heuvelandschap in Northumberland. Aquarel, 210 × 547 mm.

Inv.nr. 1989:22.

Hugh William Williams ('Grecian Williams'), Drie gezichten in Italië (Rome, Nemi, Vallombrosa) en een gezicht in Utrecht. Verschillende technieken. Inv.nr. 1989:5-8.

Italië

Michelangelo Anselmi, Twee koppen. Zwart krijt, 204 × 92 mm. Inv.nr. 1989:291. Coll. Vosmaer.

Ludovico Cardi, gen. Il Cigoli (toegeschreven aan), Lopende vrouw, een kan boven haar hoofd dragend. Pen en penseel in bruin, 180 × 71 mm. Inv.nr. 1989:292. Coll. Vosmaer
Francesco Jerace, Schets van een meisje ten halven lijve. Zwart krijt, 463 × 312 mm. Inv.nr. 1989:253. Coll. Vosmaer

Leonardo da Vinci (navolger van), kop van een schreeuwende man. Zwart krijt op rood geprepareerd papier, 244 × 166 mm. Inv.nr.

1989:302. Coll. Vosmaer.

Carlo Maratta, De werelddelen Azië en Amerika. Rood krijt, 486 × 362 mm (bovenrand) resp. 163 mm (onderrand) (afb. 21). Inv.nr. 1989:81. Coll. Vosmaer.

Biagio Pupini, Een vrouw met een roedenbundel over haar schouder, en schets van een mascaroon. Pen en penseel in bruin, gehooft met wit (gedeeltelijk geoxydeerd), op roze geprepareerd papier, 230 × 115 mm. Inv.nr. 1989:83. Coll. Vosmaer.

Alessandro Turchi, De dood van Ananias. Pen en penseel in bruin, 176 × 231 mm. Inv.nr. 1989:82. Coll. Vosmaer.

Anoniem, Emilia, 2de helft 16de eeuw, Voortsnellende vrouwen. Pen en penseel in bruin, penseel in wit, op blauw papier, 329 × 249 mm. Inv.nr. 1989:303. Coll. Vosmaer.

Anoniem, 16de eeuw, Portret van Giovanni Paolo Lomazzo. Pen en penseel in bruin, 91 × 71 mm (ovaal). Inv.nr. 1989:301. Coll. Vosmaer.

Anoniem, 17de / 18de eeuw, Een man met zwaard valt een liggende man aan, terwijl een derde wegsnelt. Zwart krijt, pen en penseel in bruin, 298 × 189 mm. Inv.nr. 1989:304. Coll. Vosmaer.

Frankrijk

Charles le Brun (toegeschreven aan), H. Familie, aanbeden door de H. Dominicus. Zwart krijt op bruin papier, 233 × 276 mm. Inv.nr. 1989:300. Coll. Vosmaer.

François Perrier (copie naar), Een der Dioscuren op het Quirinaal te Rome. Pen in bruin,

rood krijt, 241 × 187 mm. Inv.nr. 1989:298. Coll. Vosmaer.
 Anoniem, 18de eeuw, kop van een faun. Zwart en wit krijt op blauw papier, 338 × 249 mm. Inv.nr. 1989:299. Coll. Vosmaer

India

Bikaner, eind 17de eeuw, portret van Ali Adil Shah. Penseel in kleuren, gehoogd met goud, 302 × 180 mm. Inv.nr. 1989:23. Aankoop uit het F.G. Waller-Fonds.

Aanwinsten prenten

In vergelijking met het afgelopen jaar is het aantal nieuwe inventarisnummers, bijna 320, teruggegaan, doordat omvangrijke groepen prenten, verworven door aankoop of schenking ditmaal ontbreken. Desondanks kon een redelijke veelzijdigheid in de aankopen uit het F.G. Waller-Fonds bereikt worden, waarin, sterker dan in de afgelopen jaren, de nadruk op de internationale prentkunst kon worden gelegd -met een opmerkelijk accent op de 18de en 19de eeuw-: etsen van en naar Dietrich, Engelse zwarte kunstprenten, Franse kleurendrukken, etsen van Whistler en Seymour Haden, Japanse prenten uit de Meiji-periode. In al deze categorieën konden belangrijke en vaak samenhangende ensembles verworven worden. De periodieke schenkingen van grafiek van resp. Charles Meryon en Jacques Villon droegen evenzeer bij tot een verbreding van onze nationale grafiekverzameling op het gebied van de modernere internationale prentkunst.

De fraaie groep etsen van de sterk door de Nederlandse 17de-eeuwse prentkunst beïnvloede 18de-eeuwse Dresdense hofschilder Dietrich, die een welkome aanvulling op het al door Van Leyden bijeengebrachte bestand vormt, is afkomstig uit het bezit van de Vorst van Liechtenstein; evenals veel van de fraaie, helaas nauwelijks langs de rand afgeknipte, Engelse zwarte kunstprenten, die in het afgelopen jaar verworven konden worden. Uitzonderlijk in drukkwaliteit en fris zijn ook de drie kleurenprenten van Bonnet, waarvan het prachtige pastelportret van Louis Stanislaus Xavier de France (afb. 22) wellicht het meest uitzonderlijk is, maar waaronder ook de twee vrouwenportretten naar Le Clerc met hun gouden bordures tot de klassieke meesterprenten gerekend kunnen worden. Het is wellicht onnodig om te stellen, dat de gelegenheid om prenten te verwerven zich in

deze categorie zelden meer voordoet; afgezien nog van het (vaak onaanvaardbare) extra beslag op de middelen waarover beschikt kan worden. Het zijn in het verslagjaar dan ook eerder enkelingen, dan grotere groepen prenten die tot deze categorie gerekend kunnen worden; naast de drie kleurenprenten van Bonnet, behoort daartoe de kleine zeldzame gravure van de Meester HL, die tussen ca. 1505 en 1533 in het Bovenrijngebied werkzaam was. Een boze Amor, wiens boog kapot is, staat op een bol, symbool van instabiliteit, met onder hem, in de diepte, naakte en badende figuren. (afb. 23). De maker van deze prent is vermoedelijk een beeldhouwer, en wel de maker van het Maria-altaar te Breisach (Bovenrijngebied) uit 1523/26. Ook de etsen van Whistler en zijn zwager Seymour Haden kunnen tot de categorie Meesterprenten gerekend worden. Terwijl in de afgelopen jaren in het aankoopbeleid vooral de nadruk op de in Nederland vervaardigde prenten van deze etsers is gelegd, wordt nu gestreefd naar een meer algemeen representatief overzicht van het werk van deze etsers, in wier werk Rembrandt's invloed nog zo herkenbaar is.

Uitmuntende drukkwaliteit is ook bepalend voor de verzameling Japanse prenten uit de Meiji-periode, waaraan dit jaar ruim twintig bladen konden worden toegevoegd, deels door aankoop deels door schenking. Met name van Yoshitoshi en Kunichika, die in de in het voorjaar van 1990 te houden tentoonstelling de sleutelfiguren in deze periode zullen zijn, werd een aantal interessante bladen verworven (afb. 24). Natuurlijk werd ook de Nederlandse prentkunst niet verwaarloosd. Opnieuw bleek de 17de- en 18de-eeuw op dit gebied zo volledig aanwezig te zijn, dat hier eigenlijk uitsluitend uitzonderlijke staten of proefdrukken verworven kunnen worden, zoals ditmaal van Jan van de Velde II (door een schenking van Christopher Mendez), Gilles van Scheyndel en Rembrandt (een staat in mezzotint).

Op het gebied van de 16de-eeuwse Nederlandse prentkunst deden zich meer mogelijkheden voor om zeldzame en onbekende bladen te verwerven, met name van Coornhert, Julius Goltzius, Wierix en anderen. De interessantste aanwinst op dit gebied is de tot dusverre onbeschreven prentenreeks van de Antwerpse graveur Frans Huys, *De Heilsweg van de Mens*, ca. 1560. De nieuw verworven reeks bestaat uit 24 opeenvolgende allegorische voorstellingen twee per blad

- die uitbeelden hoe de Mens ten val komt, hoe hij vervolgens tevergeefs heil zoekt in het doen van 'Goede Werken,' en uiteindelijk door Gods genade gered wordt. Aan de betekenis van deze sterk reformatorisch gekleurde reeks is een artikel gewijd in het *Bulletin van het Rijksmuseum*, no. 1 van jaargang 38, waarin ook andere artikelen over aanwinsten van het Rijksprentenkabinet zijn verschenen.

Voor de verzameling Kinderprenten kon, met name uit de nalatenschap van de specialist Maurits de Meijer, een aanzienlijk aantal in de Waller-verzameling ontbrekende bladen worden verworven.

Lijst van aanwinsten prenten

Prenten geheel of gedeeltelijk aangekocht uit het F.G. WallerFonds zijn aangegeven met *

Nederlanden,

16de eeuw

Pieter van der Borch, * blad 3 uit serie Landschappen met de Geschiedenis van Abraham. Ets. H. 191. Inv. nr. 160

idem, * blad 8 uit serie Apen. Ets. Inv. nr. 214.

Adriaan Collaert, * Drie gravures w.o. Lucas met de Madonna 1614, add H [147 a]. Inv. nrs. 247-49.

Dirck Volkertsz. Coornhert (?), naar Maarten van Heemskerck, * Beking van Paulus, 1549. Ets. Kerr. p. 60. Inv. nr. 2.

idem, * blad 1 van Geschiedenis van Abraham, Kerr. p. 11, nr. 4. Inv. 99.

Frans Huys, * Serie van twaalf bladen 'Heilsweg der Mensheid'. 12 etsen. Onbeschreven. Inv. nrs. 162-72.

Julius Goltzius, naar Hans Holbein(?), * Maria met kind. Gravure., H. 15. Inv. nr. 25.

Frans Hogenberg, *De profetieën van Mattheus (Matth. 24). Ets. H. 1. Inv. nr. 13

Pieter de Jode, * Paris-oordeel. Gravure. Inv. nr. 241.

Antonie Wierix, naar Maarten de Vos, * Presentatie in de tempel. Gravure. A. 161; MH 256. Inv. nr. 250.

Jan Wierix, *Christus voor Pilatus (A. 350) in ornamentale omlijsting (MH 841). Gravure. Inv. nr. 82

idem, *Maria in ornamentale rand. Gravure. A. 38; MH 692. Inv. nr. 83.

idem, *Serie van vier met Venus. Gravures. A. 1431, 1433-35; MH 1596-99. Inv. nrs. 221-24.

17de en 18de eeuw

Rembrandt, en 18de eeuwse graveur, * De twaalfjarige Christus met de schriftgeleerden. Ets en mezzotint. B. 65 III(3). Inv. nr. 212.
Gillis van Scheyndel, naar Willem Buytewech, * 'Alkmaarse Deerne'. H. 56 III(4). Inv. nr. 254.
Jan van de Velde, 'Ruïne met kudde op de voorgrond', uit serie Ruïnes in landschap. FK 232; H. 193 I(2), voor het nummer. Geschenk van Christopher Mendez, London. Inv. nr. 309.

19de en 20ste eeuw

Josef Cantré, * Boer en bruid. Houtsnede. Inv. nr. 174.

Pieter Dupont, * Ploegende ossen, 1901. Gravure. Cat. Dupont 90. Inv. nr. 252.

Sjoerd Kuperus, Vijf en twintig litho's en kalenderbladen. Geschenk van mevrouw H.A.M. Kuperus-de Rooij. Inv. nr. 281-306.

Engelien Reitsma-Valença, * 'Een studie over haar gravures,' door Herber Blokland. Boek met 11 gravures en 1 postzegel. Inv. nr. 258.

Richard Nicolaus Roland Holst, Affiche voor het afscheid van Eduard Verkade. Litho in kleur. Schenking M.F. le Coultre. Inv. nr. 192.

Willem Bastiaan Tholen, *Vier litho's. Knuttel 67 en 68 (beide 2 staten). Inv. nrs. 125-29.

Jacobus Gerardus Veldheer, St. Laurenskerk te Rotterdam. Ets. Schenking M.F. le Coultre. Inv. nr. 192.

Philippe Zilcken, *Te Tervueren. Ets. Pit 199. Inv. nr. 130.

Kinderprenten

*Vierenvijftig Centsprenten van verschillende uitgevers, o.m. Gijsbert de Groot, van der Putte, Kannevet, Ferwerda, Van Egmont, Koene, Muys, Stichter, Thompson. Inv. nrs. 26, 28 t/m 66, 178 t/m 191, 216.

Historieprenten (atlas Frederik Muller)

FM 2627, *Zinneprent op de verovering van Gent. Ets. Inv. nr. 194.

FM 7504, *voorstudie voor prent. Inv. nr. 132.

Denemarken

Christoffel Wilhelm Eckersberg, * 'Linear Perspective used in painting art', eerste versie (proef) en gepubliceerde versie. Inv. nrs. 84-85.

Duitsland

Meester HL, * Boze Amor op een bol. Gravure. B. 6. Inv. nr. 242.

Daniel Hopfer, * Christus aan het kruis in een nis met zuilen, ca. 1520. Gravure. B.13 I(2). Inv. nr. 246.

Christian Wilhelm Ernst Dietrich, *Groep van twee etsen. Linck 11, 54, 93, 94, 104, 105, 135, 158 en 172. Inv. nrs. 229-37 en 243.

naar Dietrich, Peter Bekenkam, * Geboorte van Christus en * Vlucht naar Egypte. Aquatint. Inv. nrs. 238-39.

naar Dietrich, Jean Pierre Norblin, Alexander en Apelles, 1774. Aquatint. Hillemacher 11 X. Inv. nr. 240.

Johann August Nahl, naar Cornelis van Haarlem, *Pygmalion. Inv. nr. 251.

Karl Platzow, *'Entwürfe und Studien eines niederländischen Meisters aus dem XV. Jahrhundert.', 1830. 18 litho's. Inv. nrs. 136-153.

Engeland, 18de eeuw

Francis George Byron, *'English slavery or a Picture of the Times.' Ets, gekleurd. Inv. nr. 19.

John Robert Cozens, * Zeven bladen uit serie van veertien 'Forest trees', 1789. Inv. nrs. 92-98.

Matthew Darly, naar Henry Bunbury, *'The Kitchen of a French Posthouse', 1771. Ets. Inv. nr. 215.

William Dickinson, naar John Hamilton Mortimer, *'Mr. Parson and Mr. Moody in the Characters of Varland and Major O'Flaherty in the West Indian. Mezzotint. C.S. 57. Inv. nr. 211.

Valentin Green, naar Edward Francis Calze (Cunningham),

*Lady Elizabeth Perymon, 1772. Mezzotint. C.S. 99. Inv. nr. 15.

Edward Fischer, naar Richard Brompton, * Mrs. Elisabeth Keck, 1774. Mezzotint. C.S. 33. Inv. nr. 210.

Elisabeth Judkins, naar Joshua Reynolds, * Harriet Powell in de rol van Leonara in de Opera Padlock, 1770. Mezzotint. C.S. 4. Inv. nr. 140.

William Pether, *'Three Smith brothers. CS 32 II(2). Inv. nr. 20

Paul Sandby, * Twee bladen uit serie 'Scottish Ordnance Series', 1751, blad 3 en 5. Etsen. Inv. nrs. 133-34.

idem, * 'A Firework Display', uit serie 'Six Views of Windsor and Eton', 1776/77. Ets en aquatint. Inv. nr. 135.

James Watson, naar Nathiel Hone, *Captain Thomas Baillie, 1779. Mezzotint. C.S. 5. Inv. nr. 20.

James Watson, naar Joshua Reynolds, * 'Caro-

line Duchess of Marlborough with lady Caroline Spencer her daughter', 1768. Mezzotint. C.S. 99. Inv. nr. 27.

John Watts, naar William Dobson(?), * Nathaniel Lee, the mad poet, 1778. Mezzotint. C.S. 5. Inv. nr. 16.

John Young, naar William Beechey, * David Wilkie A.R.A., 1810. Mezzotint. C.S. 70. Inv. nr. 213.

John Young, naar John Zoffany, * Thomas King als Puff in 'The Critic', 1803. Mezzotint. CS.45. Inv. nr. 17.

19de en 20ste eeuw

John Linnell, 'Noonday Rest', en 'Woodcutters', 1818. Twee etsen. Inv. nrs. 79-80.

Martin Hardie, *Gezicht op Edam, 1911. Ets. L. 47. Inv. nr. 25.

Henry Rayner, * 'Sickert at Breakfast', 1931. Droge naald. Inv. nr. 24.

Sir Francis Seymour Haden, *'Old Chelsea Church', 1865 en

* 'Battersea Bridge', 1868. Etsen. Sch. 101 III(5) en 124 IV(7). Inv. nrs. 227-28.

James Abbott McNeill Whistler, * 'Limehouse', 1857 en *'Hurlingham.' Etsen. K. 40 III(3) en 181 II-III(3). Inv. nrs. 226 en 225.

idem, *'En plein soleil', ca. 1859, K. 15 II(2). Inv. nr. 253.

Frankrijk

Pierre Brebiette, *Heraclitus en Democritus. Gravure. Le Bl. 139. Ets. Inv. nr. 210.

Anoniem, naar Carle Vernet, *La Promenade de Longchamp, 1802. Ets, gekleurd. Béraldi XII, p. 199. Inv. nr. 18.

Charles Benazech, * 'Le Prix de l'Agriculture' en 'Le Couronnement de la Rosière.' Kleurendruk. Béraldi I, p. 158. Inv. nrs. 90-91.

Louis-Marin Bonnet, naar Pierre Thomas le Clerc, *Jonge vrouw met parelketting en *Jonge vrouw in morgenjapon. H. 233-34. Inv. nr. 88-89.

Louis-Marin Bonnet, naar Michel van Loo, *Portret van Louis Stanislaus Xavier de France, 1771. Kleurendruk. H. 32.2 II(3). Inv. nr. 1.

Charles Nicolas Cochin en Jacques le Bas, *Drie bladen uit serie 'Ports de France'. Gravures. Inv. nrs. 244-45, 307.

Antoine Maxime Monsaldy en Devisme, * 'Vue des ouvrages de peinture exposés au Musée Central des Arts en l'an IX,' (1801). Gravures. Inv. nr. 154-57.

Vivant Baron Denon, *Portret van Chali. Ets. Ill. B 137. Inv. nr. 132.

Joseph Leopold Flameng, Portret van Charles Meryon, 1858. Heliogravure naar tekening.

Geschenk Robin Garton, Londen. Inv. nr. 310.

Charles Meryon, Zeven etsen, waaronder 'Le Pont-au-Change', 1854 in twee staten. D. 25 III(6), D. 34 IX en X(11), D. 42 III(6), D. 66 II(4), D. 77 II(2), D. 101 II-III(3). Schenking familie Vroom-van Beers. Inv. nrs. 67-73.

Jacques Villon, boeken met illustraties : 'Eloge de Jacques Villon' 1955, 'La Soif du jonc' 1955, 'Oeuvre poetique de Robert Ganzo' 1957, Pierre de Massot, 'Mon corps, ce doux démon' 1959. G & P 287, 293, 300, 348, 501, 520, 541-42, 544-47, 588, app. 11-18. Geschenk van de heer en mevrouw van der Vossen-Delbrück. Inv. nrs. 259-280.

Italië

Pietro Antonio Martini, 'Exposition au Salon du Louvre en 1887'. Ets. Inv. nr. 74.

Guiseppe Maria Mitelli, *Twaalf bladen uit serie Straatverkopers. Etsen. Inv. nrs. 194-206.

Ornamentprenten

Naar Hans Vredeman de Vries, door Lucas of Johannes Duetecum, serie bladen uit serie Cartouches. Gravures. Cat. Amsterdam I, 176; Mielke XVIII, 2. Inv. nrs. 76-78.

Anoniem, Italië, 16de eeuw, *Twee bladen uit serie Grottesken 'Leviores et..'. Gravures. Cat. Amsterdam I, nr. 655. Inv. nrs. 158-59.

*Groep van tweeëndertig Duitse en Franse 18de-eeuwse

ornamentprenten. Gravures. Berlijn 126, 3 nr. 6; 133, 1, nr. 27; 144, nr. 29; 423, nr. 32 ; 3581, 2. Inv. nrs. 100-124.

Diversen

*Twee kaarten van Azië. Inv. nrs. 86-87.

*Titelprenten 'Historie der Reformatie', A. Halweg naar J. Luycken. Etsen. Inv. nrs. 207-08.

Vijf diverse bladen grafiek. Schenking J.P. Veerman.

Japanse kleurenhousten

Ogata Gekko, Twee musici met een parapluie in een regenstorm, ca. 1890. Cat. Jap. pr. V, nr. 101. Schenking J.P. Filedt Kok. Inv. nr. 8.

Shunkosai Hokuei, *Vechtende krijgers. Cat. Jap. pr. V, nr. 201. Inv. nr. 25.

Kobayashi Kiyochika, *Taira no Tadanori

onder een kersenboom. Drieluik. Cat. Jap. pr. V, nr. 65. Inv. nr. 176.

idem, *Een straatartiest, uit serie *Musashi hyak-kei no uchi*, 1884. Cat. Jap. pr. V, nr. 68. Inv. nr. 220.

idem, *Twee bladen uit serie *Nihon meishô zukai*: Valleï te Tsukigase en Surbashi, 1897.

Cat. Jap. pr. V, nr. 70-71. Inv. nr. 217 en 308.

idem, *Japanse troepen in de kou bij Yingkou, 1895. Drieluik. Cat. Jap. pr. V, nr. 83. Inv. nr. 177.

Tsukioka Kôgyô, Schildpadden, ca. 1890. Cat. Jap. pr. V, nr. 133. Schenking J.P. Filedt Kok. Inv. nr. 12.

Toyohara Kunichika, *Jonge vrouw na een bad, uit serie *Kinshoku Musashi no beppin*, 1883. Cat. Jap. pr. V, nr. 22. Inv. nr. 175.

idem, *Twee bladen met de toneelspeler Danjûrô IX, uit de serie *Ichikawa Danjûrô engeio hyakuban*, 1894 en 1898. Cat. Jap. pr. V, nrs. 23-24. Inv. nrs. 4-5.

idem, *De acteur Ichikawa Danjûrô IX als Katô no Kiyomasa. Triptiek. Cat. Jap. pr. V, nr. 26. Inv. nr. 3.

Kawanabe Kyôsai, Twee bladen uit serie *Genroku Yamato nishiki*, 1886. Cat. Jap. pr. V, nr. 19-20. Schenking J.P. Filedt Kok. Inv. nrs. 6-7.

Seiko, *Waterhoenen in de mist. Cat. Jap. pr. V, nr. 138. Inv. nr. 219.

Tsukioka Yoshitoshi, *Hida no Tatewaki, 1868. Cat. Jap. pr. V, nr. 31. Inv. nr. 161.

idem, *Wedstrijd in tovertrucs tussen Hakamadare Yasusuke en Kidomaru. Verticaal diptiek. Cat. Jap. pr. V, nr. 38. Inv. nr. 75.

idem, *Twee bladen uit serie 'Honderd gezichten op de maan': Benkei met de maan over de Daimotsu-baai en De maan bij Shizugatake, 1886 en 1888. Cat. Jap. pr. V, nr. 40, 45. Inv. nrs. 81 en 218.

Shibata Zeshin, Drogende dadelpruimen, ca. 1890 en twee bladen uit serie *Hana Kurabe*, ca. 1890. Cat. Jap. pr. V, nr. 9, 12-13. Schenking J.P. Filedt Kok. Inv. nrs. 11, 9-10.

Diverse kunstenaars, Vier enveloppen voor gedichtenpapier. Geschenk van C.P.J. van der Peet B.V. Inv. nrs. 317-20.

Schenkers

De heer en mevrouw Boon-Rosenberg Polak, Aerdenhout

de heer M.F. le Coultre, Arnhem

Dr J.P. Filedt Kok, Amsterdam

Kunsthandel Robin Garton, Londen

Mevr. H.A.M. Kuperus-de Rooy, Koudum
de heer Christopher Mendez, Londen
Kunsthandel C.P.J. van der Peet B.V., Amsterdam
De heer J.P. Veerman, Son (N.Br.)
De heer en mevrouw van der Vossen-Delbrück,
Amsterdam
De heer en mevrouw Vroom-van Beers, Helmond
Gemeentearchief, Amsterdam
F.G. Waller-Fonds

Aanwinsten documenten en objecten

Zowel door aankoop als door schenking werden documenten verkregen betreffende de volgende kunstenaars: R.N. Roland Holst, S.J. Kuperus, J. Mankes, A. Spies, K. Verwey, K. Wetselaar. Bovendien een 18de-eeuws reglement voor leden van het Amsterdamse St. Lucasgilde plus een gildebriefje a° 1800. Van veel belang in deze sector der verzamelingen is een convoluut van niet minder dan honderd brieven door Lourens Alma Tadema, geschreven aan Carel Vosmaer in de periode 1869-1888 en één in 1892. Ze zijn vergezeld van een uitgebreide documentatie over Tadema, bijeengebracht door Vosmaer zelf, en nu met de brieven verworven van de erven van de heer C.J.J.G. Vosmaer te Leiden.

Bruiklenen, bewaarneming

Van de Stichting P. & N. de Boer te Amsterdam werd het merendeel der tekeningen uit zowel de Nederlandse als de buitenlandse scholen in bewaring genomen. Het is de bedoeling dat nadat ook het overige zal zijn overgebracht een advies wordt uitgebracht over de eventueel te treffen maatregelen op conservatorisch gebied.

Werkzaamheden van de staf en tijdelijke medewerkers

Als hoofd der prentensector van het Kabinet was dr J.P. Filedt Kok in dit laatste jaar van zijn werkzaamheid hier actief in allerlei projecten, zowel op tentoonstellingsgebied als wat betreft papieronderzoek, inventarisatie en registratie, catalogiseringvoorbereiding, stafbegeleiding enz. Voor een heruitgave van de eerste veertien delen van Hollstein's repertorium van Nederlandse grafiek onderzocht hij de maniëristische grafiek; daarnaast bewerkte hij een oeuvercatalogus van het prentwerk van Jacques de Gheyn. Een groot aandeel had dr Filedt Kok in de tentoonstelling

'Fotokunst 19de eeuw' en in die der 'Ontmoetingen' met de Albertina.

Voor deze laatste was hij enige malen in Wenen. Van een studiereis naar Londen maakte hij gebruik om ook de prentenverzameling van de hertog van Devonshire te Chatsworth te zien. Hij bekleedde het voorzitterschap van de Stichting Kunsthistorische Publicaties en van een Forum over het Museum van de 19de-eeuwse kunst, naast het lidmaatschap van de Goudse Museum-commissie.

Voor de tentoonstellingscatalogus 'Ontmoetingen' werden ook teksten geleverd door mevr. drs I.M. de Groot, met name die betreffende Toorop. Als specialiste voor de 19de-eeuwse prentkunst werkte zij verder aan de komende tentoonstelling over Charles Meryon en begon zij met de voorbereidingen van een over enkele jaren te houden tentoonstelling over de invloed van de fotografie in het prentwerk van Munch, een project waarvoor de eerste contacten met het Munch-museum in Oslo gelegd werden door de algemeen directeur, bij een bezoek aldaar. Mevr. de Groot werkt daarnaast aan een studie over de etsen die Willem Witsen maakte op zijn 'schuit'. In de collectie gelegenheidsgrafiek wist zij bestaande achterstanden in te lopen.

Mevr. drs M.A. de Jong kon zich na de tentoonstelling 'Kunst in Kaart' weer concentreren op de bewerking der ornamentprenten. In aansluiting op de verschenen catalogus werd de sectie der 15de en 16de eeuw opnieuw geordend en ook de microfiches daaraan aangepast. Van de 17de eeuw werd de Hollandse School bewerkt tot en met de letter E en een begin gemaakt met de catalogisering van de Fransen.

Onder leiding van drs J.F. Heijbroek werd de microfichering van de collectie kunstenaarsauto-grafen vrijwel voltooid. Als volgend collectie-onderdeel werden de schetsboeken aangewezen; hiermee kan in 1990 worden begonnen.

Het boekillustratie-archief van uitgeverij L.J. Veen, verworven in 1970, werd onder leiding van de heer Heijbroek beter geordend en opgezet. De belangstelling voor dit ensemble blijkt snel groeiende. In de zogenaamde Kunstenaarsdocumentatie werd een scheiding aangebracht tussen het uitgebreide alfabetische systeem (op kunstenaarsnamen) en het overige, dat meer algemene rubrieken bevatte, als kunstpolitiek, moderne kunst, tentoonstellingen en galeriën,

veilingwezen, kunst in de oorlog, enz. Heel deze categorie -bij elkaar vele duizenden knipsels en ander materiaal- werd overgebracht naar het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Deels ten behoeve van de tentoonstelling 'Kunst in Kaart', deels in verband met wetenschappelijk onderzoek ondernam de heer Heijbroek een korte studiereis naar Londen. Hij voerde het secretariaat van de redactie van het *Bulletin van het Rijksmuseum* en had zitting in de redactie van het maandblad *De Boekenwereld*. Op 30 juni sprak hij voor een congres van cartografen.

In de afdeling Iconografie bereikte mevr. P.L.M. Verhaak dat nu niet alleen de prenten, inclusief 135 recente aanwinsten, maar ook al het aanwezige reproductie-materiaal, is opgezet. Intussen is zij begonnen dit vaak ephemer materiaal van concrete gegevens te voorzien. In de sector der algemene prentkunst begeleidde zij het opzetten van de Duitse school en van Nederlandse litho's. De enorme uitbreiding die deze laatste categorie hierdoor onderging noopte haar tot het plannen van een ruimtelijke verschuiving in de depots.

In de sector Tekenkunst moest drs P. Schatborn zijn aandacht verdelen over zowel interne als externe activiteiten. Hij inventariseerde de ruim 200 tekeningen van de aankoop Vosmaer en schreef bijdragen aan de tentoonstellingscatalogus daarvan, evenals voor 'Kunst in Kaart' en 'Ontmoetingen'. Voor de Fondazione Cini te Venetië stelde hij een tentoonstelling samen over het artistieke scheppingsproces in Rembrandts etskunst, en samen met dr H. Mielke uit het Prentenkabinet in Berlijn bereidde hij de prenten en tekeningensector voor van de Rembrandttentoonstelling die in 1991 gehouden zal worden. Hij hield lezingen in Rotterdam, Cambridge en Londen.

Het werk aan de catalogus der Nederlandse 17de-eeuwse tekeningen (letters A - B), door drs M. Schapelhouman, stagneerde enigszins door dat ook hij actief betrokken was bij de tentoonstelling 'Kunst in Kaart' en 'Ontmoetingen' en bovendien een artikel voorbereidde over een in 1987 verworven groep Zuidnederlandse beeldhouwerstekeningen. Ten behoeve van deze publicatie deed hij in november enkele dagen onderzoek in het Stedelijk Prentenkabinet te Antwerpen. Hij begeleidde het opnieuw opzetten van een groot deel der Nederlandse tekenin-

gen uit de 17de eeuw, een project dat vrijwel voltooid is, en dat door eenzelfde operatie voor de 18de eeuw gevolgd zal worden.

Aan Weens/Amsterdamse Ontmoetingen nam ook mevr. E.L. Kort-van Kaam deel, in het bijzonder wat de catalogusproductie betreft. Door haar inspanningen werden grote achterstanden in de ondersteunde foto- en reproductie-collectie Tekenkunst ingelopen, en is bovendien ook veel nieuw materiaal toegevoegd. In samenwerking met hoofd studiezaal V.N.S. de Keijzer trof zij voorbereidingen voor een geautomatiseerde registratie van prenten en tekeningen door het opstellen van een gestandaardiseerde naamlijst en standplaats-indicatie.

Bij de uitvoering van de vele beheerstaken boden gelukkig weer een aantal tijdelijke krachten effectieve hulp. Behalve de heer M.D. Haga, die na zijn pensionering nog heel vaak op vrijwillige basis het team komt versterken, fungeerden in het kabinet de volgende personen buiten vast dienstverband: de heren W.A. Helmus, drs E. Hinterding, D. Horst, H. Leeftang, en de dames drs Ch. van Rappard-Boon en K.A.L. Schuckink Kool-Oudendal.

In de studiezaal is de dienstverlening zeer versoepeld doordat men daar voor informatie aan de bezoekers nu kan teruggrijpen op een reeks van toegangen en systemen die in de afgelopen jaren is opgebouwd. Recent werd daar een trefwoordenindex op de tentoonstellingen van het Rijksmuseum/Rijksprentenkabinet aan toegevoegd.

Op het secretariaat had een wisseling plaats met het vertrek, op 1 juli, van mevr. M. Remmerswaal die drieënehalf jaar in dienst is geweest en de komst, op 15 september d.a.v., van mevr. C.J. van Weele. Vroeg de vervulling van deze vacature veel zorg, ook verder eiste de personeelssituatie aandacht. De langdurige ziekte van chef-opzichter P. Aafjes verzwaarde opnieuw althans een deel van dit jaar de taak van het hoofd studiezaal V.N.S. de Keijzer. Met de intrede van J. Schreuder als plaatsvervangend chef kondigde zich een verbetering in deze dienstverlenende sector aan. In de vacature ontstaan door het vertrek van mevr. S. van de GriendGoedewaagen (part-time) op 1 november, kon worden voorzien door de aanstelling van mevr. J. Breidel op 1 januari 1990. Tegen het einde van het jaar kondigde het hoofd Studiezaal V.N.S. de Keijzer zijn vertrek aan wegens een benoeming bij het Gemeentemu-

seum in Den Haag en dr J.P. Filedt Kok het zijne wegens zijn te verwachten aanstelling als directeur Behoud en Beheer.

Dr J.W. Niemeijer, de directeur van het Kabinet, was bij de meeste activiteiten ook zelf in enigerlei zin betrokken en hield zich intensief bezig met de algemene planning en begeleiding. In februari en mei bracht hij bezoeken aan Parijs in verband met de aankoop van tekeningen en overleg over de uitwisseling van tentoonstellingen met de Fondation Custodia. Eind september was hij in Wenen voor de officiële opening van de gemeenschappelijke tentoonstelling met de Albertina, waarbij hij een toespraak hield. In november was hij samen met drs P. Schatborn twee dagen in Londen voor aankopen van Engelse aquarellen. Op 30 juni ontving hij met een korte speech een congres van cartografen die de tentoonstelling 'Kunst in Kaart' kwamen bezoeken. Hij legde in dit jaar ook de grondslag voor de tentoonstelling plus catalogus van Hollandse aquarellen uit de 18de eeuw, alle uit het Rijksprentenkabinet, die in 1990 te Parijs en het jaar daarna in Kansas City en New York te zien zullen zijn.

Restauratie-atelier

De krachten werden dit jaar zoveel mogelijk geconcentreerd op het verbeterd opzetten van delen der prentenverzameling. Daarmee werden de slechte zuurhoudende cartons alle verwijderd en vervangen. Versterkt door de aanwezigheid van verschillende stagiaires bereikte de vaste staf van het atelier daarin een hoge productie: tezamen meer dan 11.000 stuks. Vrijwel afgerond werd het werk aan de Hollandse steendrukken (2642 stuks) en de Duitse school (5430 stuks). In de deelcollectie Volksprenten werden 178 bladen opgezet, bij de Ornamentprenten 135 stuks, in de Iconografie 185 stuks. Van de boekillustratie-collectie Veen werden 809 stuks gemonteerd, na eerst waar nodig hersteld te zijn. Nadat geconstateerd was dat veel prenten eigenlijk net te groot zijn om veilig opgeborgen te worden in het C- of 1000 formaat (60 × 80 cm), maar dat overheveling naar de categorie die één slag groter is, het 2000 formaat (100 × 125 cm), daar tot enorme overbelasting zou leiden, werd besloten tot invoering van een nieuw tussenformaat, aan te duiden als 1500-formaat (70 × 100 cm). Het ligt in het voornemen het volgend jaar zowel de C-formaatprenten als het 2000-formaat na te lopen op de wenselijkheid van overbren-

ging. In het kader van plaatsvervangende dienstplicht werkte hier tot 22 augustus J.R. Grommers; als stagiaires respectievelijk Candida Baskcomb, Regis Fromaget, Judith Garland, Hélène Bartelloni en Hiromi Tanimura. Het hoofd van het atelier, P.M. Poldervaart, bezocht vaksymposia te Middelburg en Rotterdam en ontving papierrestauratoren uit Engeland, Italië, Mexico en Oostenrijk.

Een belangrijke vernieuwing in de technische outillage betekende de aanschaf -na langdurig testen- van een passepartout-snijmachine (merk Speedmat).

F. Bibliotheek

Personeel

Met de komst op 1 januari van mevrouw M. Stijkel als bibliotheekassistente, werd de sinds 1 mei 1988 opengevallen formatieruimte weer bezet. De personeelsbezetting van de bibliotheek kwam op het niveau van 1987 met 5 personen op 4 formatieplaatsen.

In het verslagjaar werd aan 2 stagiaires gastvrijheid verleend. Eerstejaars studente aan de bibliotheekacademie te Deventer A. Tillema nam deel aan de dagelijkse werkzaamheden in de bibliotheek, terwijl M. Özberk, 3de jaars student aan de Faculteit Informatie en Communicatie van de Algemene Hogeschool Amsterdam, een ontwerp maakte voor de online publiekscatalogus.

Werkzaamheden

Dankzij de geautomatiseerde administratie en catalogus konden vrijwel alle aanwinsten volledig worden gecatalogiseerd en voor raadpleging ter beschikking gesteld. Daarnaast werd een gedeelte van de achterstand van nog niet gecatalogiseerde aanwinsten uit de afgelopen jaren verwerkt. In totaal werden 1256 boeken, 1240 tentoonstellingscatalogi en 307 bestandscatalogi gecatalogiseerd. Hiervan zijn 2139 publicaties verworven in 1989. Het aantal beschreven catalogi van veilingen bedraagt 1582.

De standcatalogus kon niet worden bijgewerkt wegens ontoereikende afdrukmogelijkheden van het bibliotheekprogramma.

Het aantal vervaardigde fotocopies in opdracht van derden is toegenomen met 525 tot een totaal van 3957 uit 328 boeken en/of tijd-

schriften. Daarentegen vertoonde het aantal ontvangen bruikleenaanvragen een daling. In totaal werden 222 aanvragen beantwoord, tegen 418 aanvragen in 1988. Ten behoeve van enkele medewerkers werden acht boeken in bruikleen aangevraagd bij andere bibliotheken.

De medewerkers bekwaamden zich op automatiseringsgebied, door het volgen van cursussen in het bibliotheekautomatiseringsprogramma TINlib en middels een introductiecursus MS-DOS en een cursus WordPerfect.

De gewetensbezwaarde H. van Gessel voltooide in 1988 aangevangen achterstallige verwerking van de veilingcatalogi en de circa negenhonderd prijslijsten uit de jaren 60. Tevens maakte hij een begin met de inrichting van de uitbreiding van de berging voor de veilingcatalogi in het voormalige prentendepot.

Mevrouw E. van der Vossen-Delbrück bracht als volontaire orde in de collectie doubletten en maakte een aanvang met het bijwerken van het kaartsysteem van de *Bibliography of the Netherlands Institute for Art History*.

Het hoofd van de bibliotheek maakte deel uit van de Automatiseringscommissie en trad op als voorzitter van de Werkgroep Terminologie. Op departementaal verzoek trad hij toe tot de Stuurgroep Museale Automatisering van het ministerie van W.V.C. Bovendien aanvaardde hij het bestuurslidmaatschap van de Sectie Informatieverstrekking in Museale Instellingen (SIMIN) van de Nederlandse Museum Vereniging. Tevens bezocht hij de *IFLA Preconference Bibliothèques d'Art* dat van 16 tot 20 augustus werd gehouden in Parijs onder auspiciën van de *International Federation of Library Associations*. Belangrijke internationale contacten werden tijdens het congres gelegd.

Automatisering

Een ontwikkeling van ingrijpende betekenis voor het functioneren van de bibliotheek vormde de invoering van de automatisering. De achtergronden die leidden tot de invoering, alsmede de gehanteerde criteria bij de keuze van het bibliotheekinformatiesysteem zijn uiteengezet in het verslag over 1988.

Fase 1

Besloten is om de automatisering van de bibliotheek als proefproject gefaseerd in te voeren. Fase 1 omvatte de in gebruikname van het programma voor geïntegreerde bibliotheekautomatisering TINlib in een versie voor twee gebruikers voor het besturingssysteem MS-DOS. Het programma werd geïnstalleerd op de krachtige personal computer Olivetti M380/XP5 die als centrale computer diende voor het werkstation (Olivetti M290). In de eerste fase konden twee gebruikers tegelijkertijd werken in hetzelfde bestand. Als afdrukeenheid voor bestelbrieven en aanwinstenlijsten fungeerde de Olivetti laserprinter PG 208/M2. Deze configuratie kon worden aangeschaft dankzij een door het Departement middels een advies van de Stuurgroep Museale Automatisering ter beschikking gesteld krediet.

Van het programma TINlib (versie 3.0) kochten wij de catalogusmodule en twee administratieve modules voor de besteladministratie en de tijdschriftenregistratie en -circulatie. Beide eerstgenoemde onderdelen funktioneerden na enige kleine bijstellingen goed. Daarentegen moest de invoering van de tijdschriftenadministratie wegens gebreken worden uitgesteld. De flexibiliteit van het programma - een eigenschap die de doorslag had gegeven bij de keuze - maakte verstaande aanpassingen aan de wensen mogelijk. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen twee zaken. Ten eerste zijn wijzigingen aangebracht om het programma in algemene zin te verbeteren zoals vertalingen in het Nederlands, inbouw van het ISBD-format, afzonderlijke indexemogelijkheden en overzichten. De kosten hiervan zijn gedragen door de leverancier, Bureau IMC. Ten tweede zijn specifieke aanpassingen doorgevoerd die niet alleen verband houden met bijzondere publicatievormen maar ook met het niveau van dienstverlening dat dankzij de automatisering kon worden bereikt. In dit verband zijn vermeldenswaard: ingangen op o.m. namen van plaatsen, instellingen, collectioneurs, en data van catalogi van tentoonstellingen, veilingen en collecties, uitgebreide mogelijkheden voor ontsluiting op brede onderwerpsrubrieken, specifieke trefwoorden, namen van personen en instellingen en op periodes. Ook konden aanwinstenlijsten met op onderwerp gesorteerde titels worden afgedrukt.

Vanwege de gebruiksvriendelijkheid van de programmatuur en de hoge kwaliteit van de cursus-

sen, bleef de introductie- en oefenperiode beperkt tot slechts drie weken. Vanaf 1 februari waren beide werkstations permanent in gebruik.

Wijzigingen in de verwerking van de boeken

Ook de administratieve verwerking van het boek heeft een diepgaande wijziging ondergaan.

Voorheen werden de boeken na inschrijving in het inventarisboek eerst voorlopig gecatalogiseerd, om pas na de systematische indeling en de controle van de titelkaarten, van definitieve titelbeschrijvingen te worden voorzien. In de nieuwe procedure is 'de gang van het boek' aanzienlijk verkort, hetgeen niet alleen heeft geleid tot tijdwinst en een snelle ter beschikkingstelling maar ook tot prettigere werkomstandigheden.

De boeken worden nu van volledige titelbeschrijvingen voorzien, waarbij correcties direct in de beschrijvingen worden aangebracht.

Bovendien kan bij het catalogiseren worden uitgegaan van de bibliografische gegevens in de besteladministratie. De arbeidsintensieve manier van catalogusbijwerken (de zgn. Leidse boekjes) is afgesloten, met uitzondering van de catalogi van tijdschriften, illustratoren en standplaatsen.

De bestaande systematische indeling is weliswaar in hoofdlijnen gehandhaafd maar teruggebracht tot de eerste twee niveaus. Ook zijn enkele tegenwoordig weinig gebruikte rubrieken samengevoegd. Het toekennen van trefwoorden bracht een grote mate van verfijning bij de onderwerpsbepaling met zich mee, hetgeen wel betekent dat de trefwoordcatalogus een tijdrovend werk is geworden. Catalogi van veilingen uit 1989 en later worden geregistreerd in een afzonderlijk bestand, met zoekmogelijkheden op plaats, datum, veilinghuis, collectioneur, en titel. Veilingcatalogi van oudere datum blijven opgenomen worden in de bestaande kaartcatalogus. De inventarislijsten worden op basis van de catalogusgegevens door de computer vervaardigd.

Tussenfase

De voortvarend verlopen beginperiode leidde tot een intensief gebruik van de beide werkstations. Hierdoor tekenden zich al in de eerste week van februari knelpunten af in de verwerking van de grote aantallen boeken en veilingcatalogi. De capaciteit werd beperkt door het geringe aantal werkstations in verhouding tot de omvang van de werkzaamheden en het aantal bibliotheekmedewerkers. Het voorstel om een

tussenfase in te lassen en zo een versnelde inzet van een derde werkstation te realiseren, werd door de Stuurgroep Museale Automatisering positief ontvangen en middels een krediet mogelijk gemaakt. Storingen in de extra communicatiekaart van de centrale computer stonden de in gebruikname van het derde station in de weg, totdat in oktober een oplossing werd gevonden.

Fase 2

De tweede fase van het automatiseringsproject voorzag in het testen van alle programmafuncties, in het maken van een definitieve keuze, en in het eventueel formuleren van aanpassingen op grond van de bevindingen. Hiervoor was een bestand van tenminste duizend titelbeschrijvingen noodzakelijk, hetgeen in juli was bereikt. Eind december kon de tweede fase worden afgesloten met een positief besluit over de voortgang, maar ook met een aantal noodzakelijk geachte bijstellingen. In overleg met Bureau IMC werd besloten de levering van de nieuwe versie van het programma in januari 1990 af te wachten en hierin de betreffende aanpassingen te realiseren.

Publiekssysteem

Voor 1990 staat de verwezenlijking van het publiekssysteem op stapel. De TINlib-catalogus zal voor de gebruikers van de bibliotheek toegankelijk worden gemaakt door middel van een raadpleegsysteem in de studiezaal. Daarnaast zullen in het programma enkele faciliteiten worden ingebouwd ten behoeve van regelmatige attendering op basis van interesse-profielen, de zogenaamde SDI-profielen (Selective Dissemination of Information). In december is het verzoek tot subsidieverstrekking door het Departement genereus gehonoreerd.

Aanwinstenlijsten

In 1989 is gestart met het periodiek laten verschijnen van aanwinstenlijsten. Hierin staan recent gecatalogiseerde boeken. De aanwinstenlijst bestaat uit twee gedeelten, te weten de systematische lijst met titels ingedeeld op onderwerpsrubrieken, en een alfabetische lijst van monografieën ingedeeld op persoonsnamen. Op 25 juli verscheen de eerste aanwinstenlijst met het overzicht van januari tot en met juni (circa 1400 titels) en op 1 november met het overzicht van juli tot en met oktober (circa 600 titels).

Bezoek

Dit jaar kwam de telling van het aantal bezoekers die van de bibliotheek gebruik maakten uit op 3618.

Restauratieatelier

Naast het uitvoeren van restauraties, reparaties en het vervaardigen van portefeuilles, verleende A. Ames assistentie bij de inrichting van tentoonstellingen. In het verslagjaar werden 322 boeken en 50 portefeuilles gerestaureerd, 20 bladen gedoubleerd en 3 overslagdozen vervaardigd.

Tevens werden 50 linnen ruggen opgeplakt, 240 stofomslagen en 154 prijslijsten in veilingcatalogi ingeplakt. Voor de vaste opstellingen in het museum sneed Ames 498 etiketten. Ook voor het opbinden van de geëxposeerde boeken in de tentoonstelling Kunst in Kaart werd een beroep op hem gedaan. Voor snijwerk werd de restaurator van de bibliotheek 56 keer ingeschakeld. Hiernaast werd nog tijd gevonden om de oude collectie stempels voor het handvergulden te registreren.

In het kader van het afscheid van de hoofd-directeur stelde de heer Ames zijn vakmanschap ten dienste door het vervaardigen van een doos. Deze doos kreeg de vorm van het Rijksmuseumgebouw. Hierin werd het door het personeel vervaardigde afscheidsgeschenk ingepakt. Voor het aan de scheidende directeur aangeboden speciale nummer van het *Bulletin van het Rijksmuseum* maakte hij een fraaie lederen band.

Berging

In de sinds 1981 in gebruik genomen boekenberging begon zich ruimtegebrek af te tekenen in de rubriek tijdschriften. De in 1980 geleverde boekenstellingen waren niet meer leverbaar, besloten werd om 8 kasten van een nieuw type te plaatsen. Met deze uitbreiding is de vloeroppervlakte van de berging maximaal benut. Gezien de te verwachten groei van de collectie, zal de nu beschikbare plankruimte in 1992 geheel zijn gevuld. Gelukkig kon de berging van de veilingcatalogi worden uitgebreid door het plaatsen van stellingen in het voormalige prentendepot. Met de sinds 1980 onverminderde groei van circa 12 meter per jaar kunnen de veilingcatalogi tot 1996 worden opgeborgen. In de komende jaren zal gedacht moeten worden aan uitbreiding van de boekenberging.

Aanwinsten

De inventaris telt 2139 nieuwe titels. Dit hoge aantal kan worden verklaard uit het inlopen van de achterstand in 1988. Door aankoop werden verworven 741 exemplaren, door schenking of als plichtexemplaar 696, en 702 door ruil. Het bestand aan lopende tijdschriften werd uitgebreid met acht nieuwe abonnementen en één jaarverslag. Vanwege gestaakte publicatie werden 21 tijdschriften afgesloten. Aan het eind van het jaar bedroeg het totaal aantal tijdschriftabonnementen 541 en het aantal periodiek ontvangen jaarverslagen 174. Vermeldenswaardig is het abonnement op het nieuw verschenen tijdschrift *Journal of the History of Collections*.

Een selectie van de meest belangrijke schenkingen:

De heer S.H. Levie gaf ter gelegenheid van zijn afscheid enkele boeken ten geschenke waaronder de 16-delige uitgave van Vasari's *Vite de' piu eccellenti pittori, scultori e architetti* (uitgave *Classici Italiani*, Rome 1807-1811), en een fraai uitgegeven facsimilé-uitgave van *Il Codice Trivulziano* door Leonardo da Vinci.

De heer en mevrouw W. Tillema schonken van het tijdschrift *Médecine de France, panorama de la pensée médicale littéraire et artistique française* de jaargangen 1960 tot 1975.

Een selectie van de belangrijkste aankopen:

Zeer verheugend in het jaar van de tentoonstelling gewijd aan de verzameling van Carel Vosmaer is de aankoop van de zeldzame tweede reeks van *Onze hedendaagse schilders met bijschriften van Mr. C. Vosmaer*, bestaande uit 12 afleveringen en verschenen tussen 1883 en 1885 in Amsterdam.

Een oeuvrecatalogus over *Alessandro Bonvicino il Moretto da Brescia* door Pier Virgilio en Begni Redona, uitgegeven te Brescia in 1988 werd verworven.

Ook over Lalique is een lijvig overzicht van zijn werk aangekocht met de titel *René Lalique, 1860-1945 : maître-verrier : analyse de l'oeuvre et catalogue raisonné* door Félix Marcilhac en verschenen in Parijs in 1989.

Tenslotte mag niet onvermeld blijven de facsimilé-uitgave van het geïllustreerde handschrift getiteld *Le livre du Roy Modus* (leerboek voor de jacht van koning Modus) uit circa 1455, dat wordt bewaard als MS 10.218-19 in de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel. Deze facsi-

milé-uitgave met commentaarband verscheen in Graz in 1989.

Tentoonstellingen en bruiklenen

In de volgende tentoonstellingen werden boeken geëxposeerd:

De verzameling van Mr. Carel Vosmaer

Kunst in kaart

Russen en Nederlanders

Soutvaeten met termen ende vergulde beeldens

Bruiklenen werden verleend aan de volgende musea:

Buitenland:

Moskou, Pusjkinmuseum, *Russen en Nederlanders* 2 boeken

Parijs, Galeries Nationales du Grand Palais, *La Révolution française et l'Europe* - 1 boek

Binnenland:

Amsterdam, Institut Français d'Amsterdam, Maison Descartes, *La Révolution française vue des Pays-Bas* - 1 boek

Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof, *'Van beroep glazenier', glas-in-lood in Nederland 1817-1968* 1 boek

Deventer, Speelgoed- en Blikmuseum, *Klein Wedgwood, oud en nieuw* 1 boek

Haarlem, Frans Halsmuseum, *Edele eenvoud, neo-classicisme in Nederland (1765-1800)* - 1 boek

Helmond, Gemeentemuseum, *IJzersterk mensenwerk* 1 boek

Helmond, Gemeentemuseum, *'Van beroep glazenier', glas-in-lood in Nederland 1817-1968* - 1 boek

Rotterdam, Nederlands Architectuurinstituut, *Het tekeningenarchief A.N. Godefroy, architectuurtekeningen 1841-1896* - 6 boeken

G. Educatieve Afdeling

Organisatie en personeel, dienstruimten

De reorganisatie van het Rijksmuseum welke momenteel gaande is, had voor de Educatieve Afdeling, in vergelijking met de andere afdelingen van het museum, dit jaar wel het meest ingrijpende effect: mevrouw drs A.A.E. Vels Heijn, die als wetenschappelijk medewerker ruim 17 jaar in de Educatieve Afdeling werkzaam was, werd met ingang van 15 september benoemd tot directeur van de Sector Presentatie van het Rijksmuseum. Vanaf dat moment werd

deze afdeling onderdeel van die Sector Presentatie, maar behield - in afwachting van de dingen die komen gaan - het predicaat Educatief.

Mevrouw drs S.H.G. Tissink werd met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 1986 bevorderd tot wetenschappelijk medewerker.

Met ingang van 1 februari 1989 volgde de vaste aanstelling van de heer P.J. de Dreu tot museumassistent.

Cursussen

Mevrouw Tissink volgde de cursus 'De junior manager' - voor jonge (toekomstige) managers - van Management Studiecentrum de Baak in Noordwijk. Tijdens deze intensieve cursus, drie keer vier dagen intern, maakte zij kennis met allerlei aspecten van dit vakgebied. De deelnemers waren grotendeels uit het bedrijfsleven afkomstige heren; WVC zorgde voor de drie vrouwelijke deelnemers.

Drs T. van der Meer nam deel aan de jaarlijkse cursus voor de leden van de dienstcommissie.

De heer De Dreu volgde een driedaagse universitaire cursus 'Leermiddelen ontwikkeling' van de Rijksuniversiteit Utrecht.

Dienstruimten

De David Röellzaal was een deel van het jaar wegens werkzaamheden door de Rijksgebouwendienst niet beschikbaar. Vanaf 25 juli was de zaal weer voor het publiek toegankelijk, voor het vertonen van klankbeelden, en voor het Lunchpauze-programma.

De Hoekzaal is nu afgeschilderd, de vitrines daar zijn opnieuw bekleed, de presentatiewanden zijn presentabel gemaakt. De vaart die achter het project gezet kon worden was mede gevolg van het bezoek van de ICOM sectie CECA in augustus aan Rijksmuseum en Educatieve Afdeling.

Van de Hoekzaal werd weer een gelijksoortig gebruik gemaakt als in vorige jaren.

Educatieve begeleiding in permanente opstellingen

Ook dit jaar kwam deze vorm van begeleiding eigenlijk niet zichtbaar voor in de zalen van het Rijksmuseum. Slechts in de afdeling Nederlandse geschiedenis werd daartoe een aanzet gegeven.

De heer Van der Meer werkte in die afdeling aan een proef voor een nieuw type etiketten (in de Nederlandse en Engelse taal) dat in de vitri-

nes gebruikt zal gaan worden, en aan een nieuwe vitrine over de Nederlandse spoorwegen in de 19de eeuw.

Hij was ook betrokken bij de voorbereiding van de VOC-opstelling in de afdeling Nederlandse geschiedenis: een nieuwe vaste opstelling over de Verenigde Oostindische Compagnie, waarbij de nadruk zal komen te liggen op de geschiedenis van het VOC-bedrijf, op de organisatie in Europa en in Azië, en op materiële aspecten zoals scheepsbouw, uitrusting en handel.

Liesbeth van Noortwijk, stagiaire van de Teha-tex-opleiding aan de Hoge School voor de Kunsten te Kampen, maakte een ontwerp en opzet voor een invulling van het carré, die zal bestaan uit een opstelling met informatie over grafische en tekentechnieken. Bezoekers van het Rijksprentenkabinet zullen daar uitleg krijgen over termen en technieken aan de hand van teksten, reproducties en speciaal voor deze opstelling gemaakte voorbeelden.

Deze invulling van het carré zal kunnen fungeren als een aanvulling op het succesvolle Prenten-ABC, en het legt bovendien een basis voor het nog te produceren Tekeningen-ABC. De andere begeleiding in de zalen met permanente opstellingen van het museum geschiedt door de Kijkroute en de speurtochten.

Kijkroute

Er is nu een duidelijker verdeling gemaakt van de verantwoordelijkheden van de inhoudelijke producenten van Kijkroutes en van het dagelijks beheer ervan. Dat 'hardware' gedeelte ligt in handen van de Intendance en de afdeling Voorlichting.

De heer drs P.J. van der Heijden bereidde, als lid van de Kijkroute-commissie 'inhoud', de nieuwe Routes voor over Seizoenen (nr.4) en over Portretten (nr.21), beide in samenwerking met drs W.Th. Kloek.

Speurtochten

De heren Van der Heijden en De Dreu voltooiden de Speurtocht over de afdeling 17de-eeuwse schilderijen. Zij deden dat, in samenwerking met (nu) free-lancer R. Uterwijk, die daarmee begonnen was, toen hij als erkend gewetensbezwaaarde werkzaam was in de Educatieve Afdeling.

Het maken van deugdelijke Speurtochten voor scholieren is een vaak schromelijk onderschatte opgave: goede voorbeelden zijn zeldzaam.

Daarom werd dankbaar gebruik gemaakt van de gelegenheid om met een gedeelte van de Speurtocht te experimenteren tijdens de Amsterdamse Kunstschooldag (24 februari, zie elders in dit jaarverslag).

Educatieve begeleiding in tentoonstellingen

Uit de begeleiding in tijdelijke tentoonstellingen is de Educatieve Afdeling niet meer weg te denken. Van de tien tentoonstellingen die er dit jaar werden georganiseerd kregen er negen een min of meer uitgebreide begeleiding. Slechts in de tentoonstelling waarin aandacht werd besteed aan een nieuwe aanwinst, een zilveren zoutvat, was van educatieve begeleiding geen sprake.

Carel Vosmaer, Kunst in kaart

Voor deze tentoonstellingen in het Rijksprentenkabinet verzorgden mevrouw Vels Heijn en de heer Van der Heijden de bescheiden educatieve begeleidingen, met enkele inleidende tekstpanelen en soms redactionele adviezen bij door collega's van het Rijksprentenkabinet geproduceerde teksten.

Oog voor kunst

Mevrouw Tissink verzorgde de tekstuele begeleiding van de jaarlijkse fototentoonstelling van de Afdeling Nederlandse geschiedenis. Voor het achterhalen van gegevens die nodig waren voor de documentatie van de foto's was volontair IJsbrand van Veelen aangenomen. Door drukke werkzaamheden elders kon hij zijn werk voor het Rijksmuseum niet afmaken. Mevrouw Tissink moest ook nogal wat tijd daaraan besteden.

Russen en Nederlanders. Uit de geschiedenis van de betrekkingen tussen Nederland en Rusland, 1600-1917

De heer Van der Meer was niet alleen belast met de educatieve begeleiding van deze tentoonstelling, hij was ook nauw betrokken bij de voorbereiding van de tentoonstelling. Tot op de dag van de opening werd hij terzijde gestaan door de stagiair Benno van Tilburg, student Ruslandkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Samen droegen zij zorg voor de informatie (in het Nederlands en het Engels) door middel van tekstborden, dia-programma en videoregistratie. Een en ander gebeurde in overleg met de betrokken medewerkers van de afdeling Nederlandse geschiedenis en de vormgevers van de tentoonstelling.

De tentoonstelling van ca. 360 objecten - elk voorzien van toelichtende tekst - werd verdeeld in twaalf thema's binnen een chronologische ordening: herkenbaar aan de grote tekstpanelen en het kleuronderscheid in de tentoonstelling. In een aantal gevallen werden de thema's in subthema's onderverdeeld. De tekst van deze subthema's werd gegeven in ca. 25 kleinere tekstpanelen (van 30 × 30 centimeter).

De Educatieve afdeling verzorgde ook een 'Ruslandnummer' van de Rijksmuseumkunstkant. Van deze krant verscheen ook een Engelstalige editie.

In plaats van de oorspronkelijk voorziene televisiefilm kwam een kleine videocompilatie tot stand van filmpjes over St.Petersburg en Nova Zembla, nadat eerst nog getracht was om met bestaand materiaal en zeer beperkte middelen een videopresentatie over de reisroutes van de Nederlanders te maken.

In december, na afloop van de tentoonstelling in het Poesjkinmuseum in Moskou zorgde de heer Van der Meer met M. Jonker (conservator Amsterdams Historisch Museum) voor het terugtransport van de Nederlandse objecten van Moskou naar Amsterdam.

Fotokunst 19de eeuw

De begeleiding van deze tentoonstelling in het Rijksprentenkabinet was wat uitvoeriger. Onder begeleiding van mevrouw Tissink schreef stagiaire Anja Krabben, student kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, de teksten voor de ingangspanelen. Zij verzorgde tevens een hand-out met technische termen en een map met uitleg over allerhande fototechnieken. Bij deze tentoonstelling verscheen ook een aflevering van de Rijksmuseumkunstkant - Vol. 16 no.2 - ook geschreven door de stagiaires Anja Krabben en Ans Kroon.

Aanwinsten 1975-1989

Als verrassing voor de vertrekkende hoofddirecteur dr S.H. Levie werd in de 'Vermeer-uitbouw' een tentoonstelling ingericht met een keuze uit de aanwinsten die tijdens zijn directoraat verworven werden. Mevrouw Tissink was bij de voorbereidingen voor deze tentoonstelling betrokken, zorgde voor de begeleidende teksten, waaronder het verklarende ingangspaneel.

In het Lunchpauze-programma hield mevrouw Tissink een lezing over dit onderwerp.

I. van Kinsbergen

Op de afdeling Aziatische kunst was gedurende enige maanden een tentoonstelling te zien met foto's van I. van Kinsbergen, fotograaf van oudheden op Java, aan het einde van de vorige eeuw. Mevrouw Tissink schreef enkele inleidende teksten.

De Hollandse fijnschilders

Bij deze tentoonstelling werd een omvangrijke en diepgaande begeleiding opgezet; de leiding van dat project was in handen gegeven van de heer Van der Heijden en mevrouw Tissink. Een aantal in de plannen verdisconteerde educatieve zaken moest tijdens de rit opgegeven worden. Een toelichting (in audiovisuele en in participerende vorm) bij de smaakhistorische component van de tentoonstelling kon ook niet gerealiseerd worden en dat werd node gemist. Bij deze tentoonstelling verzorgde de Educatieve Afdeling wel alle teksten bij de tentoonstelling. De begeleiding vertoonde dus wel manco's, maar stemde toch ook tot tevredenheid en de teksten werden alom gewaardeerd.

Op initiatief van de heer Van der Heijden, werd door Broadcast Video Cultuur de film 'Met engelengeduld en mierenvlijt' geproduceerd. Met de registratie van deze videofilm op High Definition TV, manifesteerde het Rijksmuseum zich in één klap aan de spits van de televisietechnologie. De film was de eerste culturele productie op HDTV en de première van dat televisiesysteem vond dan ook passenderwijze plaats in de David Röellzaal; daarna werd de film doorlopend vertoond in de tentoonstelling. Ook de opnames vergden het een en ander van het Rijksmuseum: vier dagen diende de ontworpen tentoonstellingszaal als televisiestudio. De productie werd uitgezonden door de KRO en de BRT.

De heer Van der Heijden schreef samen met regisseur Jonne Severijn het scenario; met hem en met producer George Hulshof voerde hij ook de redactie. Stagiaire Lillian Waanders verleende daar waardevolle hand- en spandiensten bij.

Ter voorbereiding van school- en groepsbezoek aan deze tentoonstelling werd een pakket samengesteld, bestaande uit:

- handleiding voor docenten: inleiding en tips voor het gebruik van het onderhavige pakket;
- één exemplaar van de lesbrief: voorbereidende informatie voor de docent ten behoeve van een

inleiding op school. De lesbrief gaat vooral in op de artistieke aspecten van het werk van de Hollandse fijnschilders: de artistieke bijdrage van enkele van de schilders, de bijzondere aard van hun werk en de waardering voor ze in de 17de eeuw;

- één exemplaar van een speurtocht door de tentoonstelling langs 11 schilderijen, met de antwoorden op de vragen in de speurtocht;

- één exemplaar van de Rijksmuseumkunstkrant Vol. 16 no. 3: deze krant is bijna geheel gewijd aan de tentoonstelling en geeft extra achtergrondinformatie;

- twee gratis-toegangsbewijzen: één voor een oriënterend bezoek van de docent en één voor het lesbezoek met de leerlingen.

Dit pakket kon - tegen betaling - worden uitgebreid met 8 dia's.

De tekst van het materiaal uit dit pakket werd voor het grootste deel geschreven door Petra Bongers en Lia Harmsen, stagiaires bij de Educatieve Afdeling. De productie, vormgeving en organisatie lag in handen van de heer De Dreu. Het pakket werd voornamelijk toegezonden aan scholen van het Voortgezet Onderwijs, die het materiaal bij de afdeling hadden aangevraagd. Ter promotie van het pakket werden een mailing verzorgd aan ca. 500 adressen uit het onderwijs. Die mailing werd in hoofdzaak georganiseerd door Lillian Waanders, stagiaire van zowel de Educatieve Afdeling als de afdeling Voorlichting.

Daarnaast werd deze speurtocht ook te koop aangeboden in de tentoonstellingszaal.

Ontmoetingen

De aanvankelijke voor de educatieve begeleiding ontwikkelde plannen werden bijgesteld. De educatieve begeleiding moest beperkt blijven tot ingangs-panelen met teksten over de aard van de ontmoetingen, de ontmoetende kunstenaars en twee inleidingen met de geschiedenis van de beide prentenkabinetten. Uitbreider teksten die ingaan op het wezen van die zeven ontmoetingen en die geprepareerd waren voor tekstborden in de tentoonstellingsgalerij van het Rijksprentenkabinet werden herschreven tot teksten op een zgn. mee-neem-papier; dat werd bezoekers in de tentoonstelling ter hand gesteld.

Chinese schimmen

Rubbings uit de Wu Liang-graftempels werden tentoongesteld in de afdeling Aziatische kunst.

De door de conservator van die afdeling aangeleverde tekst-massa werd door de heer Van der Hoek bewerkt.

Tentoonstellingen in de toekomst

In 1989 vonden ook werkzaamheden plaats voor tentoonstellingen die de komende jaren gehouden zullen worden.

Mevrouw Tissink nam in dit verslagjaar als leider van het educatieve begeleidings-project deel aan de vergaderingen ter voorbereiding van de tentoonstelling over Juwelen uit het Schmuckmuseum Pforzheim.

De heer Van der Meer nam deel aan de voorbereidingen voor de volgende vijf tentoonstellingen van de afdeling Nederlandse geschiedenis (alle aangeduid met hun werktitel): War Artists, Daendels, Honderd jaar sociaal-democratie en de fototentoonstellingen Landschap in Nederland en Recreatie in Nederland.

Rijksmuseumkunstkoffer

Dit verslagjaar zijn 124 Rijksmuseumkunstkoffers aan basisscholen verzonden, of verstrekt aan de balie van de Educatieve Afdeling. Dat zijn er slechts vijf minder dan vorig jaar, maar met meer bezoekers: 442 begeleiders bereidden er een werkbezoek met hun in totaal 4179 leerlingen mee voor, tegen respectievelijk 574 en 4869 in 1988.

Als promotiemiddel voor het educatieve werk van het Rijksmuseum werd de koffer gepresenteerd aan het Amsterdamse onderwijs. Daarmee werd de gebruikelijke gedragslijn om dit informatiemateriaal niet te verstrekken aan Amsterdamse scholen - die kunnen immers voortreffelijk worden bediend door de Amsterdamse Museumcommissie - verlaten. Als gevolg daarvan werden er 63 Rijksmuseumkunstkoffers afgenomen door 33 Amsterdamse scholen. Zij bezochten met ca. 1500 leerlingen het Rijksmuseum op de Kunstschoolag.

Rijksmuseumkunstkrant en Rijksmuseumkunstkrant- in boek

Aan het einde van 1989 telde de 16de jaargang van de Rijksmuseumkunstkrant 7502 (6358) abonnees. Het aantal particuliere abonnees bedroeg - met tussen () de aantallen van eind 1988 - 4244 (3134); 198 (214) onderwijsinstellingen waarvan 72 (58) bulkabonnees, waren gezamenlijk goed voor 2583 (3224) lezers. De Rijksmuseumkunstkrant is verder te vinden in 265

bibliotheken. De overige abonnementen gaan naar personeelsverenigingen, volksuniversiteiten, amateurschilderclubs en andere instellingen.

De vorig jaar ingezette lichte groei van abonnees heeft inderdaad doorgezet: het totaal aantal steeg met ca. 10%. Vooral de groei van het aantal particuliere abonnees zat goed in de lift. Het aantal abonnementen dat in het onderwijs is afgezet daalde echter sterk.

Dit jaar is een actievare werving gevoerd dan in het voorgaande jaar. Mailingen werden gericht aan alle openbare bibliotheken en naar de volksuniversiteiten. Daarnaast is er ook geadverteerd in periodieken van diverse aard. Voor het overige was de werving afhankelijk van verspreiding via de Uitmarkt en van mond-tot-mondreclame, ontstaan door de losse verkoop - in tentoonstellingen bijvoorbeeld - die meer dan vroeger wordt toegepast.

In de laatste drie nummers van deze jaargang werden de volgende artikelen gepubliceerd (auteurs worden er achter en tussen ( ) genoemd):

Vol. 15 no.4

Kunst = werk, fotografen documenteren de wereld van de moderne kunst (IJsbrand van Veelen)

Tussen vakman en artiest (Pieter van der Heijden, Fieke Tissink)

Vol. 15 no.5

Historisch Verantwoord en Echt Egyptisch (Annemarie Vels Heijn)

Vol. 15 no.6

Van Vriezenveen tot Hermitage (Benno van Tilburg)

Russische tsaren verzamelen Nederlandse kunst (Annemarie Vels Heijn)

De vaste rubrieken

In de vaste rubriek Externe Betrekkingen schreef Gerard van der Hoek over 'Beelden en reliëfs van de Meester van Koudewater in Uden te zien', over 'Joanna Ziezenis: actrice vereeuwigd' en over 'Nederlandse kunst in de ambassade te Moskou'.

In de rubriek 'Hoofdstuk uit het Rijksmuseum' worden meesterwerken uit de collectie uitvoerig besproken en royaal afgebeeld. In de laatste drie afleveringen waren dat respectievelijk 'De zilveren Diana-schaal van Paulus van Vianen'

(Annemarie Vels Heijn), 'Shiva, Koning der Dans' (Fieke Tissink), 'Vaas van Saksisch porselein uit de fabriek te Meissen, beschilderd door Johann Gregor Höroldt (Gerard van der Hoek). In 'het Achterste van de Krant' was er - naast de vermelding van algemene wetenswaardigheden als tentoonstellingen - aandacht voor de publicatie van het derde deel van Rijksmuseum-kunstkant-in-boek en het Lunchpauze-programma in het voorjaar van 1989, voor de nieuwe plastic verzend-enveloppe van de Rijksmuseumkunstkant en voor de aankomende nieuwe rubriek 'Oud en Nieuw'.

In nummer 4 t/m 6 verschenen de laatste drie afleveringen van het 'Religieus Register', van de hand van Annemarie Vels Heijn.

In de eerste drie nummers van de 16de jaargang werden de volgende artikelen gepubliceerd (auteurs worden er achter en tussen ( ) genoemd):

Vol. 16 no.1

Zout in zilver (Annemarie Vels Heijn)

Nederlandse zouthandel (Tom van der Meer)

Vol. 16 no.2

De werkelijkheid in zwart-wit (Anja Krabben, Ans Kroon)

Vol. 16 no.3

Hollandse fijnschilders, Klein en curieus (Pieter van der Heijden)

De vaste rubrieken

In 'Hoofdstuk uit het Rijksmuseum' werden dit keer de volgende objecten behandeld: 'Portret van een paar genaamd 'Het Joodse bruidje' (Pieter de Dreu), 'Maria Magdalena, geschilderd door Carlo Crivelli' (Annemarie Vels Heijn), 'Model van de zeventiende-eeuwse Oostindië-vaarder Prins Willem' (Tom van der Meer).

In de nieuwe rubriek 'Oud en Nieuw' - een idee van Pieter van der Heijden - gaat het over de inspiratie die oude kunst levert voor moderne kunstenaars. Van der Heijden zelf schreef de eerste twee artikelen, en vergeleek de volgende kunstenaars en kunstwerken met elkaar: 'Jacob van Ruisdael: Molen bij Wijk bij Duurstede - Igor Kopystiansky' en 'Rembrandt van Rijn: Zelfportret als de apostel Paulus - Pieter Engels: 'Rembrandt', after Rembrandt's Selfporait as Saint Paul'; Pieter de Dreu en Fieke Tissink vergeleken 'Rembrandt van Rijn: Haesje Jacobsdr van Cleyburg en Jan Asselijn: De bedreigde zwaan - Carel Visser: Haesje van Cleyburg'

Op 'het Achterste van de Krant' werd aandacht besteed aan de tentoonstellingen 'Kunst in kaart' en 'Aanwinsten 1974-1985' en aan de aanwinst van Hendrick Goltzius 'Lot en zijn dochters' en aan de tentoonstelling 'Begegnungen/Ontmoetingen'.

Voor de coördinatie van de veelomvattende inhoud van dit blad, waaraan evenzoveel auteurs deel hebben als de afdeling personeelsleden kent, tekende de heer Van der Heijden.

Dit jaar werd de Rijksmuseumkunstkrant op verschillende tentoonstellingen verkocht. Zo verscheen er een Engelse editie van Vol. 15 no. 6. Hierdoor werden ook de buitenlandse bezoekers van de tentoonstelling 'Russen en Nederlanders' in staat gesteld kennis te nemen van de inhoud van de tentoonstelling door middel van de Rijksmuseumkunstkrant. De krant was ook nog te koop in de volgende tentoonstellingen: 'Fotokunst 19de eeuw', 'De Hollandse fijnschilders', 'Oog voor kunst'

De opmaak was, als vertrouwd, in de handen van Piet Schreuders, de druk van Mart. Spruyt bv., verzending werd verzorgd door Quado. De abonnementenadministratie was in handen van de Educatieve afdeling.

Rijksmuseumkunstkrant-In-Boek

'Rijksmuseum kunstkrant-in-boek' is een heruitgave in boekvorm van de eerste 13 jaargangen van de Rijksmuseumkunstkrant. In mei van dit jaar verscheen het derde deel. De verschillende delen zijn voorzien van een cumulatief register, samengesteld door de heer De Dreu.

In deel drie is ook een apart hoofdstuk gewijd aan de geschiedenis van de Rijksmuseumkunstkrant, de voorgangers en het wervingsmateriaal; dat overzicht werd samengesteld door het hoofd van de Educatieve afdeling.

Projectpakketten, infoloppe, scriptiewijzer

Per onderwerp werden de volgende aantallen projectpakketten verstuurd:

- 1 Hollandse schilderkunst in de 17de eeuw 724
- 2 Hollands landschap in de 17de eeuw 446
- 3 Hollands stilleven in de 17de eeuw 389
- 4 Hollands portret in de 17de eeuw 78
- 5 Gouden Eeuw 492
- 6 Rembrandt 1119
- 7 Frans Hals 465
- 8 Johannes Vermeer 230

- 9 Jan Steen 243
- 10 Delfts aardewerk 74
- 13 Hollands Genre in de 17de eeuw 334
- 15 Bouwkunst
Romaans/Gotiek/Renaissance/Barok 373
- 17 Vlaamse primitieven 43
- 18 Jan van Eyck 42
- 19 Hieronymus Bosch 69
- 20 Beeldhouwkunst 45
- 22 Lucas van Leyden 3
- 23 Albrecht Dürer 10
- 24 Pieter Bruegel 3
- 25 Renaissance 10
- 26 Leonardo da Vinci 27
- 27 Michelangelo 344
- 28 Barok/Rococo 209
- 29 Spaanse schilderkunst 32
- 30 Rubens 50
- 31 Wandtapijten 75
- 32 Pruikentijd 266
- 33 Classicisme 122
- 34 Romantiek 244
- 35 Romantiek in Nederland 76
- 36 Impressionisme 467
- 37 Haagse School/Amsterdamse Impressionisten 73
- 38 Vincent van Gogh 1092
- 39 Jan Toorop en tijdgenoten 51
- 40 Jugendstil 122
- 41 Expressionisme 156
- 43 Surrealisme 172
- 44 Magisch realisme 43
- 45 Nederlandse kunst 1850-1950 *) 31
- 46 Cobra 247
- 50 Rijksmuseum gebouw 150
- 51 Rijksmuseum 168
- 52 Grafische technieken 88
- 53 Rembrandt etsen 111
- 54 Kinderen in de 17de eeuw 197
- 55 Picasso 94
- 56 Kostuum 416
- 57 Kant 84
- 58 M.C. Escher 52
- 59 Byzantijnse kunst 23
- 66 Sociale ontwikkelingen in de 19de eeuw 56
- 67 Zeehelden 134
- 68 Kastelen 425
- 69 Middeleeuwse stad 152
- 70 Tachtigjarige oorlog 264
- 72 Nova Zembla 37
- 73 Geschiedenis van de geneeskunde 154
- 75 Eten en drinken 93
- 76 V.O.C. 83

78 Franse tijd 80
 79 Tweede Wereldoorlog 434
 Totaal 12.504

*) pakket wordt uitsluitend in het Rijksmuseum uitgegeven

Bij dit in het verslagjaar verstrekte aantal projectpakketten moeten nog eens ruim 2000 pakketten worden opgeteld, die werden uitgegeven aan museumbezoekers via de balie in de Educatieve Afdeling.

De Infoloppe - bijzonder projectpakket over de Educatieve afdeling - werd weer in een kleine low-budget oplage aangemaakt; er werden er 56 van uitgegeven.

Begin september verscheen het nieuwe projectpakket no. 20 'Beeldhouwkunst'. De gebruikelijke vorm van een projectpakket - een los tekstvel en plaatjesvel - is hier verlaten. De basis van dit pakket bestaat uit een affiche met daarop zowel tekst als afbeeldingen. In een klein boekje wordt uitgelegd hoe dit pakket gebruikt kan worden. Het pakket is vormgegeven door studio A & a te Amsterdam. Aan de productie van dit pakket werd financieel bijgedragen door het De Gijzelaar-Hintzenfonds en Koninklijk Magazijn de Bijenkorf.

Ook pakket no. 56 'Kostuum' is toe aan een gewijzigde herduk. Daartoe is contact gelegd met mevrouw L. Brouwers, docente kunstgeschiedenis en kostuum-geschiedenis aan de Amsterdamse MTS voor Mode en Kleding. In het voorgaande jaar waren er al wat verkenningen verricht voor een andere structuur en opzet van dat pakket. Naar aanleiding daarvan is besloten de gebruikelijke fotografische hoofd-illustraties te vervangen door getekende illustraties. Ter voorbereiding van deze nieuwe vorm is bij wijze van experiment aan de illustrator Fred Marschall opdracht gegeven het hoofdartikel van Rijksmuseumkunstkant Vol. 15 no. 5. 'Historisch verantwoord' van illustraties te voorzien. De resultaten daarvan leidden er toe, dat met hem en met mevrouw Brouwers gesprekken zijn gevoerd teneinde tot een uitgewerkte structuur te komen van een vernieuwd projectpakket 'Kostuum'.

Ans Kroon, stagiaire bij de Educatieve Afdeling, heeft een schets gemaakt voor de mogelijke aanvulling van pakket no. 37 'Haagse School en Amsterdamse Impressionisten'. Op dit moment

ligt in dat pakket de nadruk vooral op de Haagse School en verdienen de Amsterdamse Impressionisten wat extra aandacht. Daarnaast heeft zij, samen met Anja Krabben - eveneens stagiaire - een concept gemaakt voor een geheel nieuwe productie, een projectpakket over 'Fotografie'. Helaas laat het budget de noodzakelijke uitbreidingen niet toe. Het ziet er dus naar uit dat in het komende jaar alleen maar de noodzakelijke herdrukken verwezenlijkt kunnen worden. En ook hier geldt dan dat stilstand achteruitgang is.

Scriptiewijzer

Aan het einde van het voorgaande jaar raakte de voorraad van de Scriptiewijzer uitgeput en werd een derde druk noodzakelijk. Omdat bij de drukker al het bestaande materiaal verdwenen was, moest de Scriptiewijzer geheel opnieuw gemaakt worden. Uiteindelijk presenteerde de uitgever, het NBLC te Den Haag, de geheel gewijzigde en verbeterde derde druk in december.

De totale organisatie van de derde druk van de Scriptiewijzer, het doorvoeren van wijzigingen in de vormgeving en niet te vergeten het samenstellen van de omvangrijke registers lag in handen van de heer De Dreu.

Publieksbegeleiding

Het team van rondleiders werd dit verslagjaar versterkt met drie kunsthistorici en een beeldend kunstenaar. Hiermee komt het totaal aantal medewerkers op 14. Er werden 779 rondleidingen door dit team verzorgd, deels aan vaste museumclubjes die eens per maand het museum bezoeken, deels aan groepen die zich - ruim van tevoren - bij het museum aanmeldden: schoolgroepen, studenten, huisvrouwenverenigingen, culturele gezelschappen, groepen uit het bedrijfsleven.

Ook dit jaar is door mevrouw Tissink en de rondleiders menige hoogwaardigheidsbekleder rondgeleid. Zo bezocht de secretaris-generaal van de Unctad, de heer Dadsie het Rijksmuseum, de premier van Griekenland, de Amerikaanse ambassadeur Albert Sheeney, de Indiase minister Margaret Alva. Ter ere van haar was er een diner bij de Indiase ambassadeur, waaraan mevrouw Tissink aanzat. Samen met de heer R. Baarsen leidde mevrouw Tissink jonkheer mr. J.H. Loudon met een Amerikaanse gast rond. In dit kader hield mevrouw Tissink ook enkele

inleidende causerieën, onder andere voor jonge diplomaten van Buitenlandse Zaken en hun Duitse gasten.

Met collega mevrouw Visser uit het Frans Halsmuseum begon mevrouw Tissink een studiegroep 'museumrondleidingen'. In die studiegroep zitten een aantal rondleiders uit beide museums. Het doel van deze studiegroep is professionalisering van het rondleiden in museums. Onderzocht wordt de mogelijkheid een werkgroep op universitair niveau onderzoek te laten verrichten naar een aantal aspecten van de museumrondleiding.

Museumweekend

Het jaarlijks terugkerende museumweekend viel dit jaar op 15 en 16 april. De bijdrage er aan door het Rijksmuseum, bestond uit het verzorgen van gratis rondleidingen door de rondleiders van de Educatieve afdeling. Vanaf 10.00 uur, tot 16.00 uur vertrok ieder half uur een groepje, dat aan de hand van een Kijkroute een onderdeel van het museum bekeek. Er werden zo 20 trips door het museum gemaakt, waarbij 8 rondleiders 250 bezoekers onder hun hoede hadden.

Rembrandt-weekagenda 1991

Op verzoek van de Rijksmuseum-Stichting heeft de Educatieve Afdeling onder redactie van het hoofd van de afdeling, de heer G.J. van der Hoek het schrijven ter hand genomen van teksten ten behoeve van een zgn. Rembrandt-weekagenda 1991.

Lunchpauze- programma

Ook dit jaar werd in het voor- en najaar een Lunchpauzeprogramma door mevrouw Tissink georganiseerd. In het voorjaar werd, in verband met de verbouwingswerkzaamheden in de David Röellzaal, uitgeweken naar de zaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. In het najaar kon weer gebruik gemaakt worden van de David Röellzaal, zij het dat de bezoekers slechts via een achteringang de zaal konden bereiken.

Voor de zesde maal werd door de heer G. Dumbar een affiche van het Theater Zeebelt te Den Haag goedgunstig ter beschikking gesteld om er het Rijksmuseum Lunchpauze-programma overheen af te drukken.

Het voorjaarsprogramma zag er als volgt uit: 14 feb. G. Luijten (wetenschappelijk medewerker teken en prentkunst, Museum Boymans-van Beuningen), De Triomf van de Schilderkunst: een titeltekening van Gesina ter Borch en een toneelstuk

21 feb. H. Luijten (docent letterkunde van de renaissance, Rijksuniversiteit Utrecht), Het poëzie-album van Gesina Ter Borch een opmerkelijk 'emblematisch' liedboek uit de Ter Borch nalatenschap

28 feb. film: Frans Hals van Antwerpen, door: J. Severijn, G. Hulshof, R. Oomens) duur 54 min. 7 mrt. P.C. Ritsema van Eck (conservator glas, afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid), Gestipt Nederlands glas

14 mrt. G.J. van der Hoek (hoofd Educatieve Afdeling), Educanees, een vorm van informatie-overdracht

21 mrt. J.F. Heijbroek (conservator prenten, Rijksprentenkabinet), De tekeningenverzameling van Carel Vosmaer (n.a.v. tentoonstelling)

28 mrt. Amanda Wolzak, Hendrickje Stoffels, toneelstuk;

12.30 uur nederlandstalig, extra voorstelling:

14.30 uur engelstalig

4 apr. N. Maas (docent 19de-eeuwse Nederlandse letterkunde, Universiteit van Nijmegen), De literaire wereld van Carel Vosmaer (n.a.v. tentoonstelling)

11 apr. B. Kempers (kunstsocioloog, bijzonder hoogleraar Universiteit van Amsterdam), Kopers en kunstenaars in beeld (n.a.v. fototentoonstelling)

18 apr. Mw. A.A.E. Vels Heijn (wetenschappelijk medewerker, Educatieve Afdeling), De schilder Alma Tadema (n.a.v. tentoonstelling Carel Vosmaer)

25 apr. M. Bijl (restaurator, afdeling Schilderijen), Nieuwe ontwikkelingen in de schilderijenrestauratie

2 mei W. Kloek (conservator, afdeling Schilderijen), Willem van de Velde de Oude en het penschilderij De Zeeslag bij Livorno

9 mei J. Braat (conservator, afdeling Nederlandse geschiedenis), Nederlands-Russische betrekkingen 1600-1900 (n.a.v. tentoonstelling)

16 mei G. Schwartz (uitgever, kunsthistoricus), Pieter Saenredam

Voor het eerst in de geschiedenis van het Lunchpauze-programma werd een toneelstuk opgevoerd. In totaal trad de actrice en toneel-

schrijfster Amanda Wolzak driemaal op in het Rijksmuseum; er werd een extra voorstelling ingelast op woensdag 29 maart. Met dit toneelstuk haalde het Lunchpauze-programma zelfs de televisie: TV3 zond op dinsdagavond een deel van de voorstelling uit.

Het najaarsprogramma zag er als volgt uit:

- 5 sept. J.F. Heijbroek (conservator prenten, Rijksprentenkabinet), Kunst in kaart (n.a.v. tentoonstelling)
- 12 sept. R.J. Baarsen (directeur a.i. afdeling Beeldhouwkunst & Kunstnijverheid), Een Amsterdams zilveren zoutvat uit 1618 (n.a.v. aanwinst)
- 19 sept. Mw. M. Boom (conservator fotografie Rijksdienst Beeldende Kunst, Den Haag), Fotokunst 19de eeuw (n.a.v. tentoonstelling)
- 26 sept. Mw. S. Alpers (hoogleraar University of California), The 'Jewish Bride' and Rembrandt's enterprise (engelstalig)
- 3 okt. Mw. S.H.G. Tissink (wetenschappelijk medewerker, Educatieve Afdeling), Bij het afscheid van hoofddirecteur dr S.H. Levie
- 10 okt. J.B. Kist (conservator, afdeling Nederlandse geschiedenis), De VOC in het Rijksmuseum (n.a.v. nieuwe opstelling VOC)
- 17 okt. film: Glas, van Bert Haanstra uit 1958 (duur 10 min.)
- 24 okt. H.W. van Os (algemeen directeur Rijksmuseum), De reconstructie van Giovanni di Paolo's altaarstuk voor kruideniers
- 31 okt. Mw. H.C. Dibbits (projectmedewerker, afdeling Nederlandse geschiedenis), Huisraad aan boord van een Oostindiëvaarder (n.a.v. nieuwe opstelling VOC)
- 7 nov. H. Wildeboer (projectmedewerker, afdeling Nederlandse geschiedenis), De 'dienst ofte nuttigheit' van de slangbrandspuit voor de VOC (n.a.v. nieuwe opstelling VOC)
- 14 nov. F. Rikhof (archiefbeheerder, Rijksmuseum), Gipsafgietsels, een verdwenen verzameling uit het Rijksmuseum
- 21 nov. Mw. B.M.A.M. du Mortier (conservator kostuums, afdeling Beeldhouwkunst & Kunstnijverheid), Tweeslachtigheid in de kunst; de man als vrouw, de vrouw als man
- 28 nov. Mw. M. Bisanz-Prakken (conservator Grafische Sammlung Albertina, Wenen), Ontmoetingen: de betekenis van Toorop voor Klimt (n.a.v. tentoonstelling)
- 5 dec. J.P. Filedt Kok (conservator prenten, Rijksprentenkabinet), Ontmoetingen: Altdorfer

en Segers (n.a.v. tentoonstelling)

12 dec. J.A. Cok (restaurator textiel, afdeling Beeldhouwkunst & Kunstnijverheid), Textielrestauratie: theorie en praktijk

19 dec. P. Hecht (docent Rijksuniversiteit Utrecht), Het puik der kabinetsschilders; de Hollandse fijnschilders (n.a.v. tentoonstelling)

Uit deze overzichten blijkt dat van deze 30 Lunchpauze-lezingen er 3 voor de rekening werden genomen van medewerkers van de Educatieve afdeling, t.w. de dames Tissink en Vels Heijn en de heer Van der Hoek.

De beide series werden weer zeer goed bezocht. Met name de lezing van de Amerikaanse hoogleraar Svetlana Alpers trok veel museumcollega's en kreeg ruimschoots aandacht in de pers.

Onderwijscontacten en stages

Tussen 27 februari en 4 maart was het Rijksmuseum op de Nationale Onderwijs Tentoonstelling aanwezig als voortrekker van de Sektie Educatieve Diensten van de Nederlandse Museum-vereniging. Op hun verzoek kregen zes musea onderdak in de Rijksmuseum-kraam. Dit bleek geen gelukkige oplossing. Voor het Rijksmuseum zelf was, in vergelijking met de vorige deelname, het nuttig effect nu minder duidelijk: het eigen gezicht van het Rijksmuseum kon onvoldoende tot zijn recht komen.

Ook aan de Uitmarkt werd deelgenomen, wederom op initiatief van de Educatieve afdeling, maar met volle medewerking en inzet van mevrouw de Beus, stagiaire bij de afdeling Voorlichting en Lillian Waanders stagiaire bij beide afdelingen.

Op 24 februari bezochten ca. 1500 Amsterdamse scholieren uit het basisonderwijs het Rijksmuseum. Zij namen deel aan de Amsterdamse Kunstschooldag die georganiseerd werd door de stichting JAM. Het bezoek vond plaats in twee groepen van ieder 750 leerlingen. Om dit grote aantal jonge bezoekers in goede banen te leiden, werd aan hen een speciale speurtocht aangeboden. Er bestonden zes verschillende versies die hun gelijktijdige bezoek dusdanig structureerden, dat opstoppingen en problemen vrijwel uitbleven.

Aan deze speurtocht werd een wedstrijdelement toegevoegd. De ingevulde speurtocht werd ingeleverd en nagekeken. Onder de beste inzenders werden prijzen verloot. Voor het Rijksmuseum

lag de organisatie in handen van de heren De Dreu en Van der Hoek.

Op 27 september organiseerde de Vereniging Amsterdams Museum Contact een museummarkt voor de docenten van het Amsterdamse onderwijs. Mevrouw Van der Kieft van het Amsterdams Historisch Museum organiseerde deze bijkomst samen met 's Rijksmuseums heer De Dreu. Op die markt werd aan de bezoekers/docenten een vouwblad uitgereikt met daarin een inventarisatie van activiteiten van Amsterdamse musea gericht op het onderwijs. Dit jaar was als locatie niet het Tropenmuseum gekozen - zoals vorig jaar - maar de gunstiger gelegen, de meer tot bezoek uitnodigende Binnenstraat van het Stadhuis. Ook werd deze keer meer aandacht besteed aan promotie en werving voor dit evenement. De opkomst en de reacties waren in tegenstelling tot vorig jaar wel bevredigend.

De dames Tissink en Vels Heijn verzorgden voor de Vereniging van Geschiedenisleraren, afdeling Amsterdam een dag over de vrouw in de 17de eeuw: hoe werden vrouwen afgebeeld, hoe stond het met vrouwelijke kunstenaressen. De voordrachten werden gehouden in het kader van de TerBorch-tentoonstelling in het Rijksprentenkabinet.

De heer Van der Hoek verzorgde drie werkcolleges over tekstschrijven op de Reinwardt-academie. In datzelfde kader verzorgde daar de heer De Dreu een college over de drukwerkproducties van de Educatieve Afdeling van het Rijksmuseum.

Mevrouw Tissink ontving studenten van de Hogeschool Breda die daar een gidsopleiding volgen. Zij vertelde het één en ander over de praktijk en de theorie van het rondleiden in het museum.

Mevrouw Tissink werd geïnterviewd voor het afstudeer-onderzoek 'De opvattingen en activiteiten van de nieuwe generatie educatieve medewerkers in musea' van Ria Veenstra, student algemene letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Stages

De Educatieve afdeling maakte zijn plaats als educatief laboratorium weer waar door aan 8 stagiair(e)s gastvrijheid te verlenen.

Benno van Tilburg, student Ruslandkunde, voltooide zijn vorig jaar begonnen stage en zette als projekt-medewerker zijn werkzaamheden voort tot aan de opening op van de zgn. Russententoonstelling.

Monique Aberson, stagiaire van de Hogeschool te Tilburg, vorig jaar begonnen aan haar stage werkte nog tot 30 januari aan een projektpakket over Kostuums.

Ans Kroon, studente kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam werkte van 18 mei tot 18 augustus aan het projectpakket Haagse School en een artikel in de Rijksmuseumkunstkrant, onder begeleiding van drs H. van Reede. Deze stage-begeleider is een van de weinigen die contact onderhoudt met de stage-verlenende instelling.

Anja Krabben, student kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, werkte van 29 mei tot medio september mee aan de tentoonstelling Fotokunst 19de eeuw.

Marjolien Marreveld, studente kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam was de zoveelste auteur, die de tanden zette in een projektpakket over de Middeleeuwen; zij volbracht haar stage in de maanden juni, juli en augustus. Nieuw in stage-land is het contact met de afdeling Educom van de Universiteit van Nijmegen: studenten Kunstgeschiedenis verdiepen zich in dat instituut in de communicatie tussen kunst en publiek. In dat kader bracht Lillian Waanders van 14 augustus tot 13 november haar stageperiode door bij de Educatieve Afdeling en de afdeling Voorlichting.

Petra Bongers en Lia Harmsen, studierend aan de Akademie voor Beeldende Kunst te Arnhem, waren van 14 augustus tot 17 november als stagiaires werkzaam voor de tentoonstelling 'De Hollandse fijnschilders'.

Liesbeth van Noortwijk, student Tehatex aan de Hogeschool voor de Kunsten te Kampen werkte gedurende haar stage van 11 september tot 4 december aan een permanent presenteerbare opstelling over grafische en teken-technieken. Edith van Driel was een - onregelmatige - stagiairerondleidster. Deze studente kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit wenste in het museum wat ervaring met rondleidingen op te doen.

Collegiale contacten

De weinig florissante personele situatie binnen de Educatieve afdeling had ook tot gevolg dat

collegiale contacten, zeker die in het buitenland, slechts zeer beperkt konden worden onderhouden. Het hieronder vermelde geringe aantal buitenlandse reizen is daar een bewijs van. Gelukkig werd een en ander gecompenseerd door de 15de General Conference van ICOM, die dit jaar in Nederland werd gehouden, hoewel dat evenement weer heel wat extra werk voor de verschillende medewerkers van de Educatieve Afdeling met zich meebracht.

Het Hoofd van de afdeling was mede organisator van het algemene programma van CECA, het ICOM-Committee for Education and Cultural Action.

In het kader van dat CECA-programma werd ook het rapport 'Museum en Publiek' gepresenteerd, een door WVC gefinancierde sociologische studie naar dertig jaar publiekswerk in de Nederlandse museumwereld. Pieter van der Heijden, had, als één van de instigators van het onderzoek, zitting in de begeleidingscommissie, die de onderzoekers dr H. Ganzeboom en drs F. Haanstra al een jaar lang met raad en daad terzijde stond. De heer Van der Hoek was ook verantwoordelijk voor de Amsterdam-dag. Op die 31ste augustus kwamen bijna 250 educatieve collega's uit binnen- en buitenland naar de hoofdstad.

In het ochtendprogramma in de David Röellzaal van het Rijksmuseum was de heer Van der Hoek een van de sprekers. Zijn inleiding was getiteld: 'Cooperation in the Netherlands'. Na een rondvaart door de grachten kon gekozen worden voor bezoek aan een van de zeven Amsterdamse musea waar 'samenwerking' gepresenteerd werd en geobserveerd kon worden.

Een deel van de deelnemers koos voor het Rijksmuseum. Dat museum bezochten zij aan de hand van Kijkroute 0 'Cooperation in the Rijksmuseum'. Dit was een geïmproviseerd fake exemplaar, in een oplage van 50 stuks geproduceerd door de heer De Dreu.

Op uitnodiging van de Nationale Museumsrat van de DDR hield de heer Van der Hoek lezingen, c.q. leidde hij workshops over tekstschrijven in museumzalen. In het voorjaar trof hij zijn aandachtige gehoren in Berlijn, Dresden en Weimar.

Mevrouw Vels Heijn nam van 10 tot 12 mei deel aan het door de Engelse Museum Association te

Londen georganiseerde congres Museum 2000. Als General Coordinator van de Stichting ICOM '89 legde de organisatie van deze conferentie behoorlijk beslag op de tijd van Mevrouw Vels Heijn.

De heer Van der Meer bracht in juni in Parijs een bezoek aan een reeks tentoonstellingen die gehouden werden in het kader van de 'Bicentenaire de la Revolution Française'.

De afdeling ontving ook buiten de internationale museumconferentie bezoekers uit binnen- en buitenland, die zich wensten te informeren op het stuk van educatief werk in Nederlandse museums in het algemeen en in het Rijksmuseum in het bijzonder. Zo werd er van gedachten gewisseld met de vice-director of Presentation van de Metropolitan Museum te New York, Head of Education van The National Gallery of Ireland te Dublin, een groep rondleiders uit de Tate Gallery te Londen.

Ook dit jaar werden de bijeenkomsten van de Sectie Educatieve Diensten van de Nederlandse Museum Vereniging telkens door een aantal medewerkers van de Educatieve Afdeling bezocht.

Mevrouw Tissink en de heren De Dreu en Van der Heijden namen deel aan de jaarlijkse museumdag van het Amsterdams Museum Contact.

Commissie-activiteiten

Het hoofd van de afdeling had zitting in diverse interne commissies.

Hij vertegenwoordigde het Rijksmuseum in de Amsterdamse Museumcommissie.

Hij was ook dit jaar weer secretaris van de Stichting De Gijsselaar-Hintzenfonds. De Nederlandse Museumvereniging vaardigde hem af in de commissie, die het door deze stichting ondersteunde project 'prentbriefkaarten voor kleine Nederlandse musea' begeleidt.

Mevrouw Vels Heijn was secretaris van de Commissie van Bijstand van de Rijksdienst Beeldende Kunst, lid van de Museumcommissie Gouda, bestuurslid van de Stichting Nationaal Blindenmuseum, lid van de Commissie Gemeentelijke Musea Thorn.

Mevrouw Tissink was één keer aanwezig bij de Klankbordcommissie van de voorlichtingswerk-

groep van WVC, die zich bezighield met de interne communicatie in verband met de privatisering van de Rijksmusea. Toen het kabinet viel, stierf deze klankbordcommissie een vroegtijdige dood.

Dit verslagjaar kwam de Verkiezingscommissie voor de Dienstcommissie een keer bijeen, in verband met de verkiezingen in juni 1990.

Mevrouw Tissink heeft zitting in die commissie. Als lid van de feestcommissie bereidden de dames Tissink en Vels Heijn het personeelsfeest t.g.v. het afscheid van de heer Levie voor.

Mevrouw Tissink was ook dit jaar weer voorzitter van het bestuur van Stichting Bureau Bremer te Utrecht, een bureau dat cursussen en excursies op kunsthistorisch terrein organiseert.

De heer Van der Heijden was binnen het Rijksmuseum lid van de commissie Inhoud Kijkroutes, van de redactie van het *Bulletin van het Rijksmuseum* en van de werkgroep Reorganisatie. Als zodanig schreef hij een bondige samenvatting van het lijvige IKON-rapport voor de medewerkers van het Rijksmuseum. In het voorjaar werd hij verkozen tot bestuurslid van de Sectie Educatieve Diensten van de Nederlandse Museum Vereniging. Als zodanig was hij medeorganisator van drie studiedagen van de Sectie: over 'Educatie en PR', over 'Theatrale presentatievormen en hands-on presentaties' en over '30 jaar Museum en Publiek'.

Buiten het museaal/educatieve terrein lag zijn lidmaatschap van de Bezwarencommissie Beoordelingen bij WVC.

De heer Van der Meer is lid van de dienstcommissie van het Rijksmuseum. In dat kader had hij zitting in de selectiecommissie directeur Sector Presentatie.

De heer Van der Meer is lid van de redactiecommissie voor de jaarlijkse foto-opdracht van de afdeling Nederlandse geschiedenis.

H. Overige Diensten en Afdelingen

Fotodienst

Personeel

Per 1 oktober maakte de chef- fotograaf G.B.H. Bijl gebruik van de VUT- regeling. Hij werd opgevolgd door P.A.M.C. Mookhoek.

Productie

De cijfers over 1989 wijken op twee punten sterk af van die over 1988. Dit betreft de vergrotingen, waarvan er 3317 werden vervaardigd tegen 8959 in het voorgaande jaar, en de kleinbeeldkleurendia's, waarvan de productie bijna verzesvoudigde: van 225 in 1988 naar 1310 in het verslagjaar.

Een lichte stijging vertoonde het aantal kleurpositieven, voornamelijk in verband met de fondswerving t.b.v. de aankoop van het schilderij van Hendrick Goltzius *Lot en zijn Dochters*.

Voorlichting

Personeel

Met ingang van 1 juli maakte mevrouw M.A. Kolkman, hoofd van de afdeling, gebruik van de mogelijkheid om met 'deeltijd- vut' te gaan. Haar taak werd per 1 november, op basis van een arbeidsovereenkomst, volledig overgenomen door mevrouw B.A.M. de Beus, terwijl mevrouw Kolkman zelf zich ging wijden aan een onderzoek naar vormgeving van promotiemiddelen bij een aantal Nederlandse musea.

Mevrouw De Beus was daarvóór reeds enige maanden als stagiaire aan de afdeling verbonden en had als zodanig reeds een deel van de taak van mevrouw Kolkman op zich genomen.

Activiteiten

Op de gebruikelijke wijze werd de publiciteit rond tentoonstellingen en andere activiteiten van het museum verzorgd. Een bijzondere gebeurtenis was ook op het vlak van de externe voorlichting het afscheid van hoofddirecteur Levie.

Het personeelsblad 'Ongekunsteld' verscheen op 23 september met een speciaal nummer over de ambtsperiode van de heer Levie. Daarna werd de productie van dit blad, hangende de reorganisatie en de daarmee verbonden vorming van de sector Presentatie, voorlopig stopgezet.

Bruiklenen aan tentoonstellingen

91 musea en instellingen in binnen- en buitenland ontvingen kunstwerken in bruikleen ten behoeve van tentoonstellingen.

Aarhus, Denemarken, Aarhus Kunstmuseum: Genuine, Spurious, False-2 schilderijen; Alphen aan den Rijn, Openbare Bibliotheek: De

- Joodse gemeenschap in Alphen aan de Rijn - 1 schilderij;
- Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: De geschiedenis van de Beurs - 2 schilderijen;
- Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: J.A. Alberdingh Thijm: katholicisme en kunst in Amsterdam in de 19de eeuw - 4 beelden;
- Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: Goed Verkeerd - 2 schilderijen, 1 glas, 2 prenten;
- Amsterdam, Koninklijk Paleis: De familie Vingboons 3 schilderijen, 4 tekeningen, 1 prent;
- Amsterdam, Maison Descartes: La révolution française vue des Pays-Bas - 10 prenten, 1 boek;
- Amsterdam, Rijksmuseum Nederlands Scheepvaartmuseum: Het Machtige Eyland - 5 schilderijen, 16 tekeningen, 10 aquarellen, 1 schetsboek, 2 kistjes, 1 schrijfcassette, 3 stoelen, 1 kapmes, 1 buddhabeeld, diverse voorwerpen, sieraden, penningen;
- Amsterdam, Rijksmuseum Nederlands Scheepvaartmuseum: Ziet, kinderen deze schepen aan - 6 prenten;
- Amsterdam, Rijksmuseum Nederlands Scheepvaartmuseum: In de gekroonde lootsman - 1 planetarium, tellurium en lunarium, 1 pleinschaal;
- Amsterdam, Tropenmuseum: Noord-Jemen - 2 schilderijen, 3 tekeningen, 2 prenten, 2 musketten en onderdelen;
- Apeldoorn, Historisch Museum Marialust: Vrijen en trouwen 1500-1830 - 3 prenten;
- Apeldoorn, Rijksmuseum Paleis Het Loo: Mary Stuart en Delfts Aardewerk - 3 stukken Delfts aardewerk;
- Arnhem, Gemeentemuseum: Jan Mankes - 1 schilderij, 8 tekeningen, 9 prenten;
- Assen, Drents Museum: Nederlands glas-in-lood 1890-1940 - 1 glas-in-loodraam, 15 kartons en voorstudies;
- Basel, Historisches Museum: Goldschmiedekunst in Basel - 1 bruidskroon;
- Bergen op Zoom, Gemeentemuseum Het Markiezenhof: Eindelijk uit d'Onderdrukking - 1 zilveren gevest;
- Berlijn, Martin Gropius Bau: Ex Oriente Lux - 7 schilderijen, 6 tekeningen, 3 voorwerpen;
- Bilzen-Rijckhoven, België, Slot Alden Biesen: Nieuwe Biesen in Alden Biesen - 1 ets;
- Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum: Weisses Gold aus Fürstenberg - 1 tabaksdoos;
- Brussel, Paleis voor Schone Kunsten: Art Déco in Europa - diverse voorwerpen;
- Brussel, Generale Bank: Kabinetten in de Zuidelijke Nederlanden in de 16de tot de 18de eeuw - 7 gravures;
- Cambridge Mass., Fogg Art Museum: A prosperous past - 3 schilderijen;
- Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof: Van beroep glazenier. Glas-in-lood in Nederland 1817-1968 - 1 boek;
- Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof: De rijkdom verbeeld - 3 schilderijen;
- Delft, Legermuseum: Oranje en de landstrijdkrachten - 5 schilderijen, 2 radslotpistolen;
- Deventer, De Waag: Een potje dammen - 3 prenten;
- Dordrecht, Dordrechts Museum: Kees Verwey - 34 tekeningen;
- Düsseldorf, Hetjens Museum: Keramik vom Niederrhein. Vom Haushaltsgeschirr zum Exportartikel und Prestigeget - 3 schotels;
- Essen, Villa Hügel: Prag um 1500 - 4 tekeningen;
- Fort Worth, Texas, Kimbell Art Museum: A prosperous past - schilderijen;
- Gent, Museum voor Schone Kunsten: Vlaams expressionisme in Europa - 2 tijdschriften, 5 prenten;
- 's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Goudleer-Kinkarakawa - 7 goudleerfragmenten, 1 prent;
- 's-Gravenhage, Pulchri Studio: Hendrik Willem Mesdag - 1 schilderij;
- 's-Gravenhage, Mauritshuis: William and Mary - 5 schilderijen;
- 's-Gravenhage, Museum: Dekolonisatie van Nederlands Indië - 1 ambtskostuum;
- 's-Gravenhage, Mauritshuis: Een keuze - 2 schilderijen, een zoutvat, een haarkam, de Hartog-schotel;
- Groningen, Arctisch Centrum: Nederlandse overwinteringen in het hoge noorden, van Nova Zembla tot Kaap Lee - 16 voorwerpen uit de Barents-collectie;
- Groningen, Groninger Museum: Goudleer-Kinkarakawa - 1 prent;
- Groningen, Groninger Museum: Vroeg-Italiaanse schilderkunst in Nederlands bezit - 17 schilderijen;
- Groningen, Noordelijk Scheepvaartmuseum: Het is niet alles goud - 1 tekening, 4 etsen;
- Haarlem, Teylers Museum: De foto's van Breiter - 5 schetsboekjes, 1 aquarel, 7 foto's;
- Haarlem, Frans Halsmuseum: Edele eenvoud, de ware stijl. Neoclassicisme in Nederland

- 1765-1800 - 1 schilderij, 19 diverse voorwerpen, 26 prenten en tekeningen;
 Hattem, Streekmuseum Het Voermanhuis: Herman Willem Daendels - 1 schilderij;
 Heerenveen, Museum Willem van Haren: Jan Mankes - 1 schilderij, 8 tekeningen, 9 prenten;
 Den Helder, Helder's Marinemuseum: De Mobilisatie van de marine 1914-1918 en 1939-1941 - 1 theepot;
 Helmond, Gemeentemuseum: Een teken aan de wand - graffiti tussen anarchie en galerie - 1 prent;
 Helmond, Gemeentemuseum: IJzersterk mensenwerk - 2 schilderijen, 1 boek;
 Helmond, Gemeentemuseum: Van beroep glazenier: glas-in-lood in Nederland 1817-1968 - 1 boek;
 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum: Eindelijk uit d'Onderdrukking - 1 schilderij, 1 vaandel, 1 gevest;
 Hoorn, Westfries Museum: Het land van de sultans - 1 schilderij, 1 aquarel;
 Keulen, Josef Haubricht Kunsthalle: Der Name der Freiheit. 1288 von Worringen bis heute - wapenschild;
 Keulen, Wallraf-Richartz-Museum: J.-P. Norblin, Zeichner und Graphiker - 6 prenten;
 Leerdam, Nationaal Glasmuseum: A.D. Copier - 1 vaas;
 Leeuwarden, Fries Museum: Lely, meesterzilvermeden in Leeuwarden 1574-1788 - 7 zilveren voorwerpen, 19 prenten;
 Leiden, Koninklijk Penningkabinet: Schepen met geld - 1 tafeltje, 1 stoel;
 Leningrad, Hermitage: Jubileumtentoonstelling - 3 schilderijen;
 Londen, National Army Museum: Glorious Revolution - 1 mortier, 1 prent;
 Lugano, Museo Cantonale d'Arte: P.F. Mola - 4 tekeningen;
 Maastricht, Bonnefantenmuseum: Vroeg-Italiaanse schilderkunst uit Nederlandse verzamelingen - 17 schilderijen;
 Mantua, Palazzo Te: Giulio Romano, pittore e architetto - 3 tekeningen;
 Milaan, Palazzo Reale: Arte in Lombardia tra gotico e rinascimento - 1 tekening;
 München, Bayerisches Nationalmuseum: Kunst des Biedermeier - 8 zilveren voorwerpen;
 Münster, Westfälisches Landesmuseum: Weisses Gold aus Fürstenberg - 1 tabaksdoos;
 New York, The Grolier Club: The Age of William III and Mary II - 7 tekeningen;
 New York, Cooper Hewitt Museum: Courts and Colonies: the William and Mary style - 15 diverse voorwerpen;
 Osaka, Sakai City Museum: Plowing through high seas - 1 schildering op zijde;
 Otterlo, Nederlands Tegelmuseum It Noflik Sté: Een betegeld trappenhuis in Jugendstil - 1 tegeltableau;
 Parijs, Grand Palais: La révolution française et l'Europe - 4 schilderijen, 1 borstbeeld, 1 glas, 4 penningen, 1 boek, 1 pijppeuter, 1 oranjelint en 23 prenten en tekeningen;
 Parijs, Grand Palais: Le Japonisme - 1 schilderij, 3 prenten;
 Parijs, Maison Ranan-Scheffer: Ary Scheffer, le larmoyeur - 1 aquarel;
 Parijs, Musée de la Marine: Sillages Néerlandais - 4 etsen, 1 aquarel;
 Quimper, Musée des Beaux-Arts: Jan Verkade, rétrospective - 1 schilderij;
 Rijswijk, Museum Rijswijk: Huis ter Nieuwburg en de Vrede van Rijswijk - 2 schilderijen;
 Rotterdam, Maritiem Museum Prins Hendrik: Meisje loos - 1 enterbijl en 1 enterpiek;
 Rotterdam, Maritiem Museum Prins Hendrik: VerHuell - 1 borstbeeld, 1 schilderij;
 Rotterdam, Maritiem Museum Prins Hendrik: Shipwreck! - de Dirk Hartogshotel, diverse voorwerpen afkomstig van de Witte Leeuw, 1 harnas;
 Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Italiaanse schilderkunst in Nederlands bezit - 17 schilderijen;
 Rotterdam, Museum voor Volkenkunde: In geuren en kleuren - 5 voorwerpen afd. Nederlandse Geschiedenis, 2 schalen, Indiase textiel en sits, 1 prent;
 Rotterdam, Nederlands Architectuurinstituut: Het tekeningenarchief A.N. Godefroy - architectuurtekeningen 1841-1896 - 6 boeken;
 Scheveningen, Schevenings Museum: De Haagse school schildert actie - 1 schilderij, 1 tekening;
 Tokyo, National Museum: Le Japonisme - 1 schilderij, 3 prenten;
 Tokyo, National Museum: Odilon Redon - 1 pastel;
 Utrecht, Centraal Museum: Een schilderij - 1 prent;
 Valkenswaard, Museum Van Gerwen-Lemmens: St. Nicolaas in de Nederlanden - 1 beeldje;
 Venlo, Goltziusmuseum: Momentopnamen

langs de Maas - 8 tekeningen;
 Washington, Folger Shakespeare Library: The Age of William and Mary: Power, Politics and Patronage 1688-1702 - 6 prenten, 1 tekening;
 Washington, National Gallery of Art: Frans Hals - 2 schilderijen;
 Wenen, Graphische Sammlung Albertina:
 Giulio Romano - 3 tekeningen;
 Zwolle, Provinciaal Overijssels Museum: Grasdorp - 4 tekeningen;
 Zürich, Schweizerisches Landesmuseum: Hans Peter II Oeri - 1 degen.

Avondontvangsten:

11 januari. B & W Amsterdam Diner Philips. 70 personen
 23 februari. Symposium onder auspiciën van de accountantsgroep 'Deloitte, Dijker en Van Dien' over 'Europa op weg naar 1992'. 181 bezoekers.
 19 maart. Inter-American Development Bank-Jaarvergadering: 'Governors-Dinner' Gastheer was de President van de Inter-American Development Bank, de heer E.V. Iglesias. 229 personen
 24 April. B & W Amsterdam. 12e Wereldcongres 'On Non-destructive Testing'. 1016 bezoekers
 22 mei. B & W Amsterdam i.s.m. Min. van Justitie:
 Int. Congres: 'Union Internationale du Notariat Latin'. 1008 bezoekers
 2 juni. Opening tentoonstelling 'Russen & Nederlanders'. 819 bezoekers.
 9 juni. B & W Amsterdam. Congres 'The Best Western Hotels'. 329 bezoekers.
 20 juni. B & W Amsterdam. Congres Hollandse gastronomen. 760 bezoekers.
 28 juni. B & W Amsterdam. Congres 'De trein in de 21e eeuw'. 144 bezoekers.
 30 juni. 13e Carthografisch congres. 167 bezoekers.
 11 juli. B & W Amsterdam i.s.m. Min. van Onderwijs en Wetenschappen: Congres 'The 8th Int. Zeolite Conference'. 579 bezoekers.
 30 augustus. B & W Amsterdam 'The Int. 10th Congress on Grouppsychotherapie'. 832 bezoekers.
 5 september. Bezoek tent. 'Russen en de Nederlanders' door sponsor Bank Mees & Hope. 237 bezoekers.
 7 september. B & W Amsterdam '77ste wereldcongres van tandartsen'. 639 bezoekers.
 20 september. B & W Amsterdam. 'Combined Meeting' v.d. Scoliosis Research Society en de

European Spinal Deformities Society'. 945 bezoekers.

3 oktober. Min. van WVC en Min. van Verkeer en Waterstaat Diner t.g.v. van 'Assembly of Parties Intelsat'. 183 personen.
 13 oktober. Diner Steering Committee van Bilderberg Meetings. 80 personen.
 6 november. De Minister voor Ontwikkelingssamenwerking ontvangt namens de Ned. regering t.g.v. de viering van het twintigjarig bestaan van het bevolkingsfonds v.d. Ver. Naties. 541 personen.
 17 november. Opening tentoonstelling 'De Hollandse Fijnschilders'. 1113 bezoekers.
 1 december. Voorbezigting tent. 'Ontmoetingen', Meesterwerken van teken- en prentkunst uit de Albertina in Wenen en het R.P.K. 211 bezoekers.
 11 december. Bezigting door het Kon. Oudheidkundig Genootschap van de tent. 'Hollandse Fijnschilders'. 136 bezoekers.
 19 december. Bezigting tent. 'Hollandse Fijnschilders' door medewerkers van het Ministerie van WVC. 94 bezoekers.

Bijzondere bezoeken

17 maart. Bezoek van Prof. F. Bazler van The Regional Technical College uit Galway, Ierland met 17 studenten.
 17 april. Bezoek van de President van de Hellose Republiek.
 1 juni. Bezoek van de ambassadeur van de USSR.
 11 juli. De gouverneur van de staat Indiana, USA, brengt een bezoek aan het Rijksmuseum.
 28 juni. Bezoek van de minister van buitenlandse zaken met 100 buitenlandse diplomaten.
 29 en 30 aug. ICOM/CECA conferentiedagen.
 18 september. Officieel afscheid van dr S.H. Levie, Hoofddirecteur Rijksmuseum. 660 personen
 21 september. Symposium 'Wetenschap in het Rijksmuseum' in de David Röellzaal van het Rijksmuseum.
 27 oktober. Afd. Personeel & Organisatie van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne te Bilthoven brengt een bezoek aan het schilderijenrestauratie-atelier.
 28 oktober.
 Ter gelegenheid van 300 jaar Directie der Oostersche Handel en Reederijen wordt i.s.m. de Nederlandse Vereniging voor zeeschiedenis in het RM een themadag gehouden.

15 november. Centraal Laboratorium voor Onderzoek van voorwerpen van kunst en wetenschap houdt in het RM een themadag met als titel: 'Mogelijkheden en grenzen van natuurwetenschappelijk onderzoek aan en t.b.v. voorwerpen van kunst en wetenschap'.

8 december. T.g.v. het aanbieden van het eerste exemplaar van het boek 'A corpus of Rembrandt Paintings, Volume III' ontvangen de directies van het RM en Martinus Nijhoff/Kluwer Academic Publishers 125 genodigden.

De directie:

H.W. van Os, algemeen directeur;
mevr. A.A.E. Vels Heijn, directeur Presentatie.

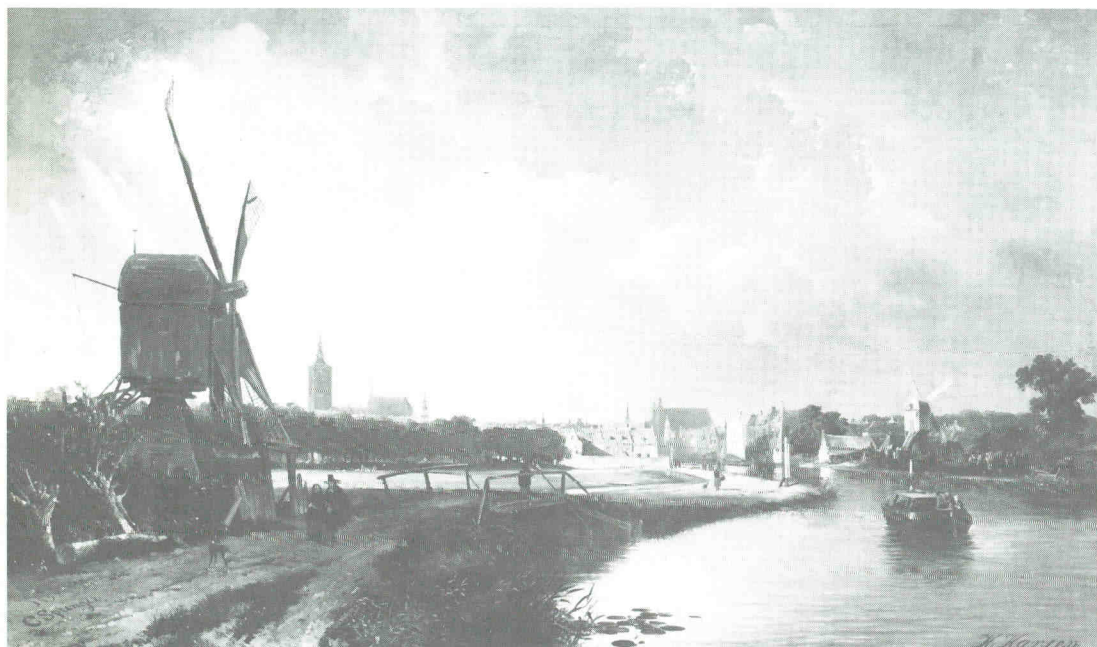

Afb. 1. Hendrick Goltzius (1558-1617), *Lot en zijn dochters. Aankoop*, met steun van de Vereniging Rembrandt, de Rijksmuseum-Stichting en een extra bijdrage van het ministerie van WVC.

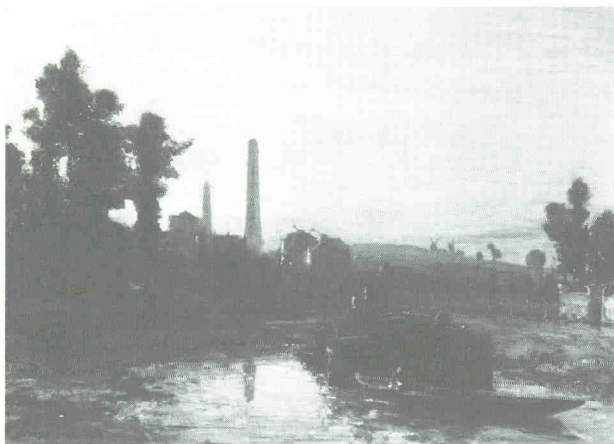

Afb. 2. Willem Roelofs (1822-1891), *Landschap bij naderend onweer*. Geschenk van dr S.H. Levie bij zijn afscheid als hoofddirecteur van het Rijksmuseum.

Afb. 3. Cornelis Springer (1817-1891) en Kaspar Karsen (1810-1896), *Gezicht op Den Haag vanaf de Delftse vaart in de zeventiende eeuw. Aankoop, met steun van de Vereniging Rembrandt en een extra bijdrage van het ministerie van WVC.*

Afb. 4. Johan Barthold Jongkind (1819-1891), *Riviergezicht in Frankrijk. Legaat M. Aronson.*

Afb. 5. Nel van Lith (1932). Portretkop in brons van dr Simon Hijman Levie. Vervaardigd in opdracht van het Rijksmuseum, ter gelegenheid van het afscheid van geportretteerde als hoofddirecteur. Aangekocht met een subsidie van het ministerie van WVC.

Afb. 6. Kabinet, Nederland, midden 18de eeuw. Note- en wortelnotenhout. Aankoop, met steun van de Rijksmuseum-Stichting.

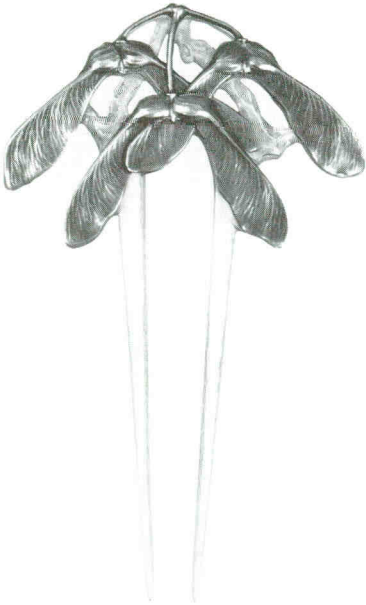
Afb. 7. François-Désiré Froment-Meurice (1802-1855). Gedeeltelijk verguld zilveren coupe (1851). Aankoop, ter gelegenheid van het afscheid van dr. S.H. Levie als hoofddirecteur, met steun van Christie's Amsterdam.

Afb. 8. Verguld zilveren theebus, Amsterdam, 1677. Geschenk van mevrouw J.E. van Schendel-Reesink, uit de nalatenschap De Bruijn-Van der Leeuw.

Afb. 9. Martinus van Stapele (1731-1803/6). Twee zilveren kandelaars, Den Haag 1779. Geschenk van mevrouw E. Beijerman.

Afb. 10. Lucien Gaillard (1861-1833). Haarkam, hoorn en zilver, Parijs ca. 1902/1906.

Afb. 11. Delft, ca. 1700, Plateelbakkerij Lambert van Eenhoorn, Twee vioolspelende jongens. Legaat M. Aronson.

Afb. 12. Ernest Chaplet (1835-1909), Vaas, grès brun met emaille ornament. Parijs, ca. 1885. Aankoop.

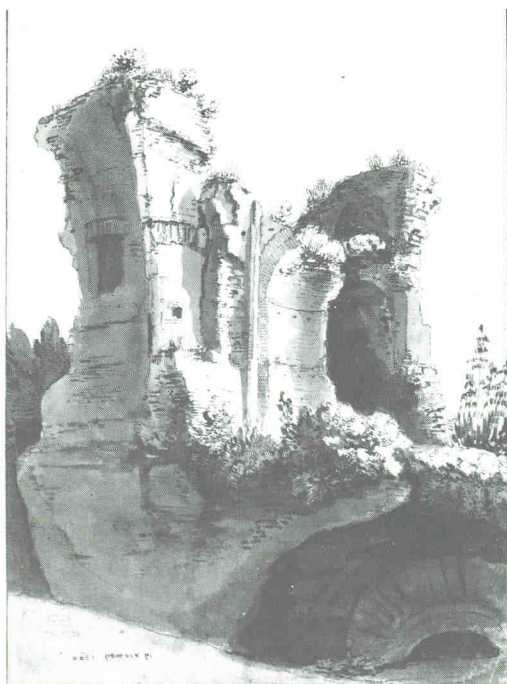
Afb. 13. Emile Gallé (1846-1904), Vaas, met geëtste en geschilderde decoratie, Nancy ca. 1885. Aankoop.

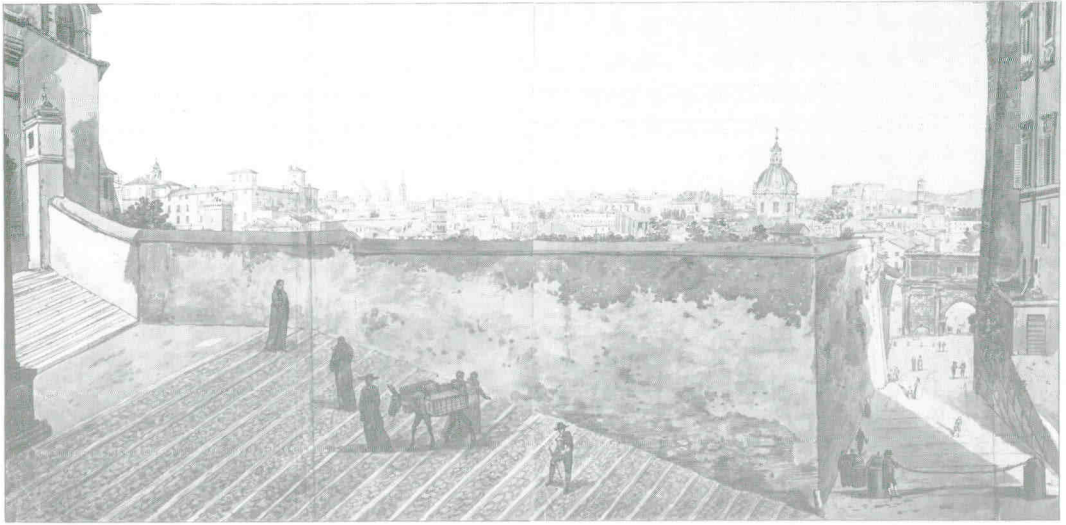
Afb. 14. Jan de Bisschop (1628-1671), *Een schilder voor zijn ezel*. Pen en penseel in bruin. Coll. Vosmaer.

Afb. 15. Hendrick Goltzius (1558-1617), *Staande Juno*. Zwart krijt. Coll. Vosmaer.

Afb. 16. Cornelis van Poelenburch (ca. 1593-1667), *Antieke ruïnes in Rome*. Pen en penseel in bruin over een schets in grafiet of zwart krijt. Coll. Vosmaer.

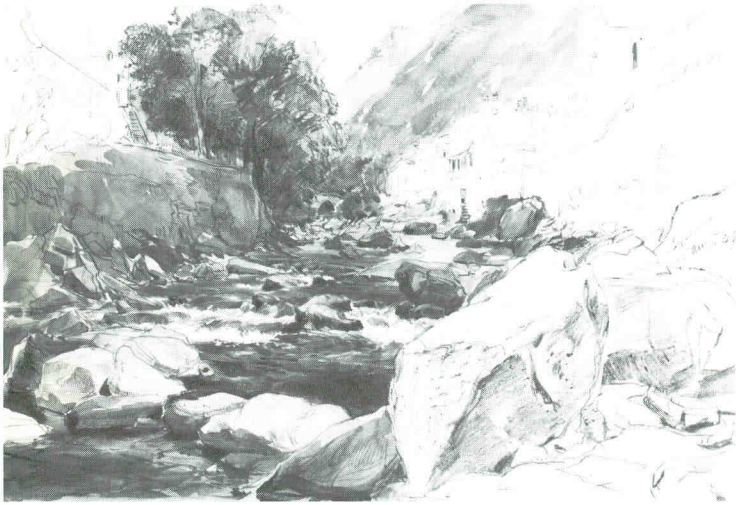
Afb. 17. Jean Grandjean (1752-1781), *Gezicht op Rome van het Kapitoel*. Pen en penseel in bruin en grijs over een schets in potlood. Coll. Vosmaer.

Afb. 18. Dick Ket (1902-1940), *Uitgebloeide zonnebloemen*. Potlood op bruin papier. Aankoop.

Afb. 19. Cornelis Kruseman (1797-1857), *Drie staande figuren*. Zwart, wit en bruin krijt op crème-kleurig papier. Coll. Vosmaer.

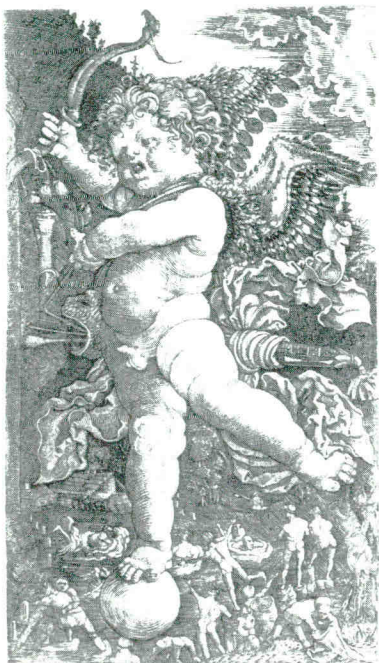
Afb. 20. James Holland (1800-1870), Gezicht in Lynmouth, North Devon. Aquarel. Aankoop.

Afb. 21. Carlo Maratta (1625-1713), De werelddelen Azië en Amerika. Rood krijt. Coll. Vosmaer.

Afb. 22. Louis Marin Bonnet (1736-1793), naar Michel van Loo, *Portret van Louis Stanislaus Xavier de France, 1771. Kleurendruk. Aankoop uit F.G. Waller-Fonds.

Afb. 23. Meester HL (werkzaam ca. 1505-33), *Boze Amor op een bol*, ca. 1510. Gravure. Aankoop uit F.G. Waller-Fonds.

Afb. 24. Tsukioka Yoshitoshi (1839-1892), *Wedstrijd in tovertrucs tussen Hakamadare Yasusuke en Kidomaru*. Japanse kleurenhoutsnede. Verticaal diptiek. Aankoop uit F.G. Waller-Fonds.

Colofon

Voorheen:
Verslag van de Hoofddirecteur over het jaar
1988. Tot en met 1987 overdruk uit: De
Nederlandse Rijksmusea.